

rim

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ nr. 5-6 (205-206) / 2024

**Comisia Română de Istorie Militară
Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară**

**Dosar: 50 de ani de la înființarea
Comisiei Române de Istorie Militară**

- ◆ **Between Bucharest and Berlin - The Former Romanian Military Attachés Around 1916**
- ◆ **Comisia Română de Istorie Militară - 50 de ani de activitate**
- ◆ **Bombe, lupte și retrageri: instituțiile centrale din București după căderea regimului Antonescu și instalarea guvernului Sănătescu, de la 23 august 1944 până la semnarea armistițiului de la Moscova din 12 septembrie 1944**

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EUCOM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘIȘCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

♦ 50 de ani de la înființarea Comisiei Române de Istorie Militară (CRIM)

- ALEXANDRU MADGEARU – Reuniunea aniversară „50 de ani de la înființarea Comisiei Române de Istorie Militară (CRIM)” 3
- PETRE OTU – Comisia Română de Istorie Militară – 50 de ani de activitate 6
- GHEORGHE VARTIC – Un scurt istoric al participării la Comisia Internațională de Istorie Militară (ICMH) 11
- Mesaje aniversare din partea conducerii Comisiei Internaționale de Istorie Militară 19
- Din activitatea Comisiei Române de Istorie Militară (CRIM) 22

♦ Istorie modernă

- DUMITRU PREDĂ – Avram Iancu și războiul de apărare a neamului românesc din Transilvania: 1848-1849 29
- CLAUDIU-LUCIAN TOPOR – Between Bucharest and Berlin
- The Former Romanian Military Attachés Around 1916 35
- ION GIURCĂ – Tatar Bunar 1924, prima „Operațiune Specială” a URSS împotriva României 45
- PETRE OTU – „O Constituțiune a armatei”. Legea de organizare din 1924 66
- TUDOR VIȘAN-MIU – Bombe, lupte și retrageri: instituțiile centrale din București după căderea regimului Antonescu și instalarea guvernului generalului Constantin Sănătescu, de la 23 august 1944 până la semnarea armistițiului de la Moscova din 12 septembrie 1944..... 78
- GHEORGHE VARTIC – Despre dimensiunea umanitară a războiului aerian. 80 de ani de la repatrierea prizonierilor americani și britanici din România 95

♦ Istorie contemporană

- MARIAN TĂNASE – Diplomatie navală la Marea Neagră în cadrul Tratatului de la Varșovia (1995-1991) 109

♦ Viața științifică

- Viața științifică a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară în 2024 – VLAD-CRISTIAN GHEORGHIȚĂ, TUDOR VIȘAN-MIU 129

♦ Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”;

♦ Revistă indexată în bazele de date EBSCO Publishing, CEEOL și ERIH PLUS.

♦ Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• 50 Years since the Creation of the Romanian Commission of Military History (CRIM)

– ALEXANDRU MADGEARU – The Anniversary Reunion “50 Years Since the Creation of the Romanian Commission of Military History (CRIM)”	3
– PETRE OTU – Romanian Commission of Military History – 50 Years of Activity	6
– GHEORGHE VARTIC – A Brief History of Romanian Participation in the International Commission of Military History (ICMH)	11
– Anniversary messages from the Leadership of The International Commission of Military History	19
– From the Activities of the Romanian Commission of Military History (CRIM)	22

• Modern History

– DUMITRU PREDA – Avram Iancu and the War to Defend the Romanian Nation in Transylvania: 1848-1849	29
– CLAUDIU-LUCIAN TOPOR – Between Bucharest and Berlin – The Former Romanian Military Attachés Around 1916	35
– ION GIURCĂ – Tatar Bunar 1924, the First “Special Military Operation” of the USSR Against Romania	45
– PETRE OTU – “A Constitution of the Army”. The Organization Law of 1924	66
– TUDOR VIȘAN-MIU – Bombs, Fights and Retreats: The Central Institutions in Bucharest After the Downfall of the Antonescu Regime and the Forming of the Sănătescu Cabinet, from 23 August 1944 to the Signing of the Moscow Armistice on 12 September 1944	78
– GHEORGHE VARTIC – On the Humanitarian Dimension of Aerial Warfare: 80 Years Since the Repatriation of American and British Prisoners from Romania	95

• Contemporary History

– MARIAN TĂNASE – Naval Diplomacy in the Black Sea within the Warsaw Pact (1955-1991)	109
--	-----

• Scientific Life

– VLAD-CRISTIAN GHEORGHIȚĂ, TUDOR VIȘAN-MIU – The Scientific Life of the Institute for Political Studies of Defence and Military History in 2024	129
--	-----

- Coordonator științific: dr. MANUEL STĂNESCU
- Redactor-șef: CĂTĂLINA RALUCA ȚURCAN
 - Redactor • ALEXANDRU VOICU
 - Coperta • ION MIHAIU
- Tehnoredactare computerizată – ELENA LEMNARU

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

**50 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA
COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE
MILITARĂ (CRIM)**

REUNIUNEA ANIVERSARĂ „50 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE MILITARĂ (CRIM)”

ALEXANDRU MADGEARU *

Comisia Română de Istorie Militară (CRIM) a fost înființată la 30 august 1974. Chiar de la început a fost afiliată Comisiei Internaționale de Istorie Militară (ICMH), cel mai prestigios forum internațional de cercetare în domeniul istoriei militare, organism la rândul său afiliat la UNESCO. Comisia Română de Istorie Militară are ca scop studierea și promovarea istoriei militare, asigurând conectarea cercetării românești în domeniu cu cea internațională și contribuind substanțial la dezvoltarea istoriografiei militare naționale. De-a lungul acestor cinci decenii de activitate, din comisie au făcut parte prestigioși istorici militari și civili, ale căror opere se numără printre cele mai importante contribuții ale istoriografiei militare românești.

Încă de la înființarea sa, Comisia a funcționat pe lângă Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară și ulterior pe lângă Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, care a asigurat coordonarea secretariatului CRIM.

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de activitate a Comisiei Române de Istorie Militară, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a organizat reuniunea aniversară în data de 10 decembrie 2024, la Cercul

Militar Național. La reuniune au fost prezenți membri ai comisiei - cercetători științifici, profesori universitari, precum și membri de drept, reprezentând Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Arhivele Militare Naționale Române și Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

Manifestarea a fost onorată de prezența doamnei Simona Cojocaru, secretar de stat pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale. În alocuțiunea sa, doamna secretar de stat a evidențiat meritele comisiei în studierea și promovarea istoriei militare românești în țară și în străinătate și a reiterat sprijinul față de dezvoltarea cercetării în domeniul istoriei militare. În acest context, a fost subliniată importanța creșterii rolului și prestigiului Comisiei Române de Istorie Militară, inclusiv prin adoptarea unui nou regulament de organizare și funcționare, care să ofere un cadru propice de dezvoltare și implementare a proiectelor și activităților științifice și de reprezentare ale Comisiei Române de Istorie Militară.

În continuarea reuniunii, președintele Comisiei Române de Istorie Militară, col (r). dr. Petre Otu, și directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară,

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

**Aspecte de la reuniunea aniversară
– 50 de ani de la înființarea Comisiei Române de Istorie Militară**

Doamna secretar de stat Simona Cojocaru conferă președintelui Comisiei Române de Istorie Militară, col. (r) dr. Petre Otu, Emblema de Onoare a Departamentului pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale”

**Aspecte de la reuniunea aniversară
– 50 de ani de la înființarea Comisiei Române de Istorie Militară**

dr. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, au expus principalele realizări ale comisiei de-a lungul celor cinci decenii: participarea, fără întrerupere, la congresele Comisiei Internaționale de Istorie Militară; organizarea la București a două congrese internaționale de istorie militară (1980 și 2003); organizarea altor conferințe și collovii cu participare internă și internațională pe teme de interes major ale istoriei militare moderne și contemporane; publicarea de lucrări și studii de specialitate. Prin toate aceste realizări, Comisia Română de Istorie Militară a adus o contribuție valoroasă la dezvoltarea legăturilor internaționale ale Ministerului Apărării Naționale pe dimensiunea cercetării științifice, la menținerea unor strânse contacte de cooperare cu comisiile altor state, precum și la promovarea perspectivei istorice românești la nivelul comunității științifice internaționale.

Cu acest prilej, a fost prezentat noul regulament de organizare și funcționare al CRIM, adoptat prin dispoziția secretarului de stat pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale, în data de 18 septembrie

2024. Principalele prevederi au fost expuse de dr. Manuel Stănescu, director adjunct al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Printre principalele obiective, pot fi menționate următoarele: sprijinirea cercetării științifice, cooperarea cu istorici din instituții civile din România, participarea la activitățile și proiecte științifice ale Comisiei Internaționale de Istorie Militară, publicarea de studii în domeniu și organizarea unor manifestări științifice specifice.

Întâlnirea aniversară a reprezentat pentru membrii comisiei o oportunitate de a rememora cele mai importante activități științifice la care au participat de-a lungul anilor, precum și pentru a discuta pe marginea prevederilor noului regulament de organizare și funcționare.

Ca o recunoaștere a îndelungatei și valoroasei activități în domeniul istoriei militare, doamna secretar de stat Simona Cojocaru i-a conferit președintelui Comisiei Române de Istorie Militară, col (r) dr. Petre Otu, Emblema de Onoare a Departamentului pentru politica de apărare, planificare și relații internaționale.

COMISIA ROMÂNĂ DE ISTORIE MILITARĂ – 50 DE ANI DE ACTIVITATE

PETRE OTU *

La începutul lunii iulie 2024, Comisia Română de Istorie Militară a împlinit o jumătate de secol de funcționare. A fost un drum presărat cu multe satisfacții și reușite, dar și cu unele greutăți, întrucât de-a lungul anilor au fost propuneri de desființare, de schimbare a profilului și a subordonării, de transformare într-un ONG etc.

Înființarea Comisiei a avut loc într-un moment de relaxare a regimului comunist, de deschidere față de occident, ceea ce însemna și o revenire, evident parțială, la tradițiile naționale ale istoriografiei românești, conectate de peste un secol și jumătate la evoluția istoriografiei europene.

La 27-28 noiembrie 1972, secretarul general al Comisiei Internaționale de Istorie Militară, dr. A. Duchesne, a adresat Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară o scrisoare în care se propune constituirea în România a unei Comisii naționale de istorie militară, care să se afilieze la forul internațional de specialitate.

La 3 iulie 1974, pe baza aprobării eșaloanelor superioare, s-a înființat Comisia Română de Istorie Militară, afiliată la Comisia Internațională de Istorie Militară cu sediul la Bruxelles. Comisia Română de Istorie Militară avea scopul de a susține și a promova activitatea de cercetare a istoriei armatei române, a artei militare românești, a aspectelor militare ale istoriei naționale, de a stimula cooperarea isto-

ricilor români în domeniul cercetărilor de istorie universală cu profil militar și de a coordona relațiile internaționale întreținute în domeniul istoriei militare de instituțiile de învățământ superior și istorici din România. Comisia avea 27 de membri – cadre universitare, istorici, cercetători științifici din armată și viața civilă. În 1974, când s-a creat comisia, s-a precizat că sediul permanent va fi la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, care a asigurat secretariatul. După 1989, secretariatul a funcționat în cadrul Institutului Pentru Studii Politice de Apărare și istorie Militară.

Concomitent, Comisia s-a afiliat structurilor internaționale de profil și așa am rămas de atunci și până astăzi. În toți acești ani, Comisia a fost reprezentantă la toate congresele organizate de Comisia Internațională de Istorie Militară și a avut cotizația la zi.

În peisajul istoriografiei românești, Comisia s-a impus atât ca un for de consacrare, cât și ca o structură care a impulsionat cercetarea istoriei militare românești prin activitățile organizate (sesiuni științifice, simpozioane, debateri etc.) și lucrările publicate (monografii, culegeri de studii, volume de documente, albume etc.), multe din ele în limbi de circulație internațională.

Mai mult, în 1980 și 2003 am organizat în țară congresul anual al forului de specialitate. Reuniunea din 1980 s-a organizat în cadrul celui de-al XV-lea Congres internațional de

* Prof. univ. dr., Președintele Comisiei Române de Istorie Militară (CRIM).

științe istorice. La secțiunea de istorie militară au luat parte 171 de istorici militari străini din 29 de țări și 65 de istorici militari români. În plenul conferinței și pe cele două secțiuni au fost prezentate 37 de comunicări. Partea română a prezentat „raportul general”, două comunicări și trei intervenții. La discuții au luat parte 67 de istorici, dintre care trei români.

Al 29-lea congres de istorie s-a desfășurat în perioada 10-15 august 2003 la București, în incinta Palatului Cercului Militar Național. Tema reuniunii a fost generoasă – „War, Military and Media from Gutenberg to Today”, ceea ce a permis o prezență consistentă din 32 de state de pe toate continentele (65 istorici români și 137 străini). Printre marile teme abordate menționăm: rolul propagandei în susținerea și dinamica operațiunilor militare; importanța mass-media ca armă psihologică; contribuția presei militare și impactul acesteia asupra societății; contribuția ziariștilor

pe front și rolul noilor tehnologii în evoluția tipologiei și în definirea actualelor forme ale războiului etc. Din partea Comisiei s-au prezentat patru comunicări: Mihail E. Ionescu („New and Interesting Books on the Military Historiography in Eastern Europe”); Petre Otu („Les débuts de la presse militaire roumaine”); Alessandru Duțu („International Mass Media about Romania's shift towards United Nations”); Sergiu Iosipescu („Guerres et guerriers dans les polémographies du XVIIe siècle – quelques remarques roumaines”).

Tot în acest context, timp de 20 de ani, Comisia a avut reprezentanți în Biroul Comisiei Internaționale de Istorie Militară prin Alexandru G. Savu (1980-1985, vicepreședinte), Mihail E. Ionescu (1985-1990), Carmen Sorina Rîjnoveanu (2015 – până în prezent).

De asemenea, Comisia a avut reprezentanți în comitetul de bibliografie (Constantin Căzănișteanu și Dumitru Preda), precum și în

Cea de-a V-a conferință de Istorie militară organizată de Comisia română de istorie militară cu tema: „Army and Society”, 11-12 august 1980. Activitatea s-a desfășurat în cadrul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice, 10-17 august 1980

Secvențe de la deschiderea lucrărilor celui de-al XXIX-lea Congres Internațional de Istorie Militară. La prezidiu, de la stânga la dreapta: colonel dr. Petre Otu, președintele CRIM, dr. Piet Kamphuis, secretar general al ICMH, prof. dr. Luc de Vos, președintele ICMH, general dr. Ioan Talpeș, consilier prezidențial, George Cristian Maior, secretar de stat și general-maior dr. Mihail E. Ionescu, director ISPAIM

Colonel dr. Petre Otu, președintele Comisiei Române de Istorie Militară, la lucrările Congresului Internațional de Istorie Militară, București, 2003

Secvențe din timpul lucrărilor celui de-al XXIX-lea Congres internațional de istorie militară, București, 10-15 august 2003

Comitetul de arhivă, prin reprezentanți ai arhivelor militare. Am editat și numere ale *Revue Internationale d' Histoire Militaire*.

În ultimii ani, în contextul pandemiei de Covid 19, al lipsei resurselor financiare și, de ce nu, al unei insuficiente preocupări, nu am reușit să organizăm în țară manifestări științifice internaționale sub egida Comisiei Române de Istorie Militară. Totuși, s-a participat constant la congresele anuale de istorie militară, organizate de Comisia Internațională, contactul științific fiind menținut.

Pe plan intern, Comisia a contribuit la creșterea vizibilității istoriografiei militare românești, alături de alte instituții – Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Arhivele Militare Naționale Române, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” cu filialele sale, foarte activă fiind cea de la Iași.

În ceas aniversar voi puncta doar câteva inițiative, cu deosebire din ultimii ani. Din însărcinarea Secției de istorie și arheologie a Academiei Române, am răspuns de inserția reprezentanților istoriografiei militare pentru „Enciclopedia reprezentanților scrisului isto-

ric românesc”, coordonatori fiind academicienii Victor Spinei și Dorina N. Rusu. Lucrarea în cinci volume a apărut în anul 2022. Am fost ajutat în această întreprindere de domnii Alexandru Oșca, Gheorghe Vartic, Gavriil Preda și Cristina Constantin. Istoricii militari sunt bine reprezentați, fiind peste 250 de „voci”, atât din generațiile mai vechi, cât și din cele mai noi.

Totodată, Comisia Română de Istorie Militară a fost reprezentată la cele patru ediții ale congreselor istoricilor români de la Cluj-Napoca (2016), Iași (2018), Alba Iulia (2022) și Chișinău- Suceava (2024). Menționez că materialele prezentate la congresele de la Iași și Alba Iulia au fost publicate cu sprijinul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Cele de la Chișinău, Suceava, se vor publica anul viitor.

Doresc să precizez că mulți membri ai Comisiei Române de Istorie Militară, participanți la aceste congrese, și-au plătit din propriul buzunar toate cheltuielile de participare (cazare, deplasare, masă, taxe etc.) Le mulțumesc

mult pentru acest efort. Am și un regret că unii membri, din varii motive, nu au dat curs invitației. Au fost cazuri, până la un punct firești, când unii colegi au ales să organizeze panouri separate în cadrul congreselor, făcând abstracție de calitatea de membru al Comisiei Române de Istorie Militară.

Doresc să mai precizez că din 1990 până în 2024, numărul 5-6 al „Revistei de Istorie Militară”, publicație ce împlinește anul acesta trei decenii de apariție, este rodul colaborării dintre Comisia Română de Istorie Militară și Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Tematica a fost diversă, dar cu destule noutăți istoriografice. Revista poate fi consultată pe site-ul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

În lipsa unor fonduri pentru organizarea de activități sau tipărirea de lucrări, Comisia Română de Istorie Militară a făcut parteneriate, alături de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, și cu alte instituții. Menționez doar filiala Iași a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, care, din 2019, a organizat anual manifestări științifice naționale și internaționale, la care membri ai CRIM au fost prezenți cu studii și comunicări. Cea mai recentă materializare o reprezintă lucrarea: „Bătălia Moldovei 1944. Studii și Documente”, care a avut la bază conferința din 25 aprilie a.c. de la Iași. Volumul a fost finanțat de Statul Major al Apărării, fiind lansat la 12 noiembrie 2024, ziua acestei instituții, și la Târgul Gaudeamus, vineri 6 decembrie 2024, în prezența unui numeros public.

Aș dori în acest cadru să mulțumesc instituțiilor care, de-a lungul timpului, ne-au sprijinit în activitatea noastră ce a avut un caracter voluntar și care ne-a consumat timp și resurse în beneficiul vizibilității istoriografiei militare naționale. Evident, ISPAIM, condus de domnul general Mihail E. Ionescu și d-na Carmen Sorina Rijnoveanu, forul nostru tutelar, merită

toată grațitudinea pentru înțelegerea și suportul consistent acordat de-a lungul anilor.

Ne-am bucurat, însă, de sprijinul și altor instituții – Arhivele Militare Naționale Române, director colonel dr. Liviu Corciu; Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, reprezentat aici de domnul maior Chiță, dar am colaborat bine și cu dl. colonel Radu Ritti pe vremea mandatului domniei sale; Editura Militară, condusă de directorii Adrian Pandea și acum de Marius Iorgulescu.

Mulțumesc, totodată, d-nilor Alexandru Duțu, Alexandru Oșca, Gheorghe Vartic, Dumitru Preda, membri ai biroului, doamnei Maria Georgescu și multor altor colegi pentru contribuția lor la diverse manifestări.

Știu că în activitatea CRIM am avut neajunsuri. Unul dintre ele este insuficienta promovare în mediul științific național și internațional. Organizarea unor manifestări, prezența noastră la multe din ele, lucrările și studiile publicate nu au făcut o masă critică pentru o vizibilitate crescută. Nu avem, de exemplu, un site specializat și ne lipsesc și alte mijloace atât de eficiente astăzi. Se spune, cu temei, că algoritmul ne va influența decisiv viața în viitorul nu prea depărtat.

Peisajul istoriografic național este astăzi foarte fragmentat și predomină disputele ideologice, interesele de clan și cele materiale, opiniile preconcepute, orgoliile etc. Solidaritatea de breaslă este un deziderat în multe alte domenii, inclusiv în istoriografie. Cu toate acestea, sper că istoricii militari vor avea înțelepciunea de a pune în surdină ceea ce ne desparte și de a da întâietate interesului comun, respectiv cercetării cu acribie a istoriei militare naționale și promovării ei consistente. Evident, unanimitățile sunt excluse, ele fiind contraproductive în cercetarea științifică.

Iată câteva repere și gânduri la ceas aniversar.

UN SCURT ISTORIC AL PARTICIPĂRII LA COMISIA INTERNAȚIONALĂ DE ISTORIE MILITARĂ (ICMH)

GHEORGHE VARTIC *

Constituită la 30 august 1974, Comisia Română de Istorie Militară (CRIM) a fost un organism științific menit a susține și promova activitatea de cercetare a istoriei armatei române, a artei militare românești, a aspectelor militare ale istoriei naționale. Președinte al biroului de conducere al CRIM a fost desemnat generalul-maior Eugen Bantea, directorul Centrului de Studii și Cercetări de Istorie Militară (CSCITM) înființat cu cinci ani mai înainte. Prestanța științifică a președintelui, personalitate remarcabilă a mediului științific din armată, vorbitor a mai multor limbi străine, prestigiul de care se bucurau membrii comisiei – reputați istorici militari și civili din medii universitare – ca și afilierea ulterioară la Comisia Internațională de Istorie Militară (ICMH) au stimulat activitatea de cercetare și au dezvoltat legăturile cu membrii forumului internațional de specialitate. Pe parcursul timpului, au făcut parte din acest organism personalități marcante ale istoriografiei românești, precum academicienii Ștefan Pascu, Dinu C. Giurescu, Dan Berindei, generalul Constantin Antip, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, dr. Gheorghe Buzatu, dr. Florin Constantiniu, care s-au alăturat cercetătorilor din CSCITM sau din Academia Militară – general dr. Ion Cupșa, colonelii dr. Al. Gh. Savu, dr. Gheorghe Romanescu, dr. Vasile Alexandrescu, dr. Leonida Loghin, Constantin Căzănișteanu și mai tinerii căpitani dr. Ioan Talpeș și dr. Mihail E. Ionescu.

Membrii CRIM au avut o contribuție esențială la redactarea și editarea celor șase volume ale Tratatului de istorie a României ca și a monografiilor dedicate participării României la cele două conflagrații mondiale care, debarasate de încărcătura ideologică specifică vremii de atunci, își păstrează și azi valoarea științifică

Încă de la înființarea sa, CRIM a stabilit și dezvoltat multiple forme de colaborare cu celelalte comisii naționale, ca și cu numeroase alte instituții de cultură, universități și instituții de cercetare, întâlniri cu diferite personalități ale vieții științifice din țări aflate de o parte și de alta a Cortinei de Fier. Membrii CRIM au participat cu comunicări științifice la numeroase congrese/colocvii internaționale de istorie militară desfășurate în deceniile 7 și 8 ale secolului trecut, au susținut conferințe în universități și institute de cercetare din Europa sau SUA, remarcându-se conf. univ. dr. Pompiliu Teodor, dr. Răzvan Teodorescu, dr. Florin Constantiniu, dr. Gheorghe Buzatu, dr. Valeriu Florin Dobrinescu, maior dr. Mihail E. Ionescu, maior dr. Ioan Talpeș ș.a.

În perioada 1980-1985, colonelul dr. Al. Gh. Savu a fost ales membru al biroului Comisiei Internaționale de Istorie Militară, urmat de maiorul dr. Mihail E. Ionescu, care a deținut în următorii cinci ani chiar funcția de vicepreședinte al acestui forum internațional, în timp ce colonelul Constantin Căzănișteanu era membru al comitetului de bibliografie.

* Comandor (ret), membru al Comisiei Române de Istorie Militară (CRIM).

General-major Eugen Bantea

Începând cu anul 1984, CRIM a editat o revistă de istorie militară intitulată *Lupta Întregului Popor* în consonanță cu concepția partidului comunist cu privire la doctrina apărării patriei. Publicația a avut o apariție trimestrială, însumând 23 de ediții în limba română, până în 1989, cu un tiraj de circa 30 000 de exemplare care se difuzau în armată și în afara acesteia. Pentru propaganda în străinătate, au fost editate încă șase numere speciale în limbile engleză, franceză, germană, spaniolă și rusă.

După evenimentele din decembrie 1989, constatăm o evoluție spectaculoasă a istoriografiei românești, descătușată de constrângerile factorului politic. Dobândirea unei reale libertăți de exprimare a creat un larg câmp de afirmare cercetării istorice, dar a constituit, în același timp, și o adevărată provocare asupra evoluției istoriografiei naționale, breasla istoricilor, în general, și a celor militari, în special, declanșând o adevărată campanie de introducere în circuitul publicistic a unor subiecte foste *tabu*.

Comisia Română de Istorie Militară a intrat într-un amplu proces de reorganizare, iar vechea ei publicație a continuat să apară într-o serie nouă, cu șase numere pe an, sub titlatura de *Revista de Istorie Militară*, inițial în organigrama Ministerului Apărării Naționale, apoi, din 1997, în structurile Institutului Pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Diriguitorii redacției, membri ai CRIM, comandorii Ilie Manole (1990-1997) și Gheorghe Vartic (1997-2009), s-au străduit și au reușit să acopere publicistic toate domeniile legate de evoluția și studierea istoriei militare naționale și internaționale, apelând la o sferă largă de colaboratori militari și din afara armatei.

La cel de-al XVI-lea Congres al Comisiei Internaționale de Istorie Militară, desfășurat la Madrid în perioada 26 august – 2 septembrie 1990, CRIM a fost reprezentată de o delegație constituită din generalul-major dr. Costache Codrescu, șeful Direcției Studii și Cercetări Operativ-Strategice, Prognoză și Istorie Militară, colonelul dr. Al. Gh. Savu, căpitanul Mircea Dogaru, Sergiu Iosipescu, cc. șt. Mihail Zahariade și Dumitru Preda, care avea să fie ales membru al comitetului pentru bibliografie.

Membrii CRIM s-au grupat în jurul unui nucleu constituit în cadrul Institutului de Studii Strategic-Operative și Istorie Militară, devenit Institutul de Istorie și Teorie Militară apoi Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Ei au fost principalii colaboratori ai Revistei de Istorie Militară și participanți la toate manifestările științifice naționale și internaționale organizate de institut sau de redacția acestei publicații. Membri sau simpatizanți ai Comisiei Române de Istorie Militară erau academicieni (Dan Berindei, Dinu C. Giurescu), profesori universitari (dr. Ioan Scurtu, dr. Florin Constantiniu, dr. Gheorghe Buzatu, dr. Valeriu Florin Dobrinescu, colonel dr. Nicolae Ciobanu, comandor dr. Jipa Rotaru, colonel dr. Ion Giurcă, colonel dr. Constantin Hlihor, colonel dr. Gavriil Preda), cercetători științifici (dr. Ion Calafeteanu, dr. Ion Chiper, colonel dr. Alesandru Duțu, colonel dr. Costică Prodan, comandor Aurel Pentelescu, colonel dr. Ștefan Pâslaru, dr. Sergiu Iosipescu, dr. Maria Georgescu, dr. Constantin Botoran, dr. Ion Alexandrescu, dr. Mihai Retegan, dr. Mihail Zahariade, dr. Alesandru Madgearu), muzeografi (colonel dr. Ilie Schipor, dr. Neculai Moghior), arhiviști (dr.

Dumitru Preda, colonel dr. Alexandru Oșca, comandor dr. Marian Moșneagu, colonel dr. Gheorghe Nicolescu, dr. Luminița Giurgiu), publiciști istorici (comandor dr. Ilie Manole, Adrian Pandeia, comandor Gheorghe Vartic, colonel dr. Florin Șperlea, colonel dr. Mihai Macuc, dr. Mircea Soreanu).

Funcția de președinte al CRIM a fost deținută de generalul-maior dr. Costache Codrescu în perioada 1990-1991, apoi de generalul-maior dr. Ion Safta până în 1994, în calitate lor de directori ai institutului. Între 1994 și 1998, directorul adjunct, colonelul dr. Nicolae Ciobanu, a preluat funcția de președinte al CRIM.

În 1998, Adunarea generală a membrilor CRIM a ales ca președinte al comisiei pe locotenent-colonelul dr. Petre Otu, șeful secției de istorie militară din institut, fost conferențiar universitar în Academia Militară.

Comisia Română de Istorie Militară a organizat sau a fost coorganizatoare a unei serii de manifestări științifice la care au fost invitați și au participat membri ai Comisiei Internaționale de Istorie Militară sau ai comisiilor naționale din alte țări europene.

La Simpozionul desfășurat în septembrie 1991 cu tema: „75 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial”, au fost prezenți dr. Cornelius Shulten, președintele Comisiei Internaționale de Istorie Militară, generalul de divizie Renato Sicurezza, președintele Comisiei italiene de Istorie Militară, și generalul Ioannis Bittos, președintele Comisiei elene de istorie militară ș.a. Colocviul internațional de istorie militară din 23-26 august 1994 cu tema „Anul 1944 în istoria celui de al Doilea Război Mondial. Trecerea României de partea Națiunilor Unite” a fost onorat de prezența profesorului John Jessup, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Comparată, și a generalului italian Renato Sicurezza. La al treilea colocviu internațional de Istorie Militară, „Anul 1916 în desfășurarea primei conflagrații mondiale. Intrarea României în război. Consecințe politico-militare”, organizat de CRIM, în zilele de 3-6 septembrie 1996, sub auspiciile Comisiei Internaționale de Istorie Militară, a participat generalul Jean Delmas, președintele Comisiei Internaționale

Cel de-al IV-lea colocviu de istorie militară cu tema: „Evoluția relațiilor politice și militare în Europa Centrală și de Sud-Est în secolul al XX-lea”. București, 4-8 mai 1999. La pupitru, comandor Gheorghe Vartic; la prezidiu, de la stânga la dreapta: colonel Petre Otu, colonel Nicolae Uscoi, directorul institutului, George Niculescu și general-maior Mihail Popescu, șef al Statului Major al Trupelor de Uscat

de Istorie Comparată și președintele Comisiei franceze de istorie militară. Al patrulea Colocviu Internațional de Istorie Militară cu tema: „Evoluția relațiilor politice și militare în Europa Centrală și de Sud-Est” și Simpozionul internațional intitulat „Istoriografia militară la sfârșit și început de mileniu. Realizări și perspective” au fost organizate, la București, în zilele de 4-6 mai 1999, de Comisia Română de Istorie Militară și Revista de Istorie Militară cu sprijinul Fundației „Hanns Seidel”. Au fost prezenți membri ai comisiilor naționale de istorie militară din Bulgaria, Franța, Germania, Grecia, Italia, Israel, Olanda, Polonia, Turcia și Ungaria.

Cercetătorii ISPAIM și membrii CRIM au participat cu regularitate la toate congresele Comisiei Internaționale de Istorie Militară și au susținut comunicări științifice valoroase. Astfel, în august 1991, a avut loc, la Zürich, congresul al XVII-lea cu tema „War and Mountains” la care au participat și membri ai CRIM – generalul-maior dr. Ion Safta, colonelul Aurelian Miriță, căpitanul Mircea Dogaru și cc. șt. Dumitru Preda. Congresul al XVIII-lea, desfășurat la Torino în 1992, a dezbătut problematica „The Discovery of the New World and its Influence on Military History”. Din partea CRIM au fost prezenți generalul-maior dr. Ion Safta, colonel Aurelian Miriță, maiorul Al. Oșca, căpitanul Mircea Dogaru și cc. șt. Dumitru Preda.

La lucrările congresului al XIX-lea cu tema „The Study of the Period between the First and Second World War 1918-1939 from a Viewpoint of Military History”, care a avut loc la Istanbul, în august 1993, au participat locotenent-colonelul Petre Otu, însoțit de cc. șt. Constantin Botoran și Dumitru Preda. În 1994, congresul al XX-lea s-a desfășurat între 23 august – 3 septembrie, la Varșovia, CRIM fiind reprezentată de cc. șt. Dumitru Preda.

Congresul al XXI-lea al ICMH a avut loc în august 1995, la Quebec (Canada), cu tema „Peacekeeping 1815 to Today”. Din partea CRIM au fost prezenți maiorul dr. Ștefan Pâslaru, căpitanul Mircea Dogaru și cc. șt. Dumitru Preda. În 1996, congresul al XXIII-lea s-a desfășurat la Viena cu tema „From Crécy to Mohács. Warfare in the Late Middle Ages”. CRIM a fost reprezentată de maiorul Al. Oșca și cc. șt. Dumitru Preda. „The Thirty Years’ War” a fost tema supusă dezbaterii la congresul al XXIII-lea din

august 1997 de la Praga. Din partea CRIM au fost prezenți căpitanul Mircea Dogaru și cc. șt. Dumitru Preda.

La Congresul al XXIV-lea, desfășurat în 1998, la Lisabona, cu tema „The War and the Encounter of Civilisations, from the XVth Century”, au participat colonelul dr. Petre Otu, ales președinte al CRIM în același an, dr. Constantin Botoran și cc. șt. Dumitru Preda.

Numirea, în iunie 2000, a generalului dr. Mihail E. Ionescu la conducerea Institutului de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, fost vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară, a impulsionat colaborarea internațională a institutului și implicat a Comisiei Române de Istorie Militară. În același an, colonelul dr. Petre Otu a fost prezent la Congresul al XXVI-lea de la Stockholm, cu tema „The Total War – The Total Defence”, unde a susținut comunicarea „Războiul total în gândirea militară românească”.

„Școala românească de geopolitică în perioada interbelică” a fost titlul materialului prezentat de colonelul dr. Petre Otu la congresul al XXVII-lea al Comisiei Internaționale de Istorie Militară, desfășurat la Atena în anul 2001, prilej cu care comandorul Gh. Vartic și dr. Maria Georgescu au lansat primul număr româno-elen al Revistei de Istorie Militară. A fost prezent și cc. șt. Dumitru Preda.

Delegația CRIM (general dr. Mihail E. Ionescu și colonel dr. Petre Otu), prezintă la congresul al XXVIII-lea al ICMH de la Norfolk (SUA) în anul 2002, cu tema „Coming to the Americas: The Eurasian Military Impact on the Development of the Western Hemisphere”, a susținut comunicarea „L’image des États-Unis d’Amérique dans le milieu militaire roumain. 1917-1947”.

Cel de-al XXIX-lea congres al Comisiei Internaționale de Istorie Militară, cu tema „War, Military, and Media from Gutenberg to Today”, s-a desfășurat la București, sub patronajul Președintelui României, în zilele de 10-15 august 2003, organizat în condiții excelente de ISPAIM și CRIM. Manifestarea științifică a reunit 189 de participanți, reprezentând 32 de țări din Europa, Asia, Africa și cele două Americi, cărora li s-au adăugat 137 specialiști din România. Cercetătorii români au susținut

comunicările: „New and Interesting Books on the Military Historiography in Eastern Europe” (general dr. Mihail E. Ionescu), „Les débuts de la presse militaire roumaine” (colonel dr. Petre Otu), „International Mass Media about Romania's Shift towards United Nations” (colonel dr. Alesandru Duțu) și „Guerres et guerriers dans les polémographies du XVIIe siècle-quelques remarques roumaines” (dr. Sergiu Iosipescu). Redacția Revistei de Istorie Militară a editat un număr special dedicat acestui eveniment. După încheierea manifestării, profesorul dr. Luc de Vos, președintele Comisiei Internaționale de Istorie Militară, se adresa Secretarului de stat și șef al Departamentului pentru Integrare Euroatlantică și Politica de Apărare cu cuvintele: „...țin să exprim cele mai vii mulțumiri pentru implicarea Departamentului pe care îl conduceți în organizarea celui de-al XXIX-lea Congres al comisiei noastre și să subliniez excelența calitate a primirii ce ni s-a făcut la București în această vară. Generalul de brigadă dr. Mihail E. Ionescu și colonelul dr. Petre Otu au fost gazde exemplare

ale congresului nostru. Grație competenței și talentului lor organizatoric, acest moment a devenit unul de excepție pentru istoricii veniți din lumea întreagă”.

Congresul al XXX-lea s-a desfășurat la Rabat (Maroc), în vara anului 2004, cu tema: „The Economic Aspects of Defence through the Major World Conflicts”. CRIM a fost reprezentată de generalul dr. Mihail E. Ionescu, colonelul dr. Petre Otu, colonel Al. Oșca, cc. șt. dr. Maria Georgescu și cc. șt. Corina Zavate.

În august 2005 au avut loc, la Madrid, lucrările celui de-al XXXI-lea congres al ICMH, cu tema „Terrestrial and Naval Power and the Age of Trafalgar”. Au participat generalul dr. Mihail E. Ionescu, colonelul dr. Petre Otu, colonel Al. Oșca, cc. șt. Preda.

Congresul al XXXII-lea s-a desfășurat la Potsdam, cu tema: „Nation State, Nationalism and the Military”, în zilele de 19-26 august 2006. Generalul dr. Mihail E. Ionescu a prezentat comunicarea „The European Construction of Armed Forces during the long Century:1789-1914”, iar colonelul dr. Petre Otu a moderat lucrările unui panel.

General maior dr. Mihail E. Ionescu, directorul institutului, la lucrările Congresului internațional de istorie militară cu tema „The economic aspects of defense through the major world conflicts”. Rabat, Maroc, 1-7 august 2004

În august 2007, la Cape Town (Republica Sud-Africană) au avut loc lucrările celui de-al XXXIII-lea congres al ICMH cu tema: „Regions, Regional Organisations and Military Power”. Comisia Română de Istorie Militară a fost reprezentată de generalul dr. Mihail E. Ionescu și colonelul dr. Petre Otu, care au susținut comunicările „Romania and the liberation movement from republic of South Africa: the case of cold war relationship. 1969-1977” și, respectiv, „In the shadow of the big allies – the Little Entente and Balkan Pact”.

Al XXXIV-lea congres al ICMH s-a desfășurat la Trieste, în zilele de 31 august – 5 septembrie 2008, cu tema: „Conflicts and Civil Populations. Total Wars, Limited Wars, Asymmetrical Wars”. Generalul dr. Mihail E. Ionescu a prezentat comunicarea „Asymmetric War or Ideological Mobilization. The Romanian Case: 1968-1989”, iar colonelul dr. Petre Otu, „La population civile – acteur des forces armées de la Roumanie”.

În perioada 30 august – 5 septembrie 2009, s-au desfășurat la Porto (Portugalia) lucrările congresului al XXXV-lea al ICMH, care au abordat problematica „Warfare in the Age of Napoleon: Precedents, Military Campaigns and Lasting Impacts”. ISPAIM și CRIM au fost reprezentate de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, care a susținut comunicarea „Peace Architecture after the Hegemonic War: A Comparative Survey of 1815 Congress of Vienna and post-1989 Fall of the Berlin Wall”.

Congresul al XXXVI-lea al ICMH a avut loc la Amsterdam, în perioada 29 august – 4 septembrie 2010, cu tema: „Insurrection and Counterinsurgency: Irregular Warfare from 1800 to the Present”. Din partea ISPAIM și CRIM au participat generalul dr. Mihail E. Ionescu și colonelul Petre Otu, care au prezentat comunicarea „Dilema construcției militare românești în secolul al XX-lea. Război regulat sau Insurgență”.

Al XXXVII-lea congres s-a desfășurat între 28 august și 5 septembrie 2010, la Rio de Janeiro, cu tema: „Colonial Wars and Independence Wars from the 18th Century to Today”. A participat cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu.

În perioada 26 august – 1 septembrie 2012, s-au desfășurat, la Sofia, lucrările congresului al XXXVIII-lea, care au dezbătut problematica „Technology and Warfare”. Delegația CRIM a fost constituită din colonelul dr. Petre Otu și

generalul dr. Mihail E. Ionescu, care a prezentat comunicarea intitulată „Romania's war Technology and Warfare”.

Congresul al XXXIX-lea a avut loc la Torino, în septembrie 2013, cu tema „Combined and Joint Operations in the History of Warfare”. Cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu a susținut comunicarea „Romania's Switch in Alliance. August 23-31 1944 an Unprecedented Combined Military Operation”.

Lucrările celui de-al XL-lea congres al ICMH s-au desfășurat la Varna (Bulgaria), între 4-6 septembrie 2014, și au abordat problematica „World War One, 1914-2014”. CRIM a fost reprezentată de generalul dr. Mihail Ionescu și colonelul dr. Petre Otu, care au prezentat comunicarea „Criza din iulie-august 1914 și opțiunile României. Analiza unei decizii”.

În zilele de 30 august – 4 septembrie 2015, a avut loc, la Beijing, al XLI-lea congres al ICMH, care a dezbătut problematica „World War Two and the Development of Warfare in the 20th Century”. Comisia Română de Istorie Militară a fost reprezentată de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, care a susținut comunicarea intitulată „The Road to the Second War. Romania and the Collapse of the Regional System of Alliances”. La încheierea lucrărilor forumului internațional, Carmen Sorina Rîjnoveanu a fost aleasă membră a biroului de conducere a Comisiei Internaționale de Istorie Militară pentru o perioadă de 5 ani. O bine-meritată recunoaștere a valorii sale științifice și manageriale, spre mândria Comisiei Române de Istorie Militară!

În septembrie 2016, s-au desfășurat la Plovdiv (Bulgaria) lucrările celui de-al XLII-lea congres al ICMH, cu tema „Regional Wars from 17th century to the present and their Global Impact”. CRIM a fost reprezentată de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, care a prezentat comunicarea „Războiul ruso-polonez (1919-1920) și impactul asupra configurației strategice regionale a României. Alianța România-Polonia”. În calitate de membră a biroului ICMH, dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu a luat parte la discuțiile referitoare la agenda de activități a forumului istoric internațional și la stabilirea calendarului de organizare a congreselor pentru perioada următoare.

Lucrările congresului al XLIII-lea al ICMH au avut loc la Douala (Camerun), în perioada 2-10 septembrie 2017, și au supus dezbaterilor tema „World Wars and Colonies in History”.

**Participanți la Congresul internațional de istorie militară cu tema „World War Two and the Development of Warfare in the 20th Century”. Beijing, China, 30 august-4 septembrie 2015.
Din partea Comisiei române de istorie militară au participat ambasador Dumitru Preda
și Carmen Sorina Rîjnoveanu, cercetător în cadrul institutului**

CRIM a fost reprezentată și de data aceasta de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, care a susținut comunicarea „The decolonization process and Romania's diplomatic agenda at the United Nations during the communist regime: between ambitions, expectations and practical result”.

Al XLIV-lea congres a avut loc în septembrie 2018, la Tel Aviv, cu tema „The Creation of New States and Collapse of Old Empires in the 20th Century”. Reprezentanta ISPAIM și a CRIM, cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu a prezentat comunicarea „România și colapsul frontului estic în 1917. Schimbarea dinamicii militare și implicații strategice”.

În zilele de 18-23 august 2019, la Sofia, s-au desfășurat lucrările congresului al XLV-lea al ICMH cu tema „Unsettled problems after the 1919 Peace Conference: military conflicts and diplomatic negotiations”. ISPAIM și CRIM au fost reprezentate de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, care a susținut comunicarea „De la Pacea de la București la Pacea de la Paris: drumul dificil al unei puteri mici în fața marilor puteri”.

Comisia Internațională de Istorie Militară a hotărât prelungirea cu 5 ani a mandatului de membru al Biroului de conducere pentru cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu.

Congresul al XLVI-lea a avut loc la Atena, în 2021, și a supus dezbatelor tema „Independence Wars since the XVIII Century”. CRIM a fost reprezentată de cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, directorul ISPAIM, care a participat la ședințele biroului ICMH, și cc. șt. dr. Manuel Stănescu, autor al comunicării: „Revoluția lui Tudor Vladimirescu din Țara Românească și rolul ei în lupta grecilor pentru independență”.

În perioada 28 august – 2 septembrie 2022, s-au desfășurat lucrările celui de-al XLVII-lea Congres internațional de istorie militară, organizat în Wrocław-Opole (Polonia). Tema: „The Defence of Borders in Military History, from the Middle Ages to the Present Day”. Din partea ISPAIM și CRIM au fost prezenți directorul adjunct al ISPAIM, cc. șt. dr. Manuel Stănescu, și as. cc. Vlad Gheorghiță, care au prezentat comunicările: „War at the Borders. German-Romanian Defensive Battles against the Red

Army, April-May 1944” și, respectiv, „Romania and Poland: An Alliance for the Defence of the Eastern Borders, 1921-1939”.

Congresul al XLVIII-lea al ICMH a avut loc în 2023, la Istanbul, cu tema: „War and The City: The Effects of Armed Conflicts on Urban Space and Population”. CRIM a fost reprezentată de directorul ISPAIM, cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, și cc. șt. dr. Manuel Stănescu, cu comunicarea „Bombardamentele aeriene asupra Bucureștilor: 1941-1944”, precum și de colonelul Croitoru și Iulian Boțoghina de la Arhivele Militare Naționale.

Lucrările Congresului al XLIX-lea al ICMH s-au desfășurat în zilele de 1-6 septembrie 2024, la Lisabona, cu tema „Military interventions and political transitions: from the 18th century to the present day”. Au participat directorul ISPAIM, cc. șt. dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, și cc. șt. Daniela Șișcanu, care au susținut comunicările: „The role of military in the political transition from an indigenous ruler to a foreign prince. The coup d'état from 11 February 1866 in the Romanian Principalities” și, respectiv, „Bessarabia's transition from being a part of an empire to national independence. The role of the Romanian Army in the process of the unification of Bessarabia with Romania, 1918”. Au mai fost prezenți colonelul ing. Marius Olteanu și colonelul Croitoru de la Arhivele Militare Naționale.

De remarcat faptul că cc. șt. dr. Dumitru Preda, unul din primii membri ai CRIM, astăzi ambasador, a reprezentat Comisia Română de Istorie Militară la toate congresele internaționale, inclusiv când se afla la post, cu excepția anilor 2008 și 2009.

Revista de istorie militară își continuă apariția în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare, sub coordonarea unui colegiu de redacție constituit din personalități importante ale istoriografiei, reprezentând instituții prestigioase de cercetare sau de învățământ din țară și din străinătate. Studiile și articolele inserate în paginile revistei sunt semnate de specialiști consacrați, membri ai CRIM, dar și de tineri cercetători cu perspective reale de afirmare.

Membri ai CRIM, autori ai celor mai valoroase lucrări științifice, au fost premiați în cadrul festivităților anuale de acordare a premiilor organizate de publicațiile *Magazin Istoric*, *Gândirea militară românească* sau în cadrul galelor Premiilor și Hrisoavelor decernate de *Revista de Istorie Militară*.

Membrii Comisiei de Istorie militară au fost prezenți cu comunicări științifice la toate cele patru ediții ale Congresului Național al Istoricilor Români desfășurate la Cluj-Napoca (2016), Iași (2018), Alba Iulia (2022) și Chișinău-Suceava (2024). La fiecare din aceste manifestări științifice, CRIM a organizat câte o masă rotundă moderată de președintele comisiei, colonelul dr. Petre Otu, unde s-au abordat următoarele problematice: „Istoriografia militară la începutul secolului al XIX-lea; Studiul Primului Război la Centenar; Elita militară și războaiele românilor 1877-1919” și, respectiv, „Armata română între două fronturi”.

Enumerăm autorii – membri ai CRIM – și lucrările acestora premiate de Academia Română:

Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura enciclopedică, 1994. Apărută sub egida IITM și CRIM – Premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române, 1994;

Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale. 1853-1934: la 150 de ani de la nașterea sa*, Editura Printreuro, 2003, Premiul „Mircea Florian” al Academiei Române pe anul 2003;

Florin Șperlea, *De la armata regală la armata populară, Sovietizarea armatei române, 1948-1955*, Editura „Ziua”, 2003. Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române pe anul 2003;

Petre Otu, *Mareșalul Averescu – militarul, omul politic, legenda*, Editura Militară, București, 2005. Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române pe anul 2005;

Alexandru Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Editura Cetatea de Scaun, 2014, Premiul „Dimitrie Onciul” al Academiei Române pe anul 2014;

Ilie Schipor, *Destinul Tezaurului României. Argumente din arhivele ruse*, Editura Oscar Print, 2021, Premiul „Victor Slăvescu” al Academiei Române pe anul 2023.

Activitatea științifică a membrilor a fost recunoscută prin includerea lor în cele cinci volume ale *Enciclopediei reprezentanților scrisului istoric românesc* editată de Academia Română.

Recenta adunare generală a membrilor Comisiei Române de Istorie Militară în care s-a ales noua conducere a acesteia și s-a prezentat noul Regulament de organizare și funcționare constituie un adevărat reviriment în evoluția acestui organism științific deschis tinerilor istorici și cercetători din armată și din afara acesteia, dornici de afirmare.

MESAJE ANIVERSARE DIN PARTEA CONDUCERII COMISIEI INTERNAȚIONALE DE ISTORIE MILITARĂ

“THE 50TH ANNIVERSARY OF THE ROMANIAN COMMISSION OF MILITARY HISTORY

The PRESIDENT of the International Commission of Military History
Prof. Dr. Massimo de LEONARDIS

The Romanian Commission of Military History was founded in 1974 and therefore is marking an important achievement with the celebration of its 50th Anniversary. The International Commission of Military History, which numbers 42 National Commissions in five continents, is very happy to join in these celebrations, since among these various Commissions the Romanian one stands out for its seniority, the continuity of its commitment, its wide range of activities, including the publication of the scholarly journal *Revista de istorie militară*.

The Romanian Commission of Military History organised in Bucharest, two annual ICMH international Congresses in the very smart location of the *Cercul Militar Național*: The 5th International Congress in August 1980, on the General Theme Army and Society and The 29th International Congress in August 2003, on the General Theme War, Military and Media from Gutenberg until today. I was happy to participate to the latter and, as President of ICMH, to other National Congresses with international outreach organized in Romania.

The Romanian delegation to the ICMH annual international congresses has always been numerous and of a high scientific level. Since 2015, Dr. Carmen Sorina Rijnoveanu has been a respected member of the ICMH Full Board.

The Romanian Commission of Military History in its composition and in its governing bodies represent an excellent example of collaboration between civilian scholars and military, in active service or retired. In my experience of President of ICMH I know well that this is a recipe for success.

I am sure that the Romanian Commission will continue this success story and I wish it
La mulți ani!”

“THE ROMANIAN MILITARY HISTORY COMMISSION: A HALF-CENTURY OF HISTORICAL EXCELLENCE

The VICE-PRESIDENT of the International Commission of Military History
Dr. Harold E. RAUGH, Jr.

The Romanian Commission of Military History was formed in 1974 under the auspices of the International Commission of Military History (ICMH). During the half-century since its founding, the Romanian Commission of Military History and its members have distinguished themselves through balanced historical research; the prolific publication of historical monographs, studies and related products; the organization and hosting of numerous national, regional and international conferences, congresses and symposia; and the diligent support of ICMH goals. Our sincere congratulations to the prestigious Romanian Commission of Military History on the fiftieth anniversary of its founding!

Important Romanian contributions to the professional study of military history have been made for many years. The Commission d'Histoire Militaire Comparée was officially established in 1938 (and its name was changed to Commission Internationale d'Histoire Militaire, or International Commission of Military History, in 1969), at the Eighth International Congress of Historical Sciences (ICHS), in Zurich, Switzerland. Only one year later, in 1939, the first edition of the *Revue Internationale d'Histoire Militaire* (RIHM) was published. The Preface to the first issue of the *Revue* states that military and civilian historians from seventeen nations, including Romania, participated in the founding of the Commission d'Histoire Militaire Comparée. The outbreak of World War II in 1939 and the post-war occupation of Romania by the Soviet Union, generally deprived Romania of participation in the international military history community for decades.

A thaw in the Cold War occurred in 1970 when the International Congress of Historical Sciences held its conference in Moscow, attended by some three thousand historians (including two hundred military historians) from forty-seven countries. The increased participation of military historians and appeal of military history, coupled with the evolution of socio-military studies, resulted in the “upgrade” of the ICMH to an “international affiliated organization” of the ICHS in 1972. This marked the beginning of the “modern” ICMH, which held its first congress in Stockholm in 1973.

Romania established its military history commission and joined the ICMH in 1974. This was a challenging period in Romanian history, during the repressive socialist regime of President Nicolae Ceaușescu, that was also characterized by the intensification of political-ideological education in schools and universities and an expansion of political propaganda. This was a difficult environment in which to serve as a military historian and members of the newly established Romanian Commission of Military History sought to conduct research and publish their findings with ostensible integrity and objectivity, as they helped chronicle the nation's identity and role in controversial military conflicts. Military history books published by the Romanian Commission during the last fifty years include: *The Historical Evolution of the Relationship between the Armed Forces and Society* (1980); *The International Echo of the Revolution of August 1944 and of Romania's Contribution to the Anti-Hitlerite War* (1984); *Romania in World War I: A Synopsis of Military History* (1985); *Romania and the Great Victory: A Remarkable Contribution to the Defeat of Fascism, August 23, 1944-May 12, 1945* (1985); *Romanian Military Bibliography (A 1944-1984 Selection)* (1985); and others.

The Romanian Commission also fully supported the ICMH's efforts to continually foster, promote, mentor and coordinate many aspects of research results and studies in the field of military history, to include publications and education on a global basis, and collaboration between

civilian and official Ministry of Defense historians. The Romanian Commission also supported the sharing of best historical practices and development of partner military history capacity and capability.

ICMH also conducts annual world-class conferences held at various venues around the globe. The Romanian Military History Commission hosted two of these annual ICMH congresses in Bucharest: the 5th, held from 10-17 August 1980, with the theme "Army and Society"; and the 29th, conducted from 10-15 August 2003, with "War, Military and Media" as its theme. Moreover, Major General Mihail E. Ionescu, of the Romanian Military History Commission, served as Vice President of the ICMH from 1980 to 1990.

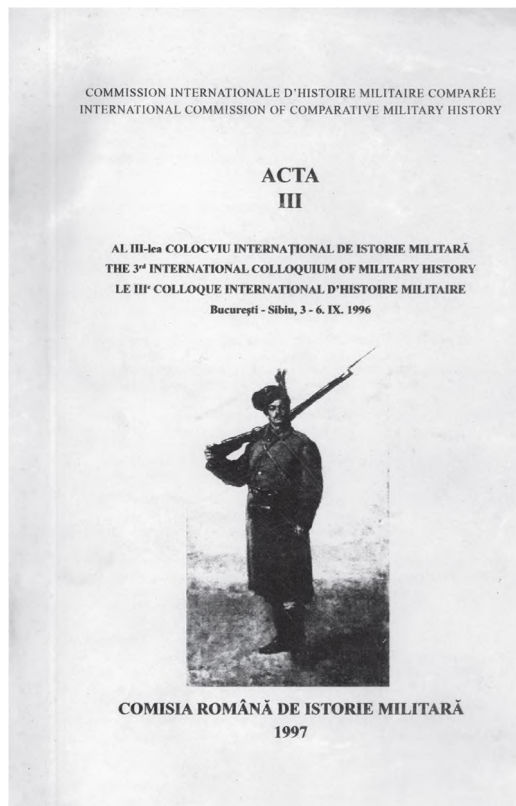
The Romanian Military History Commission, established in 1974 and now celebrating its fiftieth anniversary, has made significant contributions to the professional study of military history during its half-century existence. Its outstanding historical achievements and accomplishments are of the highest standards and reflect great credit upon Romania.

Our heartfelt congratulations and most sincere appreciation to the Romanian Commission of Military History on its unprecedented fiftieth anniversary! Felicitări!

DIN ACTIVITATEA COMISIEI ROMÂNE DE ISTORIE MILITARĂ (CRIM)

Revue Internationale d'Histoire Militaire,
no. 48, Bucarest, 1980, 228 p. Ediția revistei
Comisiei Internaționale de Istorie Militară
publicată de C.R.I.M. cu ocazia Congresului
Internațional de Științe Istorice de la București
din 10-17 august 1980

Lucrările susținute în cadrul colocviului au fost
publicate de Costică Prodan, Dumitru Preda
(ed.), *Acta III. Al III-lea Colocviu Internațional
de Istorie*, Comisia Română de Istorie Militară,
București, 1997, 184 p.

Aspecte de la colocviul internațional „Anul 1916 în desfășurarea primului Război Mondial. Intrarea României în război: consecințe politice și militare”, București și Sibiu, 3-6 septembrie 1996

Participanți la cel de-al IV-lea colocviu de istorie militară cu tema: „Evoluția relațiilor politice și militare în Europa Centrală și de Sud-Est în secolul al XX-lea”, București, 4-8 mai 1999.

La pupitru, academician Dan Berindei, președintele Secției de istorie și arheologie al Academiei Române

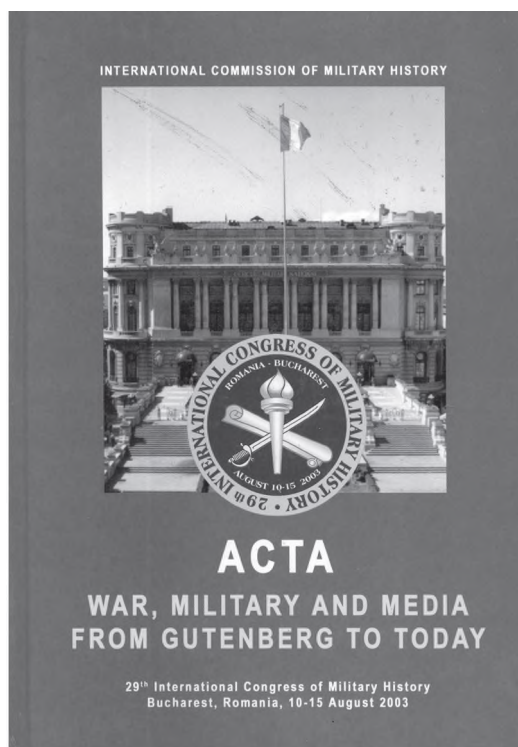

Imagini din timpul desfășurării lucrărilor simpozionului „On Both Sides of the Iron Curtain 1945-1989” București, 9-10 mai 2000. La prezidiu, de la stânga la dreapta: colonel dr. Petre Otu, colonel dr. Constantin Moștofle, directorul institutului, Horst Kosack, reprezentantul Fundației „Hans Seidel” în România

Participanți la Congresul internațional de istorie militară cu tema: „Military Conflicts and 20th Century Geopolitics”, Atena, Grecia, 19-25 august 2001. Delegația a fost formată din colonel dr. Petre Otu, comandor Gheorghe Vartic, Maria Georgescu, cercetători științifici, și Excelența Sa, Dumitru Preda, ambasador

Lucrările susținute în cadrul celui de-al XXIX-lea Congres internațional de istorie militară au fost publicate în *Acta. War, Military and Media from Gutenberg to today. The 29th International Congress of Military History, Bucharest, Romania, 10-15 August 2003*. International Commission of Military History, coord. Mihail E. Ionescu, Military Publishing House, Bucharest, 2004, 555 p.

Participanți la Congresul internațional de istorie militară cu tema: „Nation State, Nationalism and the Military”. Din partea Comisiei române de istorie militară au luat parte general maior (r) dr Mihail E. Ionescu, colonel (r) dr. Petre Otu, Dumitru Preda și colonel dr. Alexandru Oșca. Potsdam, Germania, 20-25 august 2006

Imagini din timpul desfășurării lucrărilor Congresului internațional de istorie militară cu tema: „Regional Wars-Global Impact”, Plovdiv, Bulgaria, 3-9 septembrie 2016. Din partea Comisiei române de istorie militară au participat dr. Dumitru Preda și Carmen Sorina Rîjnoveanu (la prezidiu), cercetător în cadrul institutului și membru al Biroului Comisiei internaționale de istorie militară

Participanți la Congresul internațional de istorie militară cu tema: „The Creation of New States and Collapse of Old Empires in the XXth Century”, Ierusalim, Israel, 2-7 septembrie 2018. Comisia română de istorie militară a fost reprezentată de dr. Carmen Sorina Rîjnoveanu, ambasador Dumitru Preda și colonel Marius Croitoru din partea Arhivelor militare române

ISTORIE MODERNĂ

AVRAM IANCU ȘI RĂZBOIUL DE APĂRARE A NEAMULUI ROMÂNESC DIN TRANSILVANIA: 1848-1849 *

DUMITRU PREDA **

Abstract

In the mid-19th century, despite being divided by outdated borders and subjected to foreign rule, Romanians initiated the Revolution of 1848-1849 to achieve national justice, freedom, and social progress. This transformative event highlighted the critical role of the military in overcoming external challenges and advancing the fight for independence and unity. In Transylvania, Avram Iancu's leadership and the ten-month peasant resistance in the Apuseni Mountains demonstrated an effective model of mountain warfare.

Efforts to modernize Romania's military structure, combining a permanent army with armed popular formations, reflected a strategic understanding of the country's needs and history. These initiatives, widely supported politically, reinforced the role of military strength alongside justice, as revolutionary leader Alexandru C. Golescu-Albu emphasized: "In politics, alongside justice, you must also have strength."

Keywords: *Revolutions of 1848-1849; Kingdom of Hungary; Romanians; national unity; Avram Iancu; Transylvania; mountain warfare; Apuseni Mountains*

La jumătatea veacului al XIX-lea, deși divizați în continuare de frontiere anacronice impuse de baionetele imperiilor vecine: otoman, rus și habsburgic, deși aflați cu jumătate dintre frați și cu însemnate teritorii naționale sub stăpâniri străine, acționând în circumstanțe internaționale amenințătoare pentru menținerea statelor lor dunărene autonome, Moldova și Muntenia, românii aveau să

reușească, prin Revoluția declanșată în primăvara anului 1848, să confere mișcării de emancipare, pentru libertate și dreptate națională, asociată celei pentru progres social și politic, dimensiuni noi calitativ superioare, de amplă rezonanță europeană¹.

Eveniment de răscruce în devenirea istorică a societății românești moderne, Revoluția din 1848-1849 reprezintă, în același timp, o pagi-

* Acest articol constituie o formă extinsă a comunicării *Un model de război popular în munți* susținută la Conferința internațională dedicată eroului nostru național Avram Iancu, la Deva, cu prilejul aniversării a 200 de ani de la nașterea acestuia (9-10 mai 2024).

** Ambasador, prof. univ. dr.

nă de ample semnificații și învățăminte pentru istoria noastră militară. Considerată încă din acea epocă bastionul cel mai înaintat al mișcării generale de renovare a societății și a ordinii social-politice continentale, Revoluția Română a relevat rolul însemnat al factorului militar în depășirea obstacolelor și adversităților externe, în susținerea cu succes a luptei pentru redobândirea deplinei independențe și a unității politice a pământului românesc. Rezistența armată a românilor din Transilvania, care a avut ca nucleu perimetrul Munților Apuseni (Carpații Occidentali), nu a fost doar momentul culminant al evenimentelor de la mijlocul secolului al XIX-lea, dar în ceea ce privește analiza concretă a luptelor desfășurate timp de zece luni de armata țărănească condusă de Avram Iancu și de tribunii săi, ea evidențiază un model specific de purtare a războiului în munți, a cărui eficiență trebuie subliniată. Este și obiectivul acestui articol, care se bazează pe numeroase documente și mărturii publicate, în principal de istorici români, precum și pe o bogată și variată bibliografie, românească și străină². Înscrisura în planurile de acțiune politică, în proiectele de reformă și în memoriile elaborate în perioada anterioară dezideratului organizării pe principii înnoitoare, deopotrivă a

unei forțe armate permanente și a formațiunilor populare înarmate („rezervele naționale”, cum le denumea Nicolae Bălcescu), reprezintă o dovadă grăitoare nu numai a cunoașterii realiste a posibilităților social-economice și a nevoilor Țărilor Române, dar, mai ales, o reevaluare a rolului pe care, în trecut, îl jucase „oastea cea mare” în bătăliile pentru menținerea ființei de stat libere românești, o opțiune care a întrunit un larg consens politic. În mod îndreptățit, unul din liderii revoluționari, Alexandru C. Golescu-Albu, preciza în 18 august 1848 că „în politică, alături de dreptate, trebuie să ai și forță”³.

În „primăvara popoarelor”, în condițiile în care „toată Europa se înarmează spre a izbândi libertatea”, așa cum declara Avram Iancu la 28 mai/9 iunie 1848, la târgul de la Câmpeni, în fața viitorilor săi tribuni, românii aveau datoria „să se pregătească, de asemenea, fiindcă a sosit timpul să fie și ei liberi”⁴. Apelul solemn adresat românilor transilvăneni pentru „a rămâne credincioși numelui și limbii” cerea în primul rând strângerea rândurilor, pentru ca uniți să se poată apăra, „în pace și în resbel”, în fața asaltului ce se pregătea împotriva ființei românești și a drepturilor sale fundamentale⁵.

Rezistența armată a românilor din Transilvania împotriva ofensivei guvernului de la Pesta, acțiune ce a avut ca nucleu perimetrul Munților Apuseni, a constituit nu numai momentul culminant al evenimentelor revoluționare de la jumătatea veacului al XIX-lea, dar în planul analizei luptelor propriu-zise, desfășurate timp de zece luni de oastea țărănească condusă de Avram Iancu și tribunii săi, se evidențiază un model specific de purtare a războiului în munți, a cărui tărie se cuvine a fi subliniată.

Demonstrația de mobilizare a moșilor de la Gura Râurilor, în iunie 1848, a reprezentat, la scurt timp după votarea samavolnică a „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria, un răspuns al poporului gata să ia armele pentru apărarea libertăților sale.

În acest context se vrea a fi reamintită activitatea românilor bănățeni, care, prin glasul autorizat al lui Eftimie Murgu, proclamat „căpitan al Banatului”, după ieșirea din închisoarea din Pesta, unde fusese întemnițat ca urmare a acțiunilor pentru unirea cu celelalte provincii românești, a proclamat necesitatea

Avram Iancu, portret de Mișu Popp

recurgerii la arme în fața gravelor atentate împotriva afirmării și apărării „direpturilor noastre”, armata sau garda națională fiind socotită „chezășia acestor drepturi, a slobozeniei noastre cetățenești”⁶.

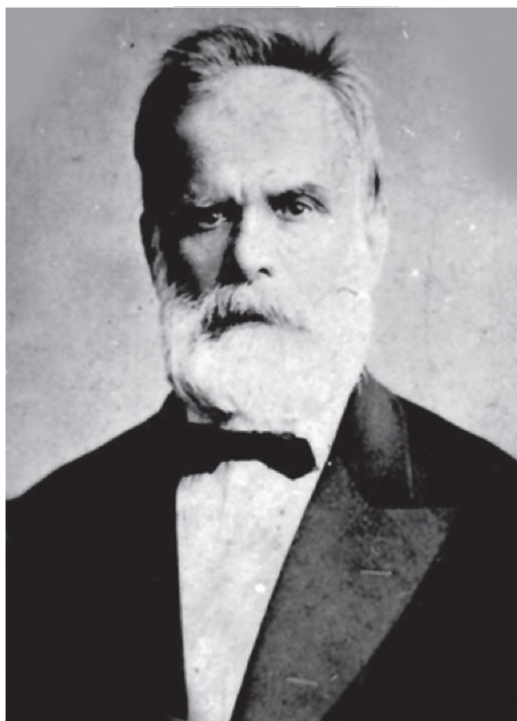
Trebuie să subliniem, totodată, atitudinea rigidă adoptată de puterea revoluționară maghiară față de cererile și aspirațiile de libertate, de emancipare ale românilor din monarhia habsburgică, conducătorul acesteia, Kossuth Lajos, pronunțându-se categoric și contra oricăror forme de organizare militară a acestora⁷.

În aceste condiții, înarmarea populară a românilor din Transilvania și Banat, unde, încă din acele luni de început de an 1848, activau deja gărzile naționale maghiare, secuiești și sășești, și unde, primele, sub conducerea în bună măsură a nobilimii, practicau represalii față de populația românească, devenea o necesitate urgentă. „De când e lumea – se arăta, de exemplu, într-un articol din publicația «Foaie pentru minte, inimă și literatură» – unde fu știința și arma, acolo fu și puterea și domnia. În ochii noștri de azi încolo, toți care se feresc de arme vor fi sau iepuri fricoși, sau nebuni, sau provocatori care ar vrea ca pământul strămoșesc să vie la mâini străine”⁸.

Steagul cel mare al dreptății sociale și naționale avea astfel să fie ridicat în toamna anului 1848, pe pământul românesc al Transilvaniei, unde, împotriva agresiunii politice și militare a Pestei, a violențelor gărzilor maghiare, cea de-a treia Adunare națională a românilor de la Blaj hotărâ, în unanimitate, începerea luptei armate organizate de apărare: „Pentru securanța [siguranța] publică în satele și ținuturile române – se specifica în articolul 3 al Protocolului Adunării, încheiat la 13/25 septembrie – se înființează acum Gvardia națională română [...]”⁹, înștiințându-se că „tot omul de la 17 la 50 de ani e dator de a avea o pușcă, sau dacă nu, o lance, sabie, pistoale și alte arme...”¹⁰

La doar câteva zile, August Treboniu Laurian îi transmitea din Sibiu lui George Barițiu, fratelui său de idei și luptă din Comitetul Național, aflat la Brașov: „Gvardia română s-a format în toată țara. Avem peste 200 mii de români înarmați. Formați-o și acolo!”¹¹

Proclamația dată de Comitet la 7/19 octombrie 1848, ca urmare a situației excepționale create în Principat, chemând la arme

August Treboniu Laurian

George Barițiu

întreg poporul român pentru apărarea drepturilor sale la viață, la existență politică, a însemnat, de fapt, începutul războiului popular din Transilvania, momentul culminant al întregii Revoluții române din anii 1848-1849.

În cele zece luni ale acestui război de apărare a libertății și individualității naționale (octombrie 1848 – august 1849), oastea revoluționară condusă de Avram Iancu și-a demonstrat convingător și și-a probat eficiența, transformând regiunea Apusenilor într-o cetate de nebiruit¹².

Elementul fundamental al oastei populare ridicate de Avram Iancu, cea mai de seamă realizare pe plan militar a Revoluției, l-a constituit țărâtimea română, iar această compoziție socială omogenă, așa cum apreciază analiștii evenimentelor, i-a conferit acesteia tăria morală și dinamismul necesar înfruntării unor forțe experimentate și superioare în dotarea cu armament și materiale de război moderne, pe parcursul dramaticelor confruntări înregistrate până în vara anului 1849¹³.

Concepția care a stat la baza mobilizării, organizării și instruirii forțelor înarmate populare evidențiază concordanța dintre obiectivele politice urmărite și mijloacele prin care conducătorii Revoluției române din Transilvania, în frunte cu Avram Iancu, s-au străduit să le transpună în viață. Organizarea oștirii revoluționare, care a adoptat forme și denumiri după modelul antic roman, tocmai pentru a sublinia vechimea și continuitatea elementului militar român, autohton, s-a realizat practic într-un interval scurt de timp. Structura militar-teritorială a atribuit unităților componente o mai largă autonomie, dar și o mai mare responsabilitate. Subunitățile au fost alcătuite după sistemul zecimal aplicat și în oștirile populare românești, care au acționat la 1784 și în 1821. Fiecare sat era dator să dea cel puțin 100 de bărbați capabili să poarte armele, aceștia formând o „centurie” (companie), în frunte cu un „căpitan” (centurion), subunitate divizată în „decurii” (10 oameni), conduse de „decurioni”. Zece sate urmau să constituie un „tribunat” (circa 1 000 luptători), echivalent batalionului, iar 10 tribunate alcătuiau o „prefectură”, având ca unitate armată fundamentală legiunea, deci cel puțin 10 000 luptători¹⁴. Astfel, s-a scontat pe mobilizarea unor efective de circa 195 000 oameni.

În realitate, oastea populară a fost compusă din numeroase „tabere”, detașamente înarmate conduse de tribuni și căpitani. De subliniat faptul că trupele populare au prezentat un dublu aspect, cele având un caracter permanent au fost mai reduse din punct de vedere numeric, fiind însă mai bine instruite și înzestrate, în timp ce acelea cu caracter temporar au fost întrebuițate în raport cu nevoile de apărare locală, potrivit evoluției operațiilor militare.

În primăvara anului 1849, forțele românești erau apreciate la 30 000, chiar 70 000 de luptători, dar practic în timpul aprigelor confruntări din acea perioadă, oastea lui Iancu a oscilat în jurul cifrei de 5 000, în principal din cauza dificultăților logistice.

Organizarea lor corespundea modalităților de rezistență preconizate și mijloacelor avute la dispoziție. Trupele pedestre, înarmate cu puști, lănci, securi, topoare, formau majoritatea luptătorilor. Acestora li s-au adăugat o unitate de artilerie comandată de însuși Avram Iancu, precum și detașamente călări, cu misiuni bine precizate de cercetare, observare.

Teatrul principal de desfășurare a operațiilor militare, perimetrul Munților Apuseni, caracterul muntos și stâncos al întregii regiuni, străbătută de văi adânci, cu puține depresiuni și acestea pe laturi, cu drumuri șerpuite și baraje naturale, cunoscute foarte bine de apărători, bine exersați pentru deplasări rapide pe aceste forme de relief, au favorizat acțiunile oastei române. S-a evidențiat, încă o dată, rolul factorului geografic, natural, în luptele purtate de români, abilitatea lor de a întrebuița cu măiestrie avantajele unui asemenea teren.

Trăsătura specifică acestui mod de a lupta în munți consta tocmai în efortul de a pătrunde și a pune stăpânire pe căile de comunicații și înălțimile dominante de-a lungul lor, pentru a nimici rezistențele din centrele organizate pe traseele respective, ceea ce trupele agresoare nu au reușit să realizeze. Avram Iancu a știut să dozeze, să dispună și să coordoneze astfel forțele sale, păstrând mereu o rezervă generală sub comanda sa directă, încât acestea au acționat descentralizat în zone dinainte fixate, având capacitatea de a reacționa cu rapiditate, la nevoie, una în sprijinul celeilalte, iar, în caz de primejdie extremă, să antreneze practic întreaga populație, blocând căile de pătrundere ale inamicului.

Sistemul defensiv gândit și aplicat de Iancu, datorită împrejurărilor speciale ale ducerii războiului în munți, a revoluționat practic principiile clasice, apelând din nou la practici tradiționale, evidențiate cu succes și în timpul Revoluției lui Horea, în 1784. „Ei [românii] au organizat [avea să remarce un general inamic] un război de hărțuire, unic în felul său, care [...], deși de natură defensivă [...], are rezultate prea simțitoare și pline de urmări pentru unguri, ca istoria să nu acorde acelor conducători necunoscuți neuitata recunoștință militară [...] Atacurile repetate ale acestui război de guerilla [...] au nimicit cu totul puterea ungarilor”¹⁵.

Din descrierea operațiilor militare, ca și din mărturiile contemporane, inclusiv cele ale adversarilor, reiese cu limpezime faptul că Iancu a gândit și a reușit să dea un caracter activ apărării pe aliniamente succesive. El a întrebunțat cu succes, ori de câte ori a avut ocazia și în condiții prielnice, contraofensiva, surprinzând în ambuscade bine pregătite avangărzile sau ariergărzile coloanelor inamice, ca și convoaiele lor de aprovizionare. Trebuie subliniată, de asemenea, eficiența sistemului de informare și semnalizare, a măsurilor luate de cercetare a mișcărilor inamicului pentru a se putea cunoaște tăria forțelor deplasate și posibilitățile de contracarare a acestora.

Autoritatea lui Avram Iancu a crescut în tot acest timp, fiind de necontestat, ceea ce a asigurat principiul unității de comandă, prezența sa în primele rânduri întărind încrederea luptătorilor săi și a populației în izbânda cauzei lor.

Semnificativ rămâne și faptul că, deși nu a fost un om al armelor, Iancu a demonstrat reale aptitudini în rezolvarea practică a diferitelor situații complexe de luptă. Căpitanul Mihály K. Pataki-Pieringer, aghiotant al Generalului Józef Z. Bem, comandantul armatei revoluționare ungare, avea să recunoască: „românii au făcut cu foarte multă iscusință acest război de guerilla. Un asemenea popor – adăuga el – este aproape de neînvins, când se apără disperat în munții săi, profitând din plin de avantajele terenului”¹⁶.

Faptele de arme ale oastei țărănești conduse de „Craiul munților”, Avram Iancu, au rămas pentru totdeauna înscrise în conștiința și inima poporului român, ca un exemplu vrednic

de urmat pentru toți apărătorii libertății și independenței vetrei străbune românești.

NOTE

¹ Printre multe alte lucrări, vezi la Titu Georgescu, *Mărturii franceze despre 1848 în Țările Române*, Editura Științifică, București, 1968; Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848: introducere în istoria modernă a României*, Editura Junimea, Iași, 1980; Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848: solidaritatea și unitate națională*, Editura Politică, București, 1987; Dan Berindei, *Revoluția română din 1848-1849. Considerații și reflexii*, Editura Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1997; *Revoluția română de la 1848 în context european*, coord. Corneliu Mihail Lungu, Arhivele Naționale ale României, Editura Semne, București, 1998.

² Vezi Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. 2, Sibiu, 1944, vol. III și V, Cluj, 1946; Idem, *Avram Iancu. O viață de erou*, ediție aniversară. Text integral de Ioan Bolovan, Sorin Șipoș, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2024; Horia I. Ursu, Avram Iancu, Editura Tinerețului, București, 1966; Leonida Loghin, Constantin Ucrain, *Aspecte militare ale revoluției de la 1848-1849 în Transilvania*, Editura Militară, București, 1970; Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, Editura Meridiană, București, 1972; Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, 1972; *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, în seria *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, C. Transilvania*, ed. Ștefan Pascu, Victor Chereșteșiu, Editura Academiei, București, 1977; *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, ed. Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Editura Carpaticea, Cluj-Napoca, 1996; Ioan Ranca, *Avram Iancu pe baricadele Apusenilor*, Editura Pax-Historica, Târgu Mureș, 1996; Liviu Maior, *1849-1849. Români și unguri în revoluție*, Editura Enciclopedică, București, 1998; *Revoluția de la 1848 în Transilvania. Ancheta Kozma din Munții Apuseni*, ed. Gelu Neamțu, Ioan Bolovan, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998; *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, ed. Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003; Florian Dudaș, *Prefectul-general Avram Iancu și Legiunea Auraria Gemina. Studiu istoric și Corpus documentar*, Editura Metropolis, Oradea, 2016.

Toate aceste contribuții cuprinde o bogată și diversă bibliografie, inclusiv străină.

³ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 847.

⁴ Ioan Ciurileanu, *Fragmente istorice din anii 1848-49*, București, 1887, p. 7-8; Cf. Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, ed. a II-a, Editura Științifică, București, 1968, p. 69.

⁵ Cornelia Bodea, *1848 la români ...*, vol. I, p. 467-468.

⁶ *Ibidem*, p. 518; I.D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, Editura Academiei, București, 1968, p. 98-112.

⁷ Cf. Eftimie Murgu, *Scrieri*, ed. I.D. Suci, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 475-476.

⁸ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, Anul VI, nr. 15/12 aprilie 1848, p. 115.

⁹ Cornelia Bodea, *1848 la români ...*, vol. I, p. 908.

¹⁰ *Ibidem*, p. 916. Vezi *Raportul lui Avram Iancu, prefect al unei legiuni romanesci. Despre faptele oastei populare, care a stat sub comanda lui pe timpul războiului civil din Transilvania în anii 1848/9*, Sibiu, 1884, passim.

¹¹ *Ibidem*, p. 917.

¹² Pentru o prezentare sintetică a războiului popular din Transilvania, vezi *Istoria militară a poporului român*, vol. IV (1784-1878), Editura Militară, București, 1988, p. 309-322. Vezi, de asemenea, Lt.-Colonel Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/9 și 1919 în Transilvania și Ungaria*,

București, 1930, passim; Lt.-Colonel Costică Prodan, *La montagne dans la stratégie de guerre de libération nationale au XIXe siècle et au début du XXe siècle*, în volumul *La guerre et la montagne dans l'histoire des Roumains*, Editions Militaires, Bucarest, 1991, p. 139-170.

¹³ Colonel Leonida Loghin, Colonel Constantin Ucrain, *Aspecte militare ale Revoluției din 1848-1849 în Transilvania*, p. 11-12.

¹⁴ General Radu R. Rosetti, *Un episod din anii 1848-1849 în Transilvania. Apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, an IV/1926-1927, passim; George Protopopescu, *Unele considerații privind arta militară a lui Avram Iancu*, în „Acta Musei Napocensis”, Cluj, An X/1973, p. 305-311. Vezi, de asemenea, la Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș, *Biografia lui Avram Iancu (1897)*, ed. facsimilată necenzurată de Tiberiu Groza, Vasile Șt. Tutula, Editura Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, 2023, p. X-XI.

¹⁵ *Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849 herausgegeben von Johann Czetzy, vormals ungarischem General und Chef des Generalstabes der ungarischen Armee in Siebenbürgen*, Hamburg, 1850. Cf. ed. Forgotten Books (2010); Vezi în *Istoria militară a românilor*, Editura Militară, București, 1992, p. 244.

¹⁶ Pataki K.M., *Bem in Siebenbürgen*, Leipzig, 1850 (p. 81). Apud Silviu Dragomir, *Avram Iancu. O viață de erou*, p. 336.

BETWEEN BUCHAREST AND BERLIN – THE FORMER ROMANIAN MILITARY ATTACHÉS AROUND 1916

CLAUDIU-LUCIAN TOPOR *

Abstract

Romania's diplomatic relations at the beginning of the 20th century cannot disregard the importance of sending military attachés, especially to European capitals of maximum strategic importance, such as Berlin before 1916. Irrespective of the usefulness of this official representation, intended either for cooperation between the two armies or for documentation in the event of war, the routes of military diplomacy also played an essential role in interpreting the canons of foreign policy. Both the German Empire and Romania at the beginning of the twentieth century paid great attention to the dispatching of these military representatives in order to facilitate the exchange of information and to determine the coordinates of future synchronization. The reports of the Romanian military attachés (some of a clearly technical nature) were generally free from political estimates (unlike those of their German counterparts) and were a valuable source of information on the organization, training and equipment of the German army. In the scenario of an unequal confrontation between the two armies, these reports drawn up by the military attachés could serve to document Romanian commanders forced to retaliate against their former allies. The activity of the last Romanian military attachés in Berlin and the nature of the information they sent are the subject of this study.

Keywords: *German General Staff; Romanian diplomacy; military attachés; alliances; peace and war*

The year 1866 opened wide windows to a new era in Romanian modern history. However, its institutional structures were definitively implemented. The political foundations had been laid down in solid fashion: a constitution adopted in 1866 would serve as a fundamental law, with occasional amendments, until 1923. A new ruling dynasty, a branch of the Hohenzollern family, filled the vacant throne

and strengthened the prospect of political stability¹. The foreign prince that represented the “solution” to the exit from the political crisis of Cuza's abdication was Carol of Hohenzollern. He was born in 1839 in his family's castle in Sigmaringen and, as a young man, had lived the life of an officer, heeding his heart's call for the military career. From the beginning of his reign, Prince Carol was concerned about the

* Ph.D., Professor, “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of History.

state of the army, for which, during the reign of Alexandru Ioan Cuza, the professional training of most of the officers of the General Staff took place in the French army, whereas, after the arrival of the Prince on the Romanian throne, the orientation towards the Prussian war school (later unified Germany) became dominant. As an honorary marshal of the German army, a rank he received in April 1909 at the age of 70, King Carol I also insisted on sending young Romanian officers to internships in units of the German army. The proposal was accepted in Germany, on the condition that the young Romanian aspirants wear the uniform of the combat units where they were preparing and take an oath of allegiance to the emperor. The purpose of the action was to complete and improve the “training” of the Romanian officers regarding the “front service”. Throughout their military training, the young Romanians became officers, integrated into the structures of the German army. From a historical point of view, this was probably a plus, but it had, at the same time, a negative impact as well. In 1908, while acting as a seconded officer in the General Staff, General Radu R. Rosetti² had been assigned the task to consider the opportunity of renewing the convention with Germany regarding the referral of Romanian officers for specialized training. After analysing reports from 72 officers, Rosetti wrote a proposal, opposing the renewal of the convention with Germany. He believed that the Romanian officers left too soon for training in the German army and returned to the Romanian army with a rank that was not effective enough in exercising real influence, while in command. Therefore, the years spent in a strong army, almost never facing shortages, were of no use when they came into contact with an army in development, affected by numerous shortcomings³.

Romania's first military attachés in Berlin

A formal military convention to support the political agreement established in 1883 was never officially signed, although the Romanian military reform was inspired by the German model. Precisely on this point, a remarkable contribution was made by the Romanian officers, accredited as military attachés.

Alexandru Magheru

Discussions surrounding the appointment of a military attaché for the Berlin Legation began in mid-1884, when the Minister Plenipotentiary (Gheorghe Virnav Liteanu) wrote to Count Hatzfeld (the State Secretary at the German Department of Foreign Affairs) requesting the consent of the German government in order to obtain an accreditation. Hatzfeld communicated the proposal of the Romanian plenipotentiary to the emperor and received a favourable response from the Kaiser. Shortly after the Imperial Court's communiqué, the Undersecretary of State for Foreign Affairs (Klemens von Busch, later appointed Minister Plenipotentiary in Bucharest) notified the Romanian Legation of the full agreement on the Romanian government's decision to send a military attaché to the capital of the Ger-

man Empire. These were the circumstances in which Lieutenant-Colonel Alexandru Magheru presented himself to the post in January 1887. He appears to be one of the five sons of Gheorghe Magheru (a representative general in military history, with a revolutionary past), born from his marriage to Elena Prisăceanu. Colonel Magheru, royal aide-de-camp, was retained for a short time in the exercise of the function, so that the post of military attaché in Berlin quickly became vacant and remained so for several years. It was only in June 1891, that the Romanian Legation communicated to the German Ministry of Foreign Affairs the intention of the Romanian government to restore the position of military attaché and announced the sending of the General Staff Captain, Leon Mavrocordat, to Berlin. When occupying the post, he provisionally held the position of military attaché in Vienna, so that for a short time Romania was represented by the same person in matters of a military nature in the capitals of the Central Empires. Half a year after arriving in Germany (in February 1892), Mavrocordat had been officially presented to the German emperor, on the occasion of a military reception in Potsdam. In 1893, he was recalled in order to be appointed commander of the 4th Hunter Battalion and the post of attaché was entrusted to Captain G. Ghica (3rd Cavalry Regiment) who had left pleasant memories in

Berlin, during his active service in the guard regiment. On September 1, 1895, however, the post became vacant again. Concerned with finding an optimal solution to the crisis, the king appointed Major Alexandru Averescu, transferred to Berlin from his position as director of the School of War Studies. It was an appointment approved by the German government. Averescu then participated successfully in the autumn manoeuvres of the German army and was dedicated to the duties of the post. Things seemed to be going well when, suddenly, on October 31, 1897, Alexandru Beldiman notified to the Auswärtige Amt the transfer of Major Averescu (the military attaché) to the 1st Red Hussar Regiment by order of the Minister of War. Quite surprisingly, however, Emperor Wilhelm II delayed granting the usual farewell audience. He placed the Romanian officer on a written waiting list, drawn up by a low-ranking aide, and according to custom, awarded him the royal order "Red Eagle" 3rd class, the decoration usually conferred upon departure to military attachés retired by the Romanian government⁴. It was due to a tense situation. The Minister of War, Gh. Manu, communicated to the German military attaché in Bucharest (major Hammerstein-Gesmolde), in a discussion in June 1906, that Averescu had been recalled because of the criticisms brought to Alexandru Sturdza (son of the statesman D.A.

Berlin, 1914

Sturza), at the time a young lieutenant in a German guard battalion. Sturza junior told the Prussian superiors about how he had been publicly reprimanded by Major Averescu and the incident soon came to the attention of the Romanian decision-makers. It seems that Emperor Wilhelm himself expressed his anger towards Averescu. Since even the plenipotentiary Beldiman did not like him much, his fate was sealed. Averescu's departure from Berlin left a position difficult to fill, although the need for a solid resettlement of military relations with Germany had been intensively debated. The Ministry of War also came up with a surprising proposal, the future military attaché in Berlin had to be a naval officer. General Manu had to justify the strange option as a result of the pressure from King Carol I. Apparently, the monarch saw the German Empire as a power in full swing of its development of maritime forces⁵. After almost two decades of stagnation in the field of military ship purchase, Romania made significant efforts to secure a war flotilla. Hence, the need for the accreditation in Berlin of a military attaché that was a naval officer. Of course, the minister's arguments appeared irrelevant from all points of view. German decision-makers criticized the choice of a naval officer as a military attaché. They would have liked to see appointed an officer of the ground troops, a respectable person, who had to meet two other criteria, fidelity to the Germanophile spirit and knowledge of the German language.

A competent bureaucrat: Captain Ioan Rășcanu

The way out of this stalemate was offered by the appointment of Captain Ion Rășcanu, a professor at the Higher War School. An absolutely remarkable appointment for that time. For almost four years he worked in Berlin as a military attaché. Many of Rășcanu's reports appear hermetic and exude technical overtones. They describe in detail the modern equipment and means, that the German army had had since the beginning of the 20th century. The inventory for the period 13.10.1909 - 25.10.1911 includes reports on the military equipment used by the German army that, if acquired, could modernize the Romanian

Ioan Rășcanu

army. A few examples are "Study on the introduction of the single projectile in the German army"⁶, "Study on ovens and field bakeries in the German army"⁷, "Study on the communication equipment used by the German army in the field and during manoeuvres"⁸. The area of interest of the information contained in Rășcanu's reports was constantly expanded, but it ended up containing not only references to the military equipment, but also precise data on the recruitment, training and organization of the German army⁹. Rășcanu dedicated a special report (also worthy of echoes in the case of the Romanian army) to the way in which units (infantry, field artillery, etc.) of the German army were inspected. The document presented not only the mechanism for running the inspections, but also the fundamental principles and the hierarchies involved in this mechanism. In Germany, each period of training ended with the presentation and inspection of the fully trained units. Inspections up to bat-

talion and division level were carried out by the corps chiefs. Regimental inspections were carried out by brigade commanders. Brigades were inspected by division commanders and corps commanders took turns in attending the various inspections of the troops of their respective command. The Emperor himself often attended the inspections of the guard corps. The principles to which the German officers had to conform during training had been set out in the cabinet order of March 31, 1889, the essential parts of which Ioan Rășcanu found to be the following: the spirit governing the various inspections had a decisive influence on the training of the troops; too high a number of inspections was harmful; the aims of the inspections were to be attained as far as possible without distracting the troops from their usual daily occupations; it was recommended that the hierarchical chiefs of an army should come to an agreement in arranging the schedule of inspections so that the same part of the training would not be seen more than once; during inspections each branch of training was to be given attention proportionate to its importance in preparing the troops for war; a day of inspection should not be a day lost for training, etc¹⁰. The inspection model in the German army, however, contrasted sharply with the inspection practice in the Romanian Army, where political appointments to command posts and a lack of thoroughness in training had deeply eroded the staff structures, right before the nation was called into war. When Rășcanu finally left the Legation (January 10/23, 1911), he did so only because of higher duties. Under Nicolae Filipescu's ministry, Rășcanu had received the position of chief of staff¹¹. He had triumphantly entered the Ministry of War and was probably looking confidently towards a bright career. He was not mistaken. This career later combined his attachment to the army with his appetite for politics (in the interwar years he became, among other things, mayor of Bucharest and prefect of Vaslui). During the war, Rășcanu stood out as a capable officer (commander of the 15th Artillery Brigade and the 1st Hunter Division). In Mărășești, however, we rediscover him once again engaged in developments specific to military diplomacy. From the memoirs of the

German general Kurt von Morgen, we learn that he had been assigned the mission to negotiate the armistice on behalf of the Romanian army¹². This mission is described in detail in the report he sent to the V Army Corps under the command of Adjutant Major General Ioan Istrati. After crossing the enemy lines during the day, Colonel Rășcanu told the officers that he had important communications to make. When he reached Captain Leiffert (182nd Regiment/212th Infantry Division), he presented for the first time the armistice proposal of the Romanian government. The information was then telegraphed to the Supreme Command of the Mackensen Army Group in Bucharest and after an eight-hour wait, the German military authorities ordered the suspension of hostilities and allowed negotiations to begin on the Armistice Agreement¹³.

Towards the War:

Major Ludovic Mircescu

In March 1911, Major Bronsart von Schelendorf (the German military attaché) sent a report from Bucharest containing a brief presentation of Ludovic Mircescu. The son of a prominent landowner from Vlașca, born in

Ludovic Mircescu

1872, single (at the time) and dedicated to a military career. He had spent two years at the Higher War School and had been promoted to second lieutenant of cavalry on July 16, 1891. He had become a lieutenant on October 1, 1896, serving two years in an Austrian regiment, where he had been appreciated for his commitment and fairness. After finishing his studies at the Higher War School, he had been sent to Berlin to supervise the manufacture of weapons (machine guns), ordered by the Romanian government at various factories. In 1908, back in the country, he devoted himself to the organization of machine gun sections. He stood out, Schellendorf writes in the report, during the royal manoeuvres, showing skill and tenacity. Just as convincingly, Major Mircescu had the image of a pleasant man, a man of medium stature, a capable and well-educated officer, with connections in high society. He spoke French fluently, but did not know German well¹⁴. Although there were discussions in Bucharest in 1914 regarding his recall (the pretext was to take over other military positions in the country), the decision was postponed precisely because of the war. Mircescu remained in Berlin until the beginning of the Romanian-German belligerence in 1916. Designated to replace him was Major Anton Iovanovici (Chief of the General Staff of the 2nd Cavalry Division Iași), about whom the military attaché of Austria-Hungary (Maximilian Ritter von Randa) had affirmed that he had integrity and a loyal character and was completely devoid of sympathy for Russia¹⁵. As a military attaché in Berlin, Ludovic Mircescu also sent valuable reports on the training, advances, equipment and manoeuvres of the German army. Thus, the Second Intelligence Department of the Romanian Army Chiefs of Staff received from him, comments on articles from German specialized magazines (*Angriffsübungen ohne Scharfschiessen halten / Attack exercises against a fortified field position using blank cartridges – “Militär Wochenblatt,”* no. 27 of 27 February 1913)¹⁶, a study on officer promotions in the German Army¹⁷ and the 1913 bill regarding the organization of the German Army (which is the current German Army conscription law, with all its subsequent amendments)¹⁸. Apart from the specialized

technical comments that naturally occupy the content of Mircescu's reports, the reader's attention is drawn to the astuteness shown by the author in recording certain details of political significance. Shortly after the outbreak of the Balkan War (1912), the Romanian military attaché reported to Bucharest, through the Berlin Legation, where he was present at a dinner party held in honour of General von Wachs, head of the central department of the Prussian Ministry of War, at the Imperial Automobile Club. In attendance were senior officers from the ministry and all the foreign military attachés in the German capital. After dinner, the guests went to the reading room, where they had coffee and started a lively conversation about the geopolitical situation in the Balkan Peninsula. There, in front of a map of the theatre of war, Mircescu found the Bulgarian military attaché (Major Ganchev) explaining to the German officers and military attaches details about the start of military hostilities. General von Wachs apparently asked him what were Bulgaria's expectations regarding the Balkan war. Ganchev had remained a military attaché even though he had asked several times to be withdrawn in order to take part in the war. Surprisingly, he had not yet been recalled to Sofia. Still at his post in Germany, he had to give answers to the press and provide to the decision makers the information approved by the Bulgarian government. His answer to the question asked by General von Wachs, the Bulgarian attaché caused astonishment. Mircescu recorded it, although he had intentionally not taken part in the discussion, pretending to be leafing through a magazine: “We will not give up until we enter Constantinople and replace the crescent with the cross atop the church of St. Sophia, until we completely drive the Turks out of Europe, divide the Ottoman Empire between the Balkan countries, and create a port on the Aegean Sea (Maybe at Iassikoy, west of Dedeagaci). We shall offer Constantinople to Russia as the protector of Christendom”¹⁹. After concluding his fiery intervention, Major Ganchev was asked by Colonel Russel (the British military attaché) whether Bulgaria intended to offer Romania any compensation. Visibly embarrassed, the Bulgarian military attaché replied to his British counterpart that

Romania would probably be wise and friendly enough not to claim anything from Bulgaria. It would not be of any use to anyone – he believed – to have a permanent point of contention between the two countries. Then, approaching Colonel Mircescu (still a spectator to the conversation), Ganchev said to him in a friendly manner: “Isn’t that so, Mircescu? You have no interest in Bulgaria. Your national interests and ideal are elsewhere, and I’ll be confounded if I understand why you don’t cultivate it and prepare for it better?”²⁰. Ganchev’s statements caused real uneasiness in the room, so the Russian military attaché (Colonel Bassarov) took it upon himself to verbally assure Mircescu that the Russian government would not accept any proposal for Constantinople from the Balkan states, adding with political undertones that he had known since spring about the alliance of the Balkan states and the possibility of war breaking out²¹.

In 1916, towards the end of Romania’s neutrality, Ludovic Mircescu stood out (this time as a protagonist) due to an incident that disturbed Romania’s strained relations with Austria-Hungary, before the declaration of war. He complained to the minister plenipotentiary in Berlin, Alexandru Beldiman, about the rude treatment he had received from one of the customs officials at the border between Austria-Hungary and Romania. The alleged incident occurred on April 21, 1916. At the time, Mircescu stopped for the night in the city of Braşov (located on the territory of Austria-Hungary), before continuing his journey to Bucharest. There he was met by Captain Wild, a Staff officer, the head of the checkpoint at the border crossing, who initially behaved politely. The Austro-Hungarian officer found accommodation for him, visited him at home in the evening and assured Mircescu of his availability. However, the next day (April 22), when Mircescu presented his hand luggage to the mandatory control at the Braşov train station, a young Hungarian officer allegedly detained 15 letters from him on the grounds that he had not been authorized to allow their unchecked passage across the border. Confused, Ludovic Mircescu protested vigorously and presented an Austro-Hungarian free pass, but that did not change the situation in any way. A

telephone call to the officer’s supervisors would probably have clarified the situation. But that conversation never took place. Soon after Mircescu’s departure, the letters reached the hands of Captain Wild, who did not open them. Moreover, he telegraphed instructions for them to be sent unopened to Bucharest by the next courier, accompanied by a comradesly letter, which he also signed. A few days later (April 24), Mircescu’s voluminous luggage arrived at Braşov train station. Without customs or military control, the suitcases were sent to Bucharest. Apparently, things seemed to be heading for a peaceful resolution. But, in reality, the events did not calm down at all. From Predeal, Colonel Mircescu telegraphed the Romanian Foreign Minister about the incident. Visibly irritated by the vexations, he told Emanoil Porumbaru, exaggerating the issue, that in Predeal he had been treated like a vagrant. The Romanian Ministry of War also reacted, sending a telegraphic despatch to the military attaché of Austria-Hungary, the general idea of which being that Ludovic Mircescu had been the victim of inexcusable impoliteness. Although he had presented travel documents and a free pass, signed by General Falkenhayn himself, he was allegedly detained and subjected to a body search. In one of the two suitcases, which he carried with him, a letter from His Majesty, the Emperor of Germany and another signed by Falkenhayn, both addressed to King Ferdinand, were found. Mircescu did not allow his luggage to be opened and kept the keys on him. However, the Austro-Hungarian authorities denied that the body search occurred. They only admitted the formal retention of the 15 letters, in order to cover the censorship formalities. The answer received was not satisfactory. Mircescu went much further and threatened to complain to the plenipotentiary minister. Then, he carefully saw to it, that the whole story appeared in the press. The Romanian newspaper, “Adevărul”, thus fully reproduced Mircescu’s telegram sent from Predeal to the foreign minister. However, not everyone was angered. The spirits soon calmed down. After the Austro-Hungarian Diplomatic Agency in Bucharest rejected Porumbaru’s proposal, suggesting resorting to a belated apology, General Dumit-

ru Iliescu (then Secretary General in the Ministry of War) showed more diplomacy than the Foreign Minister and tried a satisfactory mediation. He found Ludovic Mircescu's behaviour completely lacking caution. Even if the young customs officer had treated him rudely, a version confirmed by a German journalist, who had attended the event, Mircescu should have written a report to the Ministry of War of Romania, instead of an open telegram, which quickly reached the front page of newspapers. In fact, it was the publication of the telegram in question, that had lent the incident its impetus. Instead of compassion, Mircescu received a terrible scolding from his superiors. King Ferdinand and Prime Minister Brătianu pounced on him, reproaching him for causing a scandal in the press. Even the minister Alexandru Beldiman apparently disapproved of Mircescu's behaviour. Realistically speaking, the conflict had been an artificial one. The explanations given by Colonel Hammerstein (the German military attaché in Bucharest) probably remain the most plausible that in which, Mircescu was in fact a Germanophile, but he had intentionally exaggerated the whole story to satisfy the pride of some of his more sensitive friends²². During the Romanian belligerency, Ludovic Mircescu was an appreciated senior officer (cavalry brigade commander), appointed by the government as part of the delegation to negotiate the Bucharest peace treaty²³. After the War, he became commander of Romanian Gendarmerie in 1918-1919, and afterwards, his achievements in Romanian Army will culminate with appointment as War Minister (March 1926-june 1927). Unfortunately, his military career took an ill-fated turn in the following years. An espionage scandal with romantic implications led him to end his life in 1929. In the Romanian National Archive, scholars can find a file entitled "Ludovic Mircescu General Case" (Police general Directorate Collection, file no.1/1927). This document is about the theft of important documents regarding Romania's security. There are 100 pages, details, military plans, inventory, a possible move against Russia, that would have taken place in Bessarabia, etc. It was a professional espionage action, Russia gaining information, in detail, about the Romanian military potential. The situation was even

more difficult, considering that Russia thought of Romania as an enemy, that had to be defeated through any means (the territorial Union, that happened in 1918 between Romania and Bessarabia was viewed as an act of war by the communist authorities). The Soviet accomplishment in the "secret frontline" happened in the summer of 1926, when General Ludovic Mircescu, War Minister, spent his time off with his mistress (A Slavic girl named Gerda), at the Vatra Dornei resort. Ignoring the rules required to handle secret documents, the general ordered the Deployment Plan to be fetched, with its detailed appendages, sketches and graphics. All these documents were stolen by his partner, later revealed (by Romanian counterintelligence) to be an agent of the soviet secret services. The investigation launched when the event went public. It revealed that soviet secret services began the infiltration of Gerda years before, in 1920, when General Mircescu was appointed in Cernăuți as a commander of the 8th Army Infantry Division. It was after all, a classic espionage movement, in the "honey trap" category, perfectly thought and executed, because Gerda and the accomplices left the country in the shortest time possible, without leaving a trace behind. The press presented the Mircescu Case as being the worst espionage act against Romania. The news, from gained local or foreign information sources, highlighted a novelty fact, the collaboration between Russian and German secret services, in order to spy Romania, because agent Gerda was working for both of them, as established by Romanian and British secret services." (...) The General Staff was notified by the British, through the Foreign Office, that the 1926 Romanian Deployment Plan was stolen. This document was given by the state to the adjutant general Florescu M. Ioan, to be presented to the Minister of National Defence (General Mircescu Ludvig). Spy 48 R., from Cernăuți, presently in the service of Germany and OGPU, stole it (...). Conclusion: Immediate Change of the Romanian Deployment Plan and its appendages (...). " [National Archives of Romania, Collection Precedency of Council of Ministries – Special Information Service, File No. 1/1927, f. 48]. The denouement was tragic, the army's II to order General Ludovic Mircescu,

urgently summoned, in the autumn of 1930, from Paris, to take the decision of defending his military honour (taking his own life). In November 1930, the newspapers announced the death of General Mircescu, after a long suffering, circumstance in which, he is presented with eulogies regarding his activity as a soldier and his important army achievements²⁴.

Conclusion

If we look back at the battles in the Carpathian passes, during the Romanian retreat, after entering the War, it seems easy to understand what happened to the technical information provided by the military attachés accredited in Germany. The military strength of Germany had been known in Bucharest, through unrestricted access to conclusive information. But what could have been done to avoid defeat? Almost nothing, due to the fact that the time was short. At the beginning of the war, there was only a faint hope left that Romania's allies would keep the German troops occupied on other fronts, so that their manoeuvres would delay their arrival in the Romanian theatre of war. These expectations evaporated definitively after the halting of the Brusilov offensive towards the end of September 1916. The German field guns arrived, without hindrance, on the Romanian front and caused our infantry immense losses. So did the elite German troops, used to the heavy battles fought in mountain passes.

NOTES

¹ Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României* [A Concise History of Romania], Iași, Polirom, 2015, p. 131.

² Major Radu R. Rosetti. He drew up a plan of action in order to decree the mobilization of the Romanian army in August 1916. A future military general and historian, Radu R. Rosetti came from a family of boyars in Moldavia. His ancestors had held high public office in the past. In his childhood he had received a first-rate education. His parents encouraged him to choose a career in arms. After graduating from the preparatory courses of the School of Bridges and Roads (1895-1897), Radu R. Rosetti became a student of the Military School of Artillery and Engineering (1897-1899), and when he graduated he was ranked third out of 52 students.

Rising to the rank of lieutenant, he took the entrance exam to the Higher War School in Bucharest and he was first at the top of the admissions list. It should be noted, however, that Rosetti did not enrol to study abroad (contrary to the custom of many of his comrades) where he would have had the opportunity to attend renowned schools in the domain. [Maria Georgescu, *În vârtoarea războiului*. Radu R. Rosetti / In the turmoil of war Radu R. Rosetti, Bucharest, Litera, 2019]

³ Radu Rosetti, *Mărturisiri* [Confessions], volume I, Bucharest, the "Convorbiri Literare" collection, 1940, pp. 145-146.

⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Berlin. R 131022. Acta betreffend: Der rumänischen Militär-Attaché in Berlin. Vom April 1884 bis zum Mai 1907.

⁵ After 1898 the German navy had indeed experienced a rapid development. Under Tirpitz's leadership, it had risen from sixth among the world's great fleets to second, surpassed only by the Royal Navy. Around the time of the war, the high seas fleet had 13 warships of the battleship type; 16 older ships and 5 line cruisers. See Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea Marilor Puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, translation by Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu, Iași, Polirom, 2017, 4343 p. 202.

⁶ Arhivele Militare ale României. Pitești. Fond Marele Stat Major - Secția II Informații. Biroul IV Armatele străine (Romanian National Military Archives. Pitesti [AMR]. Fonds General Staff of the Army /Intelligence II/ Office IV Foreign Armies). File nr. 106/1909. Confidential, nr. 307. From captain Rășcanu Ion, military attaché at the Romanian Legation in Berlin to the General Staff of the Army. Berlin 23 December, 1909, leaf 161; 183-176

⁷ Ibid. Nr. 415. From captain Rășcanu Ion, military attaché at the Romanian Legation in Berlin, to the General Staff of the Army. Berlin, 7 March 1910, leaf 177-179.

⁸ Ibid., leaf 210-219.

⁹ Ibid. Dos. 94/1907. Nr. 147. Major Ioan Rășcanu (Chief of Staff) to the General Staff of the Army. Bucharest, 26 May 1911.

¹⁰ Ibid. File Nr. 77/1907. Study of how training is carried out in the German army. Berlin, 26 July 1907.

¹¹ PA AA. R 131023. Acta betreffend. Der rumänischen Militär-Attaché in Berlin. Nr.65. The Royal Legation of Romania in Germany to the Auswärtige Amt. Berlin 10/23 January 1911.

¹² Kurt von Morgen (Generalleutnant), *Meiner Truppen Heldenkämpfe: Aufzeichnungen*, Berlin, Ernst Siegfried Mittler & Sohn, 1920, p. 126-127.

¹³ AMR, Fonds General Staff of the Army. File nr. 984/1917. Nr. 445 / Report made by colonel Ioan Râșcanu, commander of the 15th Artillery Brigade to Adjutant General Istrati I., leaf 288-291.

¹⁴ PA AA. R 131023. Acta betreffend. Der rumänischen Militär-Attaché in Berlin. Auswärtige Amt. Abschrift ad A 5259, 30 März 1911. Nr. 26. Bukarest, den 25 März 1911. An das königliche Kriegsmministerium in Berlin.

¹⁵ Ibid. R 131023. Vezi (nr.853), The Royal Legation of Romania in Germany to the Auswärtige Amt, Berlin, 14/27 June 1914; Der k. Geschäftsträger an Auswärtiges Amt, Bukarest, den 2. Juli 1914 (nr.32); The Royal Legation of Romania in Germany to the Auswärtige Amt (nr. 2425), Berlin 11/28 December 1914.

¹⁶ AMR. Fonds General Staff of the Army /Intelligence II/ Office IV Foreign Armies. File nr. 77/1907. The Romanian Royal Legation in Germany. File (?) Nr. 423. From the military attaché to the Bucharest Chiefs of Staff, 7/20 April 1913, leaf 159-160.

¹⁷ Ibid. The Romanian Royal Legation in Germany. Nr. 7726 of 21 January 1913. From the military attaché to the Bucharest Chiefs of Staff. Bucharest. 1/14 April 1913, leaf 161-164.

¹⁸ Ibid. The Romanian Royal Legation in Germany. Nr. 6508 din 24.11. 1912. From the military attaché to the Bucharest Chiefs of Staff. Bucharest, 28 March/8 April 1913, leaf 167 and next.

¹⁹ Ibid. File 112/1910 The Romanian Royal Legation in Germany. The military Attaché, nr. 318. Report to the Head of the Chiefs of Staff, Berlin, 5/18 November 1912, leaf 85-87.

²⁰ Ibid., leaf 86.

²¹ Ibid., leaf 86-87.

²² PA AA, R 9825, Freiherr v. Hammerstein (Militär Attaché) an Generalstab des Feldheeres, Herrn von Falkenhayn, Bukarest, den 15. Mai 1916.

²³ AMAE, fonds 71/1914, E2 1918/ vol. 216, Bucharest Peace Treaty. Armistice, leaf 53.

²⁴ Codruț Lucinescu, *Soviet espionage actions against Romania in the First Interwar Decade. The case study of general Ludovic Mircescu*, in "Romanian Intelligence Studies Review", Issue 19-20/2018, pp. 137-146.

TATAR BUNAR 1924, PRIMA „OPERAȚIUNE SPECIALĂ” A URSS ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

ION GIURCĂ *

Abstract

The events of September 1924, which took place in the southern region between the Prut and Dniester rivers, continue to be approached from various perspectives in historiography, with the most dominant being those from the former USSR. Organized and financed by Moscow, these actions had a clear political and military objective, which ultimately failed due to the delayed intervention of military, security, and public order forces, which were operationally under the command of the 3rd Army Corps in Chișinău.

The military confrontations, unequal in terms of organization, equipment, logistics, and leadership, concluded predictably with the victory of the Romanian military forces. However, this victory was overshadowed by effective anti-Romanian propaganda, which was likely supported by figures from various countries ideologically aligned with the Comintern, an organization led and financed by Moscow.

Keywords: *army; Bolshevik; campaign; defeat; defendant; detachment; justice; ideology; insurgent; victory*

Introducere

Evenimentul din septembrie 1924 a constituit apogeul mișcării antiromânești organizate de către autoritățile sovietice, ruse și ucrainene, începând cu anul 1918, având ca centru de greutate partea de nord și sud a teritoriului dintre Prut și Nistru, cu o numeroasă populație alogenă, în mare parte bolșevizată, nemulțumită de noul statut, de cetățeni ai României, al cărei regim politic era considerat ca fiind în dezacord cu principiile politice și ideologice care îi călăuzeau.

În acel context, autorităților sovietice nu le-a fost dificil să organizeze și să dispună desfășurarea de activități și acțiuni de propagandă cu caracter ostil și atacuri armate asupra structurilor administrative și militare românești, stimularea și utilizarea unor elemente favorabile dintre Prut și Nistru, cât și infiltrarea altor elemente specializate, pregătite cu minuțiozitate, metoda fiind considerată de succes pentru îndeplinirea scopului politic și militar preconizat.

Conducerea de la Moscova utiliza marea strategie, folosindu-se și de structurile Comin-

* Col (rtr) prof. univ, Comisia Română de Istorie Militară, Universitatea Hyperion.

ternului¹, active în unele țări limitrofe din Europa, cât și în state din Europa Occidentală, în special Franța.

Acțiunile antiromânești s-au desfășurat, începând cu anul 1920, concomitent cu discuțiile de la Londra, Varșovia, Tiraspol și Viena, între delegații române și ruse, cu participare ucraineană, al căror scop declarat era „de a începe tratativele de reglementare, pe baza unei înțelegeri reciproce a relațiilor dintre cele două popoare și de a stabili între ele relații pașnice, utile și favorabile ambelor părți”².

Argumentul lui G. V. Cicerin, în legătură cu prezența unei delegații a Ucrainei sovietice, formulată la 8 martie 1920, era următorul: „Întrucât Republica Sovietică Ucraineană este situată între Rusia și România, participarea ei la tratative este, probabil, dictată prin forța împrejurărilor, pentru că, fără ea, nicio problemă teritorială nu poate fi soluționată și numeroase alte chestiuni extrem de importante solicită imperios participarea ei”³.

Implicarea Ucrainei în tratative privind chestiunile teritoriale în detrimentul României nu era ceva nou, doar o constantă a cerințelor formulate la Kiev în anii 1918 și 1919, dovadă fiind pretențiile formulate și răspunsul părții române, care a demontat punct cu punct fiecare argument al Kievului, iar satisfacerea unora era în continuare pe agenda discuțiilor cu autoritățile de la Moscova.

Contrar declarațiilor autorităților sovietice, conform cărora problemele litigioase cu România puteau fi reglementate prin negocieri și pe cale amiabilă, guvernul de la Moscova, în deplină colaborare cu cel de la Harcov, acționa pentru destabilizarea României, realizarea unui climat de insecuritate la Nistru, în special în zona Hotin și Cetatea Albă, unde elementele neromânești, cu excepția celor germane, puteau fi ușor radicalizate și utilizate în diferite formule de propaganda și acțiune în forță împotriva autorităților române.

Recunoașterea, la 28 octombrie 1920, de către Franța, Japonia, Italia și Marea Britanie, a suveranității României asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, a schimbat brusc atitudinea autorităților de la Moscova, care au primit cu nemulțumire decizia celor patru state, cărora le-a transmis la 1 noiembrie 1920, o notă prin care „guvernele Republicilor Sovietice ale Ru-

siei și Ucrainei declară că ele nu pot recunoaște ca având vreo putere înțelegerea cu privire la Basarabia, făcută fără participarea lor și că ele nu se consideră în niciun fel legate de tratatul încheiat pe această temă de alte guverne”⁴.

În același timp, părții române i se reproșa, prin diferite note diplomatice, că permitea prezența în spațiul românesc a unor forțe albargdiste, care organizau revolte și acționau la est de Nistru, atrăgând atenția executivului de la București asupra pericolului acelor acțiuni pentru relațiile dintre cele două state.

În pofida asigurării transmise de partea română, de neimplicare în războiul civil din spațiul Rusiei și Ucrainei, acțiunile ostile împotriva României erau o constantă, deși de la Moscova se transmitea că: „Republica Rusă este total străină de orice încercări de amestec în treburile interne ale României sau de atacuri dușmănoase și a hotărât cu fermitate să nu permită nicio încălcare a relațiilor pașnice ce s-au statornicit în prezent între Rusia și România”⁵.

Alianța politică și militară româno-polonă a fost receptată la Moscova ca o amenințare la adresa sa, guvernul rus transmitând un semnal pentru renunțarea la o asemenea colaborare, deși caracterul defensiv al înțelegerii era evident.

Eșecul Conferinței româno-sovietice de la Viena, desfășurată în perioada 24 martie-2 aprilie 1924, a fost pus, așa cum era de așteptat, pe seama României, M.M. Litvinov prezentând într-o amplă declarație cauzele care au determinat acea situație⁶: respingerea de către guvernul român a oricărei discuții în legătură cu teritoriul dintre Prut și Nistru, ocupat de Rusia în anul 1812; respingerea de către partea română a propunerii unui plebiscit în fosta gubernie rusească și cerința ca acest teritoriu să revină Ucrainei; guvernului român i se atrăgea atenția că populația din Basarabia nu era uitată de către frații ei din Ucraina; recunoașterea unirii din martie 1918 era privită ca un act ostil față de republicile sovietice; până la un plebiscit, teritoriul dintre Prut și Nistru era considerat ca parte integrantă a Ucrainei și Uniunii Sovietice.

În realitate, eșecul a fost premeditat de către partea sovietică, dovadă fiind conținutul telegramei transmisă de G.V. Cicerin lui M.M. Litvinov, la 24 martie 1924: „Trebuie ca la

conferință să se facă auzit cuvântul plebiscit. Probabil, cum veți menționa Basarabia, românii vor pleca, de aceea primele cuvinte ale dvs., când o veți menționa, să fie plebiscit. Introduceți acest cuvânt chiar în prima dvs. frază”⁷.

Concomitent cu activitățile și acțiunile în plan diplomatic, cu o finalitate previzibilă, conștientizată de Moscova și București, autoritățile de la Moscova, în colaborare și cooperare cu cele ucrainene, au desfășurat pregătiri pentru o acțiune decisivă împotriva României, dovadă fiind și cele exprimate la 27 ianuarie 1924: „Noi ne aflăm acum, formal, în stare de război cu România. Noi considerăm că trupele române ocupă teritoriul nostru și, formal, putem în orice moment, să trecem Nistru fără declarație de război”.

Parte din acele activități erau cunoscute în mediul politic, militar și de siguranță a statului (Armată, Jandarmerie, Serviciul Special), erau interpretate corect la Marele Stat Major, dovadă fiind conținutul evaluărilor situației politice și militare din cursul anului 1924, cât și al propunerilor formulate pentru contracararea acțiunilor destabilizatoare.

Reacții ale structurilor militare române față de amenințările de la est de Nistru

Cunoașterea situației de la est de Nistru, declarația autorităților de la Moscova din 27 ianuarie 1924 în privința relațiilor cu România, a determinat Inspectoratul 1 Armată să elaboreze un „Planul de acțiune pentru acoperirea frontierei de Est la mobilizare”⁸, care a fost transmis Marelui Stat Major în ziua de 1 februarie, din care rezulta că la acea operațiune era necesar să participe forțele și mijloacele din structura Corpurilor 3 și 4 Armată, care urmau să execute acoperirea frontierei la Nistru, oprirea ofensivei sovietice pe unele alinamente și puncte obligatorii de menținut. Efortul principal trebuia concentrat în zona de nord și centru a spațiului dintre Prut și Nistru.

La 29 februarie 1924, generalul de divizie Ion Popovici, bun cunoscător al situației dintre Prut și Nistru, semna generalului Alexandru Lupescu, șeful Marelui Stat Major, creșterea numărului bandelor de criminali și a centrelor de anarhiști în județele Hotin și Cetatea Albă, atitudinea ofensatoare a unei părți a populației

din Ismail față de drapelul și armata română cu ocazia zilei de 24 ianuarie 1924, atitudinea ostilă a telegrafistilor și telefoniștilor de pe calea ferată față de autoritățile române și existența unor dezertori din trupele noastre în Ucraina, dintre care unii cu întreg armamentul.

Concluzia formulată în raport era că cele semnalate probau începutul dezordinii, în condițiile în care au slăbit măsurile de acoperire a frontierei, ce trebuiau să aibă în permanență efective mai ridicate și cât mai apropiate cu acelea de mobilizare, având în vedere că sovieticii aveau o cavalerie superioară celei române, numeric și calitativ, iar infanteria și artileria înregistrau progrese vizibile în privința organizării și instrucției.

În acele condiții se propunea întărirea dispozitivului de acoperire la Nistru, necesară atât pentru acoperirea propriu-zisă, cât și pentru menținerea ordinii, „deoarece populația este încă sub impresia revoluției, ce a bântuit această provincie, fiind în același timp cutreerată de numeroasele bande și presărată de multe centre de spioni și străini de neam și suflot românesc”⁹.

La începutul lunii mai 1924, în „interesul siguranței statului, al apărării țării și ordinii publice”¹⁰, având la bază „Înaltul Decret No. 1674” din 12 aprilie 1923, prin care se stabilea zona de jurisdicție a comandamentului Corpului 3 Armată, comandantul structurii, generalul de divizie Vasile Rudeanu, a emis „Ordonanța nr. 2” prin care: „Se consideră în stare de asediu zona cuprinsă între Nistru și următoarele județe și plăși (voloste): întreg județul Orhei, în afară de plășile Telemești, Bravicea, Țuțora-Călărași și Cobâlca; orașul Chișinău și plășile Sirești, Budești, Mireni, Ialoveni și Costești din Județul Chișinău; din județul Tighina, plășile Telița, Varnița, Căinari, Căușanii Noi, Mânzar și orașul Tighina; orașul Cetatea Albă și plășile Talmaz, Palanca, Staro Cazaci, Figenheim, Saba, Postal, Alexandrovca, Volintirovca, Ivanovca Rusească, Tăriceanca de Sus, Bairancea, Divizia, Nadejda, Plahteevca, Culevcea și Acmanghit din Județul Cetatea Albă; din Județul Ismail, orașul Tuzla cu împrejurările cuprinse între Mare și lacul Sasic”¹¹.

În ordonanță se preciza categoria de persoane care erau considerate ca atentatori la

Generalul Vasile Rudeanu

siguranța statului, ca tulburători ai ordinii publice și urmau a fi aspru pedepsiți: „Acei care vor lansa știri tendențioase, în scop de a provoca neîncredere, neliniște, panică sau desordine, fie prin grai fie prin presă, broșuri sau orice altă formă; Acei care vor discuta în public și vor aduce bârfeli autorităților constituie în stat și armată, căutând a provoca conflicte între diferite autorități și a descredita organele Statului; Acei care vor distribui broșuri, manifeste de propagandă sau vor pune în vânzare ziare, conținând articole cu caracter subversiv, precum și acei care se dedau la acte de propagandă și agitații contra statului și ordinii de stat”¹¹.

Într-un punct distinct al ordonanței se prezentau acțiuni și activități cu desăvârșire interzise: trecerea frontierei și înlesnirea trecerilor clandestine, ascunderea și găzduirea persoanelor străine care nu aveau asupra lor acte legale de legitimare și procurarea de acte de legitimare sau pașapoarte, în mod ilegal.

De asemenea, în ordonanță se prevedea că se vor aresta și trimite în judecata Consiliului de Război a Corpului 3 Armată, acei care se

vor dovedi că distrug sau încearcă să împiedice comunicațiile telegrafice și telefonice, cei dovediți că au distrus sau încercat să distrugă materialele de cale ferată, cum și cei care vor avea atitudine ostilă față de reprezentanții autorităților militare și civile, în orice mod și în orice împrejurări.

Emiterea și prevederile ordonanței nu era întâmplătoare, ci o necesitate izvorâtă dintr-o situație reală, instrumentată de către structurile abilitate, care au transmis ierarhic constatările factorilor de decizie politică și militară. Cu toate că prevederile ordonanței au fost publice, cei implicați în acțiuni și activități antiromânești și-au continuat pregătirile care urmau a fi declanșate la un moment adecvat și favorabil, asumându-și riscurile inevitabile.

Prevederile ordonanței au fost invocate, ulterior evenimentelor din septembrie 1924, de către Consiliul de Război al Corpului 3 Armată, care a judecat faptele celor reținuți pentru presupusă implicare în acțiunile antiromânești, soldate cu pierderi umane și distrugerii materiale.

Situația în zona de responsabilitate a Corpului 3 Armată s-a agravat în vara anului 1924, fapt ce a determinat Marele Stat Major să emită ordine, iar generalul V. Rudeanu să le transmită structurilor din subordine, Diviziilor 12 și 15 infanterie și unităților de grăniceri, care prevedeau: pregătiri pentru a fi în măsură să fie gata de a începe o deplasare cu toate efectivele, armamentul și munițiile necesare; să pregătească cele necesare în vederea rechiziționării căruțelor pentru transportul oamenilor și munițiilor; transportul unităților de la Vaslui și Brăila cu trenurile organizate de Divizia Regională C.F.R. Iași, care trebuia să formeze, la cerere, două trenuri a câte 30 vagoane; trimiterea la est de Prut a Regimentului 2 Roșiori și a unui divizion din Regimentul 10 Cavalerie; subunitățile de cavalerie de la Chișinău și Ismail să fie în măsură să se deplaseze cu tot efectivul disponibil, cu munițiile și armamentul complet; Brigada 2 Grăniceri să ia măsuri de supraveghere a frontierei cât mai vigilant, „întrucât comandamentul este sesizat că un ofițer a dispărut de la corpul său. Este neapărat necesar ca acest ofițer să fie prins viu sau mort în cazul când ar voi să treacă Nistrul”¹².

Agravarea situației între Prut și Nistru rezultă și din „Raportului informativ Nr. 24 pe timpul de la 6-13 Iunie”, din care rezulta: intensificarea recunoașterilor aeriene și terestre la frontiera de est, acțiunile agresive față de grănicerii români, suspendarea pe timp nelimitat a activității comisiilor mixte la Cetatea Albă, violarea spațiului aerian românesc de către aviația sovietică; lansare de manifeste antiromânești, îndemn la nesupunere și revoltă¹³.

Urmare a acțiunilor agresive și destabilizatoare, în timpul cel mai scurt au fost adoptate măsuri care au vizat: întărirea pazei frontierei cu grănicerii de la Batalionul de instrucție în sectorul Batalionului 2 Grăniceri Pază, Cetatea Albă de la Bugaz în sus și până la Copanca, exclusiv, dar și corespunzător Diviziei 12 Infanterie, cât și Batalionului 3 Grăniceri Pază, Chișinău de la Vadul Rașcu, corespunzător Diviziei 15 infanterie, cu câte o companie de pușcași la Rezina, Criuleni și Grindeni. Pentru mărirea numărului patrulilor pe malul Nistrului, s-a mai destinat plutonul de instrucție al fiecărei Companii Grăniceri Pază și pe care îl aveau conform statului de organizare.

La 17 iunie 1924, comandantul Corpului 3 Armată a înștiințat comandantii Diviziilor 12 și 15 Infanterie, de următoarele: „Pentru a se face față unor eventuale acțiuni a bandelor bolșevice care trebuie împiedicate de a trece Nistru și a fi distruse dacă au trecut pe teritoriul nostru, se mai dă în sectoarele diviziilor, pe lângă batalioanele de alarmă prevăzute în planul de acțiune al fazei 1-a și următoarele unități: un batalion de grăniceri la Basarabeasca la dispoziția Diviziei 12-a, două batalioane de jandarmi la Chișinău la dispoziția Diviziei 15-a. Cu aceste trupe și cu batalioanele de alarmă de pe Nistru, comandamentele de divizii vor organiza un dispozitiv pentru a împiedica trecerea bandelor și a distruge complet pe cele trecute. Măsurile trebuie luate astfel încât primele care intră în contact cu bandele să dea reușită sigură, pentru a influența moralul, atât al bandelor, cât mai ales spiritul populației noastre”¹⁴.

Ordinul conținea și referiri la atitudinea față de persoanele la care se va constata colaborarea materială și morală cu dușmanul, procedându-se cu severitate în conformitate cu

prevederile legale specifice perioadei stării de asediu. De asemenea, populației trebuia să-i fie explicat că măsurile vizau contracararea actelor antisociale locale, în nici un caz nu trebuia să se inducă ideea că măsurile erau luate contra bolșevicilor, pentru a nu neliniști locuitorii satelor și orașelor.

În finalul ordinului se preciza că: „Aceste dispozițiuni trebuie păstrate cu cel mai mare secret. Comandamentele vor pregăti opinia publică pretextând exerciții mai mari în perioada aceasta în locul celor hotărâte la toamnă pe motive de aprovizionări mai ușoare și terenuri mai proprii de exerciții în lunile iulie și august. Se vor da a înțelege că după aceste exerciții vor urma și pentru trupă concediile pentru munca câmpului, fără a promite nimic formal care să angajeze mai târziu autoritățile superioare sau să turbure spiritul trupei. Serviciul de informațiuni va funcționa cu mai multă intensitate”¹⁵.

În vederea controlului zonei de responsabilitate cu forțe specializate, la solicitarea generalului V. Rudeanu, la Chișinău a fost dislocat un Batalion Instrucție de Jandarmi din Regimentul 8 Jandarmi Făgăraș, compus din 4 companii, cu un efectiv de 11 ofițeri, 2 ajutoari sublocotenenți, 9 plutonieri și 978 trupă¹⁶, iar la Volontirovca, Batalionul 3 din Regimentul 3 Vânători.

Față de intensificarea acțiunilor antiromânești destabilizatoare în zona central-sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru, la 25 iulie 1924, generalul V. Rudeanu a semnat „Ordonanța nr. 4”, în care au fost prevăzute, spre știință, pedepsele ce se vor aplica, în conformitate cu prevederile Codului Penal, celor care îl vor încălca: „Oricine va propăvădui prin viu grai sau prin scris schimbarea formei de guvernământ sau suprimarea sau schimbarea prin violență a legilor sau asezămintelor Statului; Oricine se va asocia pentru a propăvădui vreunul din activele enumerate mai sus. Asemenea asociații existente în momentul aplicării ordonanței, vor fi dizolvate; Oricine va lua parte la întruniri sau conferințe, care au de scop propovăduirea vre-unuia din aceste acte; Proprietari, care cu bună știință, vor fi pus săli sau încăperi la dispoziția organizatorilor întrunirilor și conferințelor; Oricine va imprima,

scrie la mașină, schapirographia sau publica, sau edita, sau pune în circulație, cărți, broșuri, ziare, afișe sau orice alt material, având drept scop de a propovădui vre-unul din aceste acte; Oricine va ajuta, prin orice fel, pe cei care se vor fi făcut vinovați de unul din actele mai sus enumerate, fie că locuiesc sau nu în zona stărei de asediu; Oricine va aproba, expune sau purta insigne sau embleme, care ar fi întruhipa îndemnuri sau credințe contrarii legilor sau așezămintelor Statului; Pedepsele prevăzute în această ordonanță, vor fi aplicate și celui care va fi săvârșit vre-unul din faptele enumerate de ea, în afară de zona stărei de asediu, dar care are domiciliul înăuntrul acelei zone”¹⁷.

În zilele care au urmat, în baza unor ordine ale Marelui Stat Major, comandantul Corpului 3 Armată a dispus actualizarea planurilor de acțiune pentru respingerea unei ofensive sovietice la vest de Nistru, cât și luarea măsurilor ca oamenii răspândiți cu diferite misiuni să poată fi imbarcați în cel mult 6 ore de la primirea ordinului de revenire în zona de dislocare a unităților.

Apreciind că gărzile cetățenești, care au fost înființate pe baza ordinelor Marelui Stat Major, nu au adus nici un folos pentru descoperirea elementelor ostile în zona stărei de asediu, că populația din apropierea Nistrului este, fără excepție, de naționalitate cu sentimente dubioase, că acele structuri nu inspiră încredere în cazul unor operațiuni, comandantul Diviziei 12 Infanterie, generalul Nicolae Mihăescu, a propus desființarea lor, iar armele care le erau destinate să fie ridicate.

Mai mult, în a doua decadă a lunii august, ca de altfel și în primele zile ale lunii septembrie 1924, în zona Diviziei 12 Infanterie au fost efectuate percheziții de către structuri ale Regimentului 1 Jandarmi în mai multe localități (Copovca, Căușanii Noi, Căușanii Vechi, Talmaz, Ciuburciu, Leonte, Ermeclia, Opaci, Tocuz, Saiz Manzir, Copanca, Cărnățani, Plop Știubei și Zaim), unde au fost găsite și confiscate arme de la persoane care nu dețineau autorizație, lista acestora fiind transmisă la eșaloanele superioare¹⁹.

Existența unor indici în legătură cu posibile acțiuni ostile în zona de dislocare și responsabilitate a Corpului 3 Armată, a impus ca

până la 31 august să fie definitivată dislocarea forțelor din subordinea generalului V. Rudeanu (Anexa nr.1), iar până a doua zi, conform „Ordinului circular nr. 120” al Marelui Stat Major, concentrații din contingentul 1920 s-au prezentat la unități, în scopul declarat de a participa la manevrele planificate.

Activitățile desfășurate de către structurile aflate în zona stărei de asediu a Corpului 3 Armată sunt o dovadă că structurile informative, de siguranță și ordine publică, au monitorizat cu atenție situația, au întreprins măsuri pentru paza frontierei și dezarmarea populației, iar unitățile armatei au realizat o creștere graduală a capacității de acțiune, prin completarea cu efective, armament și muniție, cât dislocarea unor structuri la vest de Prut. Cu toate acestea, rezultatele au fost sub așteptări, structurile specializate sovietice reușind să pregătească o operațiune care a surprins partea română.

Operațiuni militare în septembrie 1924

În ziua de 11 septembrie, ora 12.00, o bandă bolșevică venită cu bărci dinspre Odessa, purtând uniforma militară rusească și înarmați, a atacat comuna Nicolaevca, unde au împușcat pe primar, pe soția lui și un alt locuitor și a omorât cu grenada doi jandarmi ce se găseau în localitate. Au prădat mai mulți negustori de bani și mărfuri, ce le-au încărcat în trei căruțe, apoi s-au reîntors la primărie, căreia i-au dat foc și s-au retras spre Friedrichsdorf. Au fost tăiate firele telegrafice și telefonice, izolând Nicolaevca de celelalte localități. După acțiunea de la Nicolaevca, banda s-a împărțit în două, o parte s-a îndreptat spre Nerușai, iar alta spre Jibrieni, unde au atacat satul, sperând să poată fugi apoi spre Marea Neagră.

Reacția structurilor de conducere militară a fost promptă, generalul V. Rudeanu, aflat la Ismail, solicitând intervenția unor forțe din Divizia Fluvială de Dunăre și Divizia de Mare, pentru întărirea grănicerilor și jandarmilor cu detașamente de marinari. Din subunități de infanterie și artilerie a fost constituit un detașament, sub comanda maiorului Molnar Tiberiu din Regimentul 28 Infanterie, care trebuia transportat pe apă până la Chilia, apoi cu căruțe până la Nicolaevca. Plecarea detașamentului spre Chilia a avut loc târziu, la

ora 24.00, datorită lipsei mijloacelor de transport pe apă, în timp ce subunitățile de cavalerie urmau să execute un marș pe o distanță de 90 km. Doar Regimentul 35 Infanterie, care dispunea de două autocamioane, a putut transporta, în timp scurt, un pluton de infanterie și o secție de mitraliere la Nicolaevca.²⁰

În aceeași zi, comandantul Diviziei 12 Infanterie a ordonat comandantului garnizoanei Cetatea Albă să trimită la Caragaci o companie de infanterie, urmând să intre în compunerea Detașamentului „Molnar”, iar comandantului Forței Navale Fluviale, ce se găsea la Chilia Nouă, i-a solicitat să patruleze brațul Chilia și sectorul Chilia Nouă-Marea Neagră. Structurile care urmau să constituie Detașamentul „Molnar” au ajuns în zona Nicolaevca abia în seara zilei de 12 septembrie.

Capturarea sau lichidarea bandei de bolșevici era îngreunată de vegetația înaltă și stufărișul din bălți, fapt ce a determinat o acțiune prudentă din partea trupelor noastre, pentru evitarea pierderilor inutile. Până la 14 septembrie s-a reușit închiderea accesului inamicului dinspre Marea Neagră, s-a identificat existența în Balta Jibrieni a unei bărci cu 10 persoane înarmate, printre care și dezertori din Regimentul 27 Obuziere. Capturarea unuia dintre dezertorii din Regimentul 11 Artilerie a oferit posibilitatea obținerii de informații despre acțiunea bandelor bolșevice și colaborarea unor locuitori din satele Galilești, Nerușai, Tatar-Bunar, Sărata și Jibrieni.

Acțiunile violente ale bandelor bolșevice la Tatar Bunar și Sărata, unde fusese ucis un învățător, l-au determinat pe maiorul Molnar Tiberiu să disloce câte un pluton în cele două localități. Ideea de bază a acțiunii era de a se bloca retragerea agresorilor spre Delta Dunării și Mare, în vederea capturării sau nimicirii. Acțiunile erau însă greu de coordonat, în condițiile lipsei mijloacelor de legătură radio, iar legăturile telefonice și telegrafice întrerupte erau greu de restabilit.

În ziua de 16 septembrie 1924 a fost prins Eremia Țurcanu, cel care îl ucisese pe primarul din Nicolaevca, au fost capturate trei persoane considerate ca implicate în atacul din 11 septembrie, iar la Nerușai a fost găsită marfa furată din Nicolaevca și 22 de arme, două cutii cu cartușe și grenade.

Din informațiile primite pe diferite căi, rezulta că parte din cei care au generat situațiile critice în zonă s-ar afla în împrejurimile localităților Galilești, Nerușai, Tatar-Bunar și Sărata Nouă. Prin urmare, s-a ordonat organizarea și executarea operațiunilor pentru prinderea lor. În urma interogării persoanelor capturate, s-a aflat că „scopul acestor atacuri este răspândirea teroarei în populație și neîncredere în autoritățile românești. S-au răspândit manifeste prin diferite comune pentru a ridica populația contra autorităților locale”²¹

În noaptea de 15/16 septembrie și ziua de 16 septembrie, bande bolșevice au atacat localitățile Tatar-Bunar, Cișmea și Zolocari, au distrus liniile telegrafice și telefonice, la Cișmea s-a desfășurat o confruntare între Detașamentul „Molnar” și inamic, iar siguranța statului a comunicat că s-ar fi ivit bande și în alte localități din jurul Vâlcovului. La Săgani, 20 de persoane înarmate au încercat să ocupe satul, dar au fost obligate de subunitatea de grăniceri să se retragă. La Chilia, un pluton comandat de plutonierul Bălan N. A, a respins un atac inamic, iar sublocotenentul Dragoș din marină și-a îndeplinit cu succes misiunea la Cișmele.

În ziua de 16 octombrie, operațiunile militare au fost de maximă intensitate, fapt ce a determinat pe comandantul Diviziei 12 Infanterie să ceară comandantului Forței Navale Fluviale de la Chilia Nouă, ca împreună cu grănicerii, să bareze intrarea în Chilia Nouă, unde comandantul șalupei militare „Grivița” a transportat, din proprie inițiativă, o companie de pușcași și o secție mitralieră de la Ismail. Față de situația critică existentă, generalul V. Rudeanu a cerut contraamiralului Mihail Gavrilescu, comandantul Forței Navale Fluviale, să închidă brațul Chilia pe la Vâlcov inclusiv, iar Divizia de Mare de la Vâlcov până la Limanul Nistrului.

Pentru prinderea sau distrugerea bandelor bolșevice, la 16 septembrie 1924, comandantul Corpului 3 Armată a emis „Ordinul de operații nr. 1923”²² pentru comandantul Diviziei 12 Infanterie, în care se preciza: situația bandelor teroriste, încredințarea misiunii pentru prinderea sau cel puțin distrugerea bandelor care s-au ivit, instalarea punctului de comandă la Sărata împreună cu statul major necesar la conducerea operațiunilor, responsabilitatea conducerii

operațiunilor la est și vest Lacul Sasic. Întreaga operațiune trebuia să se desfășoare după un plan bine elaborat, care va avea ca idee de bază închiderea regiunii Cetatea Albă, Tatar-Bunar, Cișmea, Spasca și Furmana (pe lacul Chitai) și înaintarea după curățire și siguranță spre a nu se avea reacțiuni în spate.

Comandantului Diviziei 12 Infanterie i s-au mai comunicat următoarele: „Am cerut ca brațul Chilia, inclusiv, și Vâlcov, inclusiv, să fie închis de către Divizia Fluvială între coasta Mării de la Vâlcov exclusiv și Limanul Nistrului de către Divizia de Mare. Pentru a nu se întârzia înaintarea cordonului spre sud din temere de reacțiuni în spate, cât și pentru a-l întări în diferite puncte care s-ar găsi necesare, se vor transporta cu calea ferată, de la Bolgrad, un batalion și o baterie cu munițiuni necesare. Toate aceste trupe ale diviziei trebuie să fie organizate cu toți ofițerii prezenți la cazarmă, gata pentru plecare în orice moment, având la dispoziție și căruțele de rechiziție care nu se vor ridica de la proprietari decât în momentul când va fi nevoie. De la Sărata veți stabili legătura imediată cu toate unitățile diviziei prin ajutorul telegrafului sau telefonului, iar comandamentului C. 3 A. veți raporta continuu desfășurarea evenimentelor și măsurile luate.

S-a dat ordin colonelului Maxim, comandantul Bg. 15 I. să plece imediat de la Chișinău la Cetatea Albă să ia comandă Bg. 12 I. S-a dat de asemenea ordin Diviziei 15-a, Diviziei 12-a și R. 2 Gr. să intensifice paza căilor ferate și supravegherea la Nistru. S-a comunicat și C. 4 A. despre mișcările din sudul Basarabiei. Măsurile luate s-au raportat și M.St.M. care le-a aprobat în totul”²³.

Ziua de 16 septembrie a fost marcată de o intensificare a acțiunilor bandelor bolșevice la Tatar Bunar, unde a fost atacat oficiul poștal și postul de jandarmi, împotriva acestora acționând Detașamentul „Maior Molnar” împreună cu forțe din Regimentul 5 Jandarmi și 50 coloniști germani înarmați din Sărata. La Tartar Bunar a mai fost trimisă o companie cu un pluton de mitraliere din Regimentul 35 Infanterie, iar forțelor navale de la Chilia Nouă li s-a cerut să pună la dispoziție un detașament, care împreună cu grănicerii, să bareze intrarea în Chilia Nouă a teroriștilor, ce ar fi plecat din Tatar Bunar spre Chilia. La ora 11 a fost ata-

cată de teroriști localitatea Cișmea, aflată la nord-vest de Nerușai.

Avându-se în vedere pericolul ca bandele bolșevice să încerce să se infiltreze în cazărmlile Regimentelor 28 Infanterie și 27 Obuziere, dislocate la Ismail, în aceeași zi, șeful de stat major al Diviziei 12 Infanterie a ordonat următoarele măsuri: „A se opri cu desăvârșire accesul în cazărmi al oricărui particular și staționarea lor în jurul cazărmlilor; asigurați-vă personal dacă gărzile cazărmlilor și în special ale depozitelor de munițiuni cunosc perfect îndatoririle ce au, la nevoie pot fi oricând întărite; Regimentul 28 Infanterie va lua măsuri de pază a castelului de apă. Ofițerul de serviciu al Batalionului III să le controleze des în timpul nopții; Garda de la comandamentul diviziei va avea în efectiv o secție cu o pușcă-mitralieră cu începere chiar de azi (dată de Regimentul 23 Infanterie). Oamenii vor avea asupra lor cel puțin câte 30 de cartușe. Aceleași măsuri se vor lua și pentru gărzile corpului și garnizoanei. Asigurați-vă dacă unitățile de alarmă sunt constituite conform ordinelor anterioare și luați măsuri ca să aibă asupra lor tot ce le trebuie, pentru a fi gata să iasă la primul semnal. Ofițerii ce compun detașamentele de alarmă vor lăsa în tot momentul la ofițerul de serviciu, locul unde pot fi găsiți”²⁴. Totodată, s-a ordonat celor două unități să organizeze patrulă în jurul orașului Ismail, cărora li s-a stabilit consemn clar, în care se prevedea alarmarea imediată a unității pentru a interveni în cazul intrării în oraș a unor forțe ostile.

În acea zi, centrul de greutate al acțiunilor pare să fi fost localitatea Cișmea, spre care au fost trimise noi forțe din Regimentul 28 Infanterie, o Secție de 105 mm din Regimentul 27 Obuziere, inclusiv sanitari și brancardieri cu materialul necesar, urmând a intra în compunerea Detașamentului „Maior Molnar”. Deplasarea urma a se executa cu mijloace fluviale până la Chilia Nouă, apoi cu căruțe în localitățile Caramehmet, Dimitrovca și Cișmea.

Cu forțele avute la dispoziție, în ziua de 17 septembrie 1924, Detașamentul „Maior Molnar” a respins inamicul din satul Cișmea, fiind reținuți 40 de bolșevici și locuitori, care se uniseră cu instigatorii și atacatorii, ce au luptat contra trupelor române în satele Cișmea, Nerușai, Nicolaevca și Galilești. Toți cei

arestați au fost trimiși la Chilia Nouă, unde, pe durata interogatoriilor, au făcut declarații din care rezulta că armele utilizate au fost aduse de peste Nistru.

La Tatar Bunar situația era neclară. Potrivit unor date neconfirmate, în localitate s-ar fi aflat „una mie oameni și bandiți, care ar fi proclamat rebeliunea bolșevică și ar fi numit un comitet. La orele 12-17/9/1924 am primit informațiunea că Tatar-Bunar ar fi în flăcări din două părți”²⁵. Din datele transmise de către structuri ale Siguranței generale de la Chișinău, comunele Furmanca și Chitai ar fi fost atacate de forțele care au acționat la Nicolaevca.

Situația în zona operațiilor militare era departe de a fi favorabilă trupelor române, în ziua de 17 septembrie 1924, dovadă fiind ordinele succesive ale generalului V. Rudeanu transmise comandantului Diviziei 12 Infanterie, prin care cerea: acțiune rapidă și energică, întrebuintarea artileriei pentru ca zdrobirea bandelor inamice să se facă cât mai repede, să se asigure unitatea de comandă și acțiune în zona lacului Sasic și să se acționeze cu repeziciune și seriozitate, fără nicio indulgență și șovăire.

Având în vedere specificul zonei în care se acționa, Marele Stat Major a intervenit prin autoritatea sa pentru îmbunătățirea cooperării între forțele terestre și cele navale, astfel că Divizia de Dunăre a primit ordin ferm să supravegheze Dunărea de la Chilia până la Vâlcov, iar Diviziei de Mare coasta Mării până la Limanul Nistrului.

La solicitarea generalului V. Rudeanu, Marele Stat Major a aprobat punerea la dispoziție a Regimentul 2 Roșiori, care urma să constituie o rezervă a Corpului 3 Armată și să fie folosit de către Divizia 12 Infanterie în misiuni pentru înfrângerea inamicului.

Urmare a punerii în aplicare a ordinelor comandantului Corpului 3 Armată, până în seara aceleași zile, bandele inamice au fost împinse de detașamentele noastre în spațiul dintre lacul Chitai, brațul Chilia, coasta Mării până la lacul Sasic, de unde căutau refugiul la coasta Mării între lacul Sasic și Vâlcov. Detașamentele noastre au ocupat localitățile Tatar Bunar, Cișmea, Chitai, Sagani și Zolocari. La Tatar Bunar au fost reținute 70 persoane, iar la Mihailovca 12, toți fiind trimiși în stare de arest la Sărata. Din declarațiile celor reținuți a rezul-

tat că: „..., armele au fost trimise de la Odesa pe mare prin agenții activi ai organizației teroriste și anume în două transmisiuni prin bălțile de la Jibrieni. Un prim transport a fost făcut prin luna iulie, iar al doilea acum două sau trei săptămâni. Din balta Jibrieni armele au fost duse și depozitate în diferite localități la membrii activi, cele mai mari depozite au fost la Tatar Bunar și Nerușai. Armele sunt model rusesc noi, unii declară că ar fi și arme Löbel. În ceea ce privește automobilele, ele sunt cele trei autocamioane, care făcuseră cursa între Sărata, Tatar Bunar și Chilia. Automobilele au fost luate de bandiți și de populația revoltată, le-au pus steaguri roșii și au transportat cu ele arme și munițiuni”²⁶.

Ziua de 18 septembrie 1924 a fost, de asemenea, intensă în privința pregătirii confruntărilor cu bandele bolșevice, în contextul ajungerii majorității forțelor în zona care constituia centrul de greutate al rezistenței inamicului, o zonă de constituire a unor detașamente mixte (infanterie, cavalerie, artilerie, grăniceri, jandarmi) sub comanda unor ofițeri destoinici (maiorii Gh. Codreanu, Tiberiu Molnar și Repanovici).

Comanda structurilor destinate să acționeze decisiv pentru înfrângerea forțelor inamice a fost încredințată locotenentului colonel H. Schwab, căruia i s-a ordonat: „Astăzi, 18 septembrie 1924, la ora 18, veți lua comanda detașamentului maior Codreanu, maior Molnar și maior Repanovici, care se pun sub ordinele D-voastră. Veți raporta imediat situația adevărată. Bandiții prinși se vor ține legați și sub pază severă. Localitățile care împreună cu bandiții rezistă, vor fi bombardate puternic. Infanteria o veți menaja, ținând-o neexpusă bandiților. Localitățile înainte de a fi atacate să fie încercuite. Să luați măsuri astfel ca o retragere a bandiților în oricare parte să le fie imposibil. Veți percheziționa și dezarma toți locuitorii satelor dintre lacul Sasic și Șagani. Veți stabili legături între detașamente și cu postul de comandă al diviziei, întrebuintând toate mijloacele de orice natură ar fi ele. Când veți avea nevoie de ajutoare le veți cere. Veți lua dispoziții ca liniile telefonice și telegrafice să fie imediat remediate, luând cantonieri de la Chilia Nouă și puși la lucru. În caz de refuz îi veți aresta și sub santinelă vor lucra, dresân-

du-li-se și acte de darea în judecată. Până la restabilirea liniilor veți întrebuința curieri cu căruțe și călări. Post de comandă al D-voastră la Cișmea”²⁷.

Deși părea că ziua de 18 septembrie va fi decisivă pentru înfrângerea inamicului, acțiunile au vizat, în principal, realizarea unui dispozitiv de blocare a căilor de acces pentru ieșirea din încercuire a forțelor ostile, culegerea de noi informații despre situația din localitățile care urmau a fi atacate și verificarea celor primite.

Pentru blocarea căilor de retragere au fost folosite toate forțele terestre și navale din zonă, misiuni importante revenind marinei militare, care a primit aprobarea Marelui Stat Major să ocupe Vâlcovul și toate punctele de pe brațul Chilia, între Vâlcov și Sasic, care ar fi putut fi utilizate ca puncte de rezistență sau ascundere a inamicului.

Conform celor consemnate în documentele emise de către statul major al Corpului 3 Armată, planul de acțiune pentru ziua de 19 septembrie, în partea de vest al lacului Sasic, a fost: „Detașamentele trebuiau să pivateze spre stânga în jur de Tatar-Bunar și Cișmea, să țină centrul mai înapoi, întrucât bandele erau presupuse în regiunea Nerușai, iar dreapta să execute conversiunea între Dragulea-Coriachi. În spate trupe fracțiuni mici trebuia să curețe localitățile de arme și munițiuni”²⁸.

Responsabil direct pentru acțiunile din acea zonă și zi, comandantul Diviziei 12 Infanterie a emis la ora 10.15. „Ordinul de operații No. 1968/1924”, în care se prevedea și: „Informațiunile confirmă refugiarea bandelor în satul Nerușai. Se pare că întreaga populație a acestui sat s-a unit cu bandiții. Trebuie să desfășurați cele mai mari eforturi ca bandiții să nu scape și să fie prinși vii sau morți. Aceasta este misiunea Dvs. de căpetenie. Păstrând spiritul ideii de manevră pe care ați pus-o în execuție, trebuie cu orice preț să nu lăsați Detașamentul maior Molnar și în general orice alt detașament din centru să atace Nerușai mai înainte ca aripa dreaptă să ajungă la Coriachi și Galilești, astfel bandiții fie că vor găsi scăparea pe coasta mării, fie că vor intra în stufurile și bălțile de la nordul Brațului Chilia, iar prinderea lor va fi atunci problematică. Nu trebuie să se impresioneze nimeni că bandiții sunt stăpâni pe Nerușai sau alte sate împrejur

de Nerușai și a se grăbi atacul contra lor mai înainte de a fi bine înconjurați. Nu trebuie să expuneți infanteria la atacul unei localități înainte de a fi pregătit serios acest atac cu artileria. Vă reamintesc necesitatea de a se lua măsuri și pe malul estic al lacului Sasic pentru ca bandele să nu obțină scăparea și prin această parte”²⁹.

În ziua de 19 septembrie era evidentă preluarea inițiativei de către trupele române, se constata o diminuare a efectivelor și elanului inamicului în acțiuni, în condițiile în care la Cișmea și Chilia fuseseră reținuți 292 de oameni, de la care s-au obținut informații prețioase pentru planificarea operațiilor militare de către statul major al Diviziei 12 Infanterie. Acțiunile inamicului nu mai vizau o confruntare cu trupele române, ci doar încercări de a se sustrage loviturii acestora și de ieșire din încercuire sau ascundere în bălțile și stufărișurile ce le favorizau o ieșire din situația dificilă în care se aflau.

Cele trei detașamente, aflate sub comanda locotenent-colonel H. Schwab, au executat un atac simultan, convergent, asupra localităților Cișmea, Dimitrievca, Dracula, Corici, Jibrieni, conducerea de ansamblu a operațiunilor revenind comandantului Diviziei 12 Infanterie, al cărui punct de comandă a fost instalat la Sărata.

Atacul trupelor române s-a executat în dimineața zilei de 19 septembrie „însă atacați [bolșevicii, n.a.] de la N.V. și S.V la orele 8 dimineața, în automobilele luate de la Tatar-Bunar și cu căruțele, au încercat la Mare spre Jibrieni, aici însă grănicerii au angajat lupta cu ei prinzând 60, iar 20 împușcați și înecați în mare. Prizonierii sunt gradați ruși și basarabeni; au fost armați cu arme Löbel și cu 2 mitraliere și grenade. S-au capturat arme Löbel, mari cantități de munițiuni și 2-300 grenade. Detașamentele de la vestul lacului Sasic înaintaseră spre sud între lacul Sasic-Galilești și Coriachi, grănicerii de pe malul Mării o fac spre Nord asemenea și patru vedete ale Diviziei de Dunăre. În această porțiune se restrânge mereu cercul pentru a se captura și restul bandiților și partizanilor. S-a procedat apoi la capturarea restului de bandiți și partizani aflați în regiunea lacului Sasic-Galilești-Coriachi și Mare”³⁰.

În încercarea de a scăpa din încercuire, bolșevicii au atacat cu forțe superioare numeric pichetul Domnița Bălașa, obligând grăni-

cerii să se retragă. Intervenția promptă a două detașamente mici aflate la Domnița Bălașa și Jibrienii a avut ca efect capturarea a 72 de bolșevici, care au fost predați structurii de jandarmi. Acțiunea a fost sprijinită cu foc de către artileria de la bordul navei fluviale, descurajând astfel orice rezistență a inamicului. Succesul nu a fost deplin, în condițiile în care circa 30 de bolșevici au reușit să se retragă spre zona lacustră.

Practic, în ziua de 19 septembrie, majoritatea forțelor inamice au fost lichidate, parte dintre cei implicați arestați și predați structurilor abilitate cu cercetarea penală, iar populația a încetat colaborarea cu bolșevicii, încercând să revină la activitățile normale și să colaboreze cu structurile militare și administrative.

În acea zi, comandantul Diviziei 12 Infanterie a cerut comandantului Brigăzii 3 Jandarmi, colonel Voinescu, cât și lui Vintilă Ionescu, inspector al Siguranței, ca împreună cu ofițerul informator și agenții marii unități pe care o comanda, să cerceteze și să stabilească: „Când au fost organizate bandele; de către cine au fost organizate; din care comuna au fost organizatorii ruși basarabeni; când a fost adus armamentul și munițiunile, pe ce cale și au ajutorul cui; dacă armamentul și munițiunile sunt la fel cu acel al armatei bolșevice; să se precizeze cine au fost conducătorii bandelor și să se stabilească neapărat dacă sunt chiar ofițeri bolșevici; să se stabilească neapărat dacă acțiunea acestor bande aveau un caracter izolat sau un caracter politic în legătură cu alte scopuri; orice informațiuni cari ar stabili pe deplin organizarea și însărcinarea ce aveau”³¹.

În zilele care au urmat, după interogarea celor capturați, s-au obținut informații ce confirmau constatările anterioare, cât și noi date despre cei implicați în acțiune.

Acțiuni și activități pentru dezarmarea populației din zona stării de asediu

Înfrângerea forțelor care au declanșat și au desfășurat acțiuni ostile împotriva statului român prin utilizarea armelor de foc, care au provocat distrugerii și asasinate în rândul populației și forțelor de ordine, a fost urmată de luarea măsurilor pentru dezarmarea populației din localitățile considerate ca focare ale mișcării antiromânești. În acel scop,

în ziua de 19 septembrie 1924, au fost emise „Instrucțiuni asupra modului cum se va proceda la dezarmarea tuturor comunelor”, în care s-a stabilit clar: „Trupa nu va intra în sat decât după ce se va asigura prealabil că în sat nu există bande. Se va chema primarul și jandarmii punându-le în vedere să aducă câțiva fruntași ai satului cari se vor oferi ca ostatici. Se va da ordin primarului și jandarmilor să comunice populației ca în timp de 2 ore să predea armele la locul ce-l va indica comandantul trupei care execută dezarmarea. Se va pune în vedere populațiunei că dacă nu va preda toate armele și munițiunile ce posed, satul va fi bombardat, iar ostaticii împușcați. După ce toate armele și munițiunile se vor aduce la locul hotărât, trupa va intra în sat și percheziționa casă cu casă. Toți locuitorii la care s-au găsit arme și munițiuni fără autorizațiune li se vor întocmi acte de darea în judecată. Armele se vor încărca în căruțe și se vor aduce la gara Sărata unde le va primi un delegat al diviziei. După această operațiune ostaticii vor fi eliberați”³².

În aceeași zi, au fost emise și transmise „Instrucțiuni asupra modului cum se va proceda la percheziționarea și curățirea satelor de bandele bolșevice”³³, cu prevederi asemănătoare celor prezentate mai sus și elemente specifice scopului acțiunii: supunerea ostaticilor unui amănunțit interogatoriu asupra stării de spirit a populației, existența sau nu în sat a bandelor, din ce forțe, la ce gazde, cu avertizarea că dacă nu vor spune adevărul vor fi executați; percheziționarea casă cu casă, confiscând orice armă și munițiuni s-ar găsi în ea și aretând orice persoană ce li s-ar părea suspectă; persoanele suspecte sau eventual prizonieri bolșevici urmau a fi imobilizați cu mijloace sigure de care forțele dispuneau sau procurate din comerț; activitate trebuia să fie neobosită și energică, pentru ca misiunea să fie dusă la bun sfârșit. Operațiunile urmau să înceapă cu satele locuite de ruși, apoi bulgari, găgăuzi și români.

Pentru operațiunile de dezarmare a satelor, identificarea și reținerea celor suspecti de participarea la evenimentele din perioada 11 la 19 septembrie 1924, misiunea a fost încredințată comandantului Brigăzii 12 Infanterie Cetatea Albă și comandantului Regimentului 3 Vânători, care aveau la dispoziție structuri stabilite³⁴:

Structura	Forțe în subordine	Dislocare	Compunere
Bg. 12 I., colonel Maxim	B. 3 Jd.	Căușani și Popovca	
	B. III/R. 3 V.	Volontirovca.	
	1 Cp./R. 35 I.	Staro Cazaci.	
	2 B./R. 35 I.	Cetatea Albă.	
R. 3 V., locotenent colonel Hugo Schwab	Sectorul maior Repanovici		1 Cp. / R. 3 V., 2 Pl. Mtr., 1 Pl. Gr., 1 Sct./ R. 22 A.
	Sectorul maior Dumitrescu		2 Cp./ R. 28 I., 1 Pl. Mtr., 1 Sct. Ob. 105 mm, 1 Pl. Gr., 1 Pl. Marină.
	Sectorul maior Codreanu		2 Cp./ R. 35 I., 2 Pl. Mtr., 1 Sct./R. 22 A., 1 Pl. Gr.
	În rezerva		1 Pl./R. 10 Cl., 1 Pl./ R. 28 I., 1 Pl. Mtr./ R. 28 I
Rezerva D. 12 I.			2 Cp./ R. 3 V., 2 Pl. Mtr., 1 Bt./ R. 22 A., R. 2 Ro.

În ziua de 20 septembrie 1924, prin „Ordinul nr. 24”, transmis structurilor din subordine, comandantul Diviziei 12 Infanterie a făcut noi precizări în privința executării dezarmării satelor și capturării persoanelor suspecte de participare la acțiunile declanșate începând cu 11 septembrie 1924: să se întocmească un plan de dezarmare a localităților, acordându-se întâietate celor cu populație majoritară sau numeroasă de naționalitate rusă, bulgară, găgăuză, germană și română; pentru o localitate să fie destinat 1-2 plutoane; perioada dezarmării 7-10 zile, începând cu 22 septembrie; planul detaliat de dezarmare trebuia să cuprindă: numele și naționalitatea locuitorilor comunei, numărul zilelor necesare pentru acțiune, numele comandantului și efectivul care acționează; durata acțiunilor putea fi prelungită cu cel mult 2-3 zile.

În ordin s-au făcut precizări detaliate privind efectuarea perchezițiilor domiciliare: participarea comandantului militar, însoțit

de un primar sau un membru din Consiliul Comunal și jandarmul; comandantul secției, precum și ofițerul, răspund personal de toate furturile sau faptele abuzive ce s-ar comite asupra populației de către personalul ce execută percheziția, iar contra lor se vor încheia acte; pe timpul percheziționării unui sat, patrulă de jandarmi și trupă să încercuiască prin patrulare satul, dând fiecărei patrulă un sector cu drumurile la mijloc, pentru a nu se strecura cu armele; toate armele și muniția persoanelor cu autorizație emanată de la C. 3 A. purtând data cea mai veche de 11 august 1924 și alte date mai noi și cu viză recentă vor fi lăsate asupra posesorilor, întocmind un tabel de numele lor, felul armei și cantitatea de munițiuni; toate armele și munițiunile depuse la somațiuni sau ridicate la percheziție vor fi inventariate de fiecare comandant de pluton – comandant de detașament – pe categorii, indicând satul, numele locuitorului, arma (Md), revolver etc.; contra tuturor persoanelor care nu au depus

armele la somațiune, se va întocmi Proces-verbal scurt, indicând: numele, comuna, arma (Md., seria) și semnat de toți membrii din comisie, împreună cu comandantul de pluton; la terminarea dezarmării întregii regiuni, aceste Procese-verbale, vor fi înainte Brigăzii 12 Infanterie spre centralizare și diferite la Consiliul de Război; toate armele ridicate cu voie sau nu, trebuiau adunate cu inventarele respective prin secțiile de jandarmi Căușani și Volontirovca, apoi predate Serviciului de armament și munițiuni de la punctul de comandă operativ al Diviziei 12 Infanterie, aflat la Sărata³⁵.

În perioada stabilită pentru dezarmare și capturare a celor implicați în evenimente, izolat au fost unele acțiuni ale insurgenților care au incendiat locuințe și produs dezordine în localități, au fost descoperite arme, muniții, grenade, explozivi, care au fost ridicate odată cu reținerea celor implicați.

Restabilirea situației a permis prezența în zonă, în zilele de 20 și 21 septembrie 1924, a subsecretarului de stat la Ministerul de Interne, Gheorghe Tătărescu, cât și a lui Ion Inuleț, care au fost informați asupra situației și au dispus noi măsuri pentru revenirea stării de lucru la normalitate.

Urmare a stabilizării situației în zona de conflict, la 26 septembrie 1924, generalul Vasile Rudeanu a dispus ca trupele Diviziei 12 să rămână în dispozitiv până la cel târziu 1 octombrie, dată de la care vor relua activitățile conform programului de pregătire. În aceeași zi, s-a mai ordonat ca „instrucția celor implicați în actele în sudul Basarabiei să fie terminată în timpul cel mai scurt posibil, pentru ca apoi judecata lor să poată avea loc cât mai curând. Fac răspunzători pe toți acei care va întrebuița mersul instrucției fără motive justificative”³⁶.

Chiar în acele condiții, comandantul Diviziei 12 Infanterie atrăgea atenția comandanților din subordine că: „este foarte probabil ca starea actuală de liniște a populației de prin sate să fie totuși premergătoare unor noi încercări de răzvrătire cu mijloace noi și după un nou program. Este de datoria fiecărui comandant să supravegheze continuu și să toată atenția tot ce se petrece în zona sa de acțiune astfel ca să se găsească totdeauna în cunoștința sigură de ceea ce se uneltește în ascuns fie printre săteni sau prin emisarii propagandiști. În acest

scop vă rog dați ordinele D-v detaliate și să vă asigurați de stricta executare pentru ca să avem siguranța absolută că nici o mișcare nouă nu ne-ar surprinde iar prin măsuri prealabile total ar putea fi reprimat înainte de a izbucni”³⁷. A doua zi, comandantul Diviziei 12 Infanterie a completat ordinele anterioare, dispunând ca până la completa terminare a cercetărilor și pentru siguranță, din trupele subordonate diviziei subunități de valoare pluton-companie, întărite cu mitraliere, la Jibrieni, Tatar Bunar și Chilia Nouă, urmau să intre în subordinea comandantului Regimentului 2 Roșiori, comandat de colonelul Alexandru Filiti. Toate celelalte unități trebuiau să ajungă în garnizoanele de reședință până la 2 octombrie, zi care a marcat revenirea la starea de normalitate în zona de conflict, deși în zilele următoare structurile abilitate au continuat misiunile specifice pentru descoperirea și reținerea celor implicați direct în evenimente și au sprijinit, sub diferite forme, acțiunile insurgenților.

La 22 septembrie 1924, când operațiunile pentru restabilirea ordinii grav afectate s-au încheiat, statul major al Diviziei 12 Infanterie a prezentat un bilanț al pierderilor din perioada 11-19 septembrie: 389 arestați, 229 morți și un rănit în rândul bolșevicilor, un mort, 6 răniți și un dispărut din acea mare unitate³⁸. O situație în ordinea numărului pierderilor provocate agresorilor, cât și al arestaților, evidențiază că acestea s-au înregistrat în localitățile: Tatar Bunar, Almanghit, Nerușai, Cișmea, Vâlcov, Jibrieni, Spasca, Mihailovca, Gălești și Sărata. În privința pierderilor trupelor noastre, la sfârșitul operațiunilor militare, acestea s-au ridicat la 9 morți și 7 răniți (Anexele nr. 2, 3).

La 19 noiembrie 1925 erau prezentate datele referitoare la cei reținuți și inculpați, astfel³⁹: total inculpați-359, inculpați dispăruți-53, inculpați absenți la judecată-21, inculpați dispăruți în cursul procesului-4, inculpați bolnavi și care au murit în cursul procesului-2, inculpați prezenți la judecată-279.

În ziua când unitățile Corpului 3 Armată au ajuns cu toate efectivele în garnizoanele de reședință, generalul V. Rudeanu a sintetizat acțiunile desfășurate începând cu 11 septembrie, astfel⁴⁰: acțiunile mai importante s-au petrecut la uscat la Nicolaevca, Tatar-Bunar, Cișmea, Nerușai, Jibrieni; acțiunea pe apă a

marinei s-a manifestat prin închiderea brațului Chilia și Mare. La Jibieni, marina a acționat împreună cu trupa de uscat prin intervenția unor mici detașamente de la 10 la 40 marinari, care au luptat alături de detașamentul Diviziei 12 Infanterie în zona Jibieni, Nicolaevca, Cișmea, Nerușai, Tatar Bunar. Acțiunea pe apă a marinei s-a manifestat prin executarea de transport de trupe, închiderea brațului Chilia și a Mării.

În documentul elaborat au fost consemnate deficiențele constatate în acțiunile inițiale de la Nicolaevca și Tatar-Bunar, determinate de lipsa căilor de comunicație și starea lor, cu totul inferioară pentru a face față în bune condițiuni transporturilor militare, lipsa mijloacelor de transport, atât pe apă, cât și pe uscat, ce au determinat structurile destinate să intervină în zilele de 11 și 16 septembrie să plece cu întârziere. Nu au fost asigurate la timp mijloacele de transport pe calea ferată, și comunicarea între structurile de conducere și cele de execuție a fost deficitară, în condițiile tăierii de către inamic a legăturilor telegrafice și telefonice și datorită lipsei automobilelor și motocicletelor pentru deplasarea agenților și structurilor informative pentru verificarea informațiilor primite, uneori pe căi nesigure.

Aprecieri ale structurilor militare și de justiție în legătură cu evenimentele din septembrie 1924

Toate structurile militare române, participante la evenimentele din sudul spațiului dintre Prut și Nistru, au elaborat și transmis, pe durata operațiunilor și după încheierea acestora, rapoarte privind acțiunile desfășurate în acord cu misiunile încredințate. De la eșalon pluton până la cel de divizie, rapoartele prezintă suficient de detaliat cele întâmplate, ceea ce permite o analiză a datelor despre adversar, intervenția și acțiunea structurilor, conducerea operațiunilor în timp și spațiu, cât și formularea unor concluzii.

Sintezele asupra operațiunilor au fost elaborate după încheierea evenimentelor, de către comandantul de la eșalonul regiment, brigadă și divizie, dar și de comandantul unităților de jandarmi, grăniceri și din marina militară.

La 24 octombrie 1924, comandantul Brigăzii 3 Jandarmi a înaintat un amplu raport

comandantului Diviziei 12 Infanterie, ce prezintă: „mișcarea teroristă din sudul Basarabiei are un caracter pur politic și este în legătură cu formarea Republicii Socialiste Moldovenești, care a luat conducerea luptei în mod activ și pe cale de agitație contra administrației și trupelor române din Basarabia.

Pentru atingerea acestui scop se aleg din sânul membrilor ei conducători ai mișcării care aprovizionați de către guvernul Sovietic din Moscova cu tot felul de arme, munițiuni și bani, organizează în Basarabia detașamente de răsculați și împreună cu bandele teroriste trimise de Soviete, produc teroare în populație în scop de a compromite autoritatea guvernului român, a produce anarhie și a provoca un război civil, cu care ocaziune speră pentru restabilirea ordinii în Basarabia-a face uz la momentul oportun de forțele regulate bolșevice din Rusia, sub drapelul republicii moldovenești.

Guvernul Sovietic intenționează să dovedească astfel că pe teritoriul Ucrainei locuiesc moldoveni doritori a se alipi la Republica Sovietică și creând astfel o evidență, justifică că lupta pentru eliberarea Basarabiei nu este pornită de la Moscova, ci de către republica moldovenească de peste Nistru, a cărei populație are aceeași limbă și obiceiuri ca și populația din Basarabia.

Cercurile comuniste găsesc foarte nemerit acest principiu, fiindcă pot mai curând s-au mai târziu să formeze o bază de acțiune pentru proclamarea regimului sovietic și în România”⁴¹.

În raport au fost prezentate zonele considerate favorabile pentru îndeplinirea scopurilor propuse (județele Ismail, Cetatea Albă, Tighina și Soroca), cărora li s-a acordat o deosebită atenție pentru acțiunile planificate.

Totodată, a fost prezentată activitatea de pregătire a acțiunilor declanșate la 11 septembrie 1924, conduse de Nenin Vasile (nume real Andrei Kliușnicov) și Colțov (nume real Ivan Bejanovici), ce au organizat comitete conspirative în comunele din regiunea Chilia-Nouă, Sărata, Ceatea Albă, Saba și litoralul Mării Negre și unde au condus operațiunile până la un moment dat.

Într-un alt raport din aceeași zi, comandantul Brigăzii 3 Jandarmi informa despre

existența organizației „Raionul de Sud al Basarabiei”, a cărei activitate era susținută cu bani, arme și munițiuni de guvernul sovietic de la Moscova, care intenționa să provoace o revoluție pentru eliberarea Basarabiei. În urma cercetărilor efectuate, s-a aflat că: „armele și munițiunile, cum și materialul explozibil se transportă din Odesa în bărci cu motor și barcaje de pescari. Depozitul principal de armament și munițiuni s-ar găsi în bălțile Zolovariilor lângă Mare, de unde se transportau cu bărcile în bălțile Jibrienilor pentru regiunea Tatar Bunar, la gurile Dunărei, pentru regiunea Vâlcov, la Damianivca pentru regiunea Ismail-Chilia Nouă și pe lângă Reni pentru regiunea Cahul-Bolgrad”⁴².

Timp de un an de zile, concomitent cu desfășurarea procesului de la Chișinău, au fost adunate, analizate și sintetizate datele referitoare la evenimentele din septembrie 1924, care au fost utilizate și prezentate de către Gh. Tătărescu, în ședința Camerei Deputaților din 9 decembrie 1925: „... terenul pentru executarea acestui început de organizare revoluționară nu a fost ales fără rost. Toate aceste sate sunt, exclusiv, sate locuite de ruși; în ele nu se găsesc

decât câteva familii de moldoveni, cu totul izolate și înăbușite în ambianța rusească. Comitetele revoluționare au fost alcătuite exclusiv din ruși și lipoveni. Autorii și participanții la evenimentele de la Tatar-Bunar erau, aproape în totalitate, ruși și lipoveni. Afară de câțiva rătăciți, conducătorii, autorii și complicii acestei acțiuni revoluționare sunt aproape în unanimitate ruși, lipoveni și nu moldoveni”⁴³.

Procesul celor implicați în „Afacerea Tatar Bunar” s-a desfășurat la Chișinău, în condiții speciale, de maximă securitate, sentința fiind pronunțată în ziua de 2 decembrie 1925, cu 85 de persoane condamnate, cu pedepse variind de la muncă silnică pe viață până la 6 luni închisoare corecțională, iar 174 achitați.

Din cei 85 condamnați, unul a încetat din viață în ziua de 7 decembrie 1925, în Spitalul Închisorii Centrale Chișinău, suferind de tuberculoză, 43, ale căror pedepse variază de la 2 ani închisoare în jos, au fost propuși pentru grațiere, iar restul de 41 au fost expediați la Închisoarea Militară Jilava, pentru a fi la dispoziția Consiliului de Revizie, deoarece atacaseră sentința cu recurs.

Un grup de revoluționari de la Tatar Bunar din timpul răzcoalelor de la 1924

Sursa: „Fototeca online a comunismului românesc”, cota 4/1924

Cei ce au înaintat recurs proveneau din localitățile cu cea mai intensă activitate antirromânească, care a atins apogeul în septembrie 1924: Tatar Bunar-18, Nerușai-5, Galiști-4, Acmanghit, Cișmeași Saba câte 2, Draculea, Spasca, Divizia, Banovca, Cahul, Chilia și Furmanca câte unul.

Pentru judecarea recursului la Consiliul de Revizuire Permanent al Armatei, prin decret regal, a fost numit președinte general de divizie Ghinescu Ion, iar membri: colonel Botescu Ion, colonel Stoilov Constantin, maior Orleanu Petre, maior Pomponiu Franklin, Comisar Regal-colonel Stătescu Petre, grefier-Gh. N. Broșteanu. În urma ședinței din 16 februarie 1926, toate solicitările de recurs au fost respinse, cu argumente juridice.

Față de acea decizie, avocații apărării, la cererea celor condamnați, la 2 martie 1926, au înaintat recurs la „Înalta Curte de Casație în contra Sentinței nr. 1061 din 2.XII.1925 a Consiliului de Război Corpul 3 Armată și a Deciziei nr. 6 din 16 februarie a Consiliului Permanent de Revizie al Armatei în urma cărora am rămas condamnați”⁴⁴.

Începând cu luna mai 1926, succesiv, individual, cei condamnați, probabil la sugestia avocaților, au înaintat prin intermediul acestora „Domnului Grefier al Înaltei Curți de Casație București. Subsemnații deținuți în Închisoarea Militară «Jilava»....vă rugăm a considera ca retras recursul, ce am făcut înaintea Înaltei Curți de Casație împotriva sus-arătatei sentințe”⁴⁵.

La 28 iunie 1926 s-au încheiat procedurile judiciare în legătură cu „Afacerea Tatar Bunar”, proces lung, cu o cazuistică complexă și complicată, soluționată în cele din urmă, cu toată pledoaria apărării și presiunile din exteriorul țării în legătură cu evenimentele din septembrie 1924, dar și cu particularități privind modul de desfășurare a actului de justiție în acest caz.

*
* *

Acțiunile din septembrie 1924 au fost catalogate la Moscova, Harcov și în mediile de influență bolșevică, ca fiind o mișcare basarabeană. Total fals, așa cum a fost dovedit din momentul în care persoanele arestate au fost

identificate și au emis o serie de declarații, din care rezulta clar că totul a fost organizat în laboratoarele politice, de informații și militare de la Moscova, ce au utilizat teritoriul Ucrainei ca bază de operațiuni, atât în faza de pregătire, de desfășurare și de recuperare a celor care au reușit să evite capturarea de către trupele române.

Contrar propagandei sovietice, anterioare și după evenimentele din zona Tatar Bunar⁴⁶, românii dintre Prut și Nistru, cât și populația de etnie germană din zona operațiunilor, nu au fost implicați în acțiuni ostile autorităților și armatei române.

Înfrângerea forțelor ostile a fost folosită de către propaganda sovietică, în țară și străinătate, ca motiv de defăimare a României, a autorităților politice, militare și judecătorești, așa cum se întâmplase și în contextul acțiunilor de la Hotin din ianuarie 1918. Cominternul, cu filiale în majoritatea țărilor din Europa, s-a dovedit a fi structura care a declanșat o adevărată campanie de defăimare a României. Acțiunea de restabilire a ordinii de către structurile românești, legal abilitate, era prezentată ca o acțiune de teroare a guvernului român, astfel că agresorul devenea „victimă” a „agresiunii” din partea României, care, conform propagandei Moscovei, „părea să fie ea un regim dictatorial și o țară agresoare, o oligarhie sângeroasă împotriva căreia se revoltă țărănimea. Ea apărea ca un stat opresor al unei minorități naționale, ca ocupant al unor teritorii care nu-i aparțineau, devenind ținta unei campanii de proporții, finanțată de Comintern”⁴⁷.

La această retorică antirromânească s-a raliat și Partidul Comunist din România, condus în toamna anului 1924 de către Elek Köblös, care și-a însușit cerința sovieticilor în privința chestiunii naționale în România, de a lupta împotriva a ceea ce numeau anexarea Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Dobrogei și astfel, în acele circumstanțe, a fost scos în afara legii.

Vârful de lance al retoricii antirromânești în Europa în contextul evenimentelor din zona Tatar Bunar a fost Henri Barbusse, membru al Partidului Comunist Francez din anul 1923, care în noiembrie 1924 a ajuns în România, însoțit de Paul Lamy, avocat la Curtea de Apel de la Bruxelles, și Léon Vernochet, secretar general al Internaționalei Muncitorilor

din Învățăământ. Deși la București au fost primiți pentru discuții lămuritoare de către reprezentanți ai guvernului și directorii unor ziare, la Chișinău au asistat la unele ședințe de judecată a celor implicați în evenimentele de la Tatar Bunar, iar cele relatate despre evenimente au fost în consonanță cu ideile Moscovei. Firesc, articolele publicate în presa din străinătate au generat reacția dură și fermă a unor ziariști de la București, care au prezentat adevăratul scop al vizitei celor trei, etichetați ca agenți ai Moscovei⁴⁸.

Presa românească a reflectat pe larg prezența și activitatea lui Henri Barbusse în România, cu abordări diferite, în funcție de orientarea politică a ziarului, opiniile oscilând între aprecieri și critici, ultimele determinate de subiectivismul excesiv al declarațiilor și atitudinii fățiș favorabile celor care au provocat evenimentele de la Tatar Bunar.

Revenit în Franța, scriitorul francez s-a lansat, alături de alți adepți și slujbași ai Moscovei, într-o retorică antiromânească, exprimată în diferite ziare și reviste, în manifestări organizate și desfășurate în spații publice, cum a fost cea de la Paris în primele zile ale lunii septembrie 1925. La inițiativa sa, peste 300 de intelectuali francezi, și nu numai, au semnat o scrisoare deschisă adresată autorităților române, prin care cereau eliberarea celor reținuți, judecarea inculpaților publică și efectuată de către

un tribunal civil, și, cel mai interesant, tragerea la răspundere a șefilor administrației civile și militare românești din Basarabia, considerați răspunzători de tragicele evenimente din septembrie 1924.

Cu o retorică specific ideologiei comuniste, acuzații s-au transformat în acuzatori, iar acțiunea de restabilire a ordinii a ajuns să fie considerată ca ilegală, inoportună și contrară năzuințelor atentatorilor.

Până la sfârșitul anului 1925, presa din România și unele state din Europa a acordat spații largi evenimentelor de la Tatar Bunar, acțiunii și activității emisarilor Moscovei din Occident, abordările fiind contradictorii și cu efecte negative asupra imaginii României, în general, și a celor aflați la conducerea țării în acea perioadă, în special.

La 100 de ani de la acele evenimente, în actualul context al agresiunii împotriva Ucrainei, retorica Moscovei în privința spațiului etnic românesc a revenit la ideile din acea perioadă. Se constată o recrudescență a acțiunii antiromânești, inclusiv în spațiul de desfășurare a nedoritului eveniment. La Tatar Bunar, continuă să troneze un monument ridicat în anul 1974, dedicat „eroilor” răscoalei, iar autoritățile locale, anual, organizează manifestări, prilej pentru reluarea prezentării false a evenimentului și a retoricii antiromânești îngrijorătoare.

CORPUL 3 ARMATĂ
Serviciul de Stat Major

TABEL
de grupare a forțelor Comandamentului Corpului 3 Armată
la data de 31 august 1924

DIVIZIA a 10-a	
<i>Călărași Târg</i> : Cdm. D. 10 I., Bg. 10 I, Bg. 10 A., Scț. 2/2/ Tgf.	<i>Cetatea Albă</i> : Bg. 12 I., R. 35 I.(-1 Cp.), P.C/B. 2 Gr., Cp.5 Gr., Cp. Jd. Cetatea Albă, Grupul de vase Liman, Scț. 8 Proectoare
<i>Călărași Tuzer</i> : P.C. R. 33 I., Cp. Spec.	<i>Cahul</i> : Cp.Jd. Cahul
<i>Călărași Sat</i> : B. I, II și III/R.33 I.	<i>Olănești</i> : Cp. 6 Gr.
<i>Sipote</i> : Cp.2 I/R. 35 I., R. 3 A.	<i>Chilia</i> : Cp. 4 Gr. (- Pl. 1Gr.)
<i>Cornești</i> : R. 33 I.,Tr. M-ții D. 10 I., Tr. Bas. No. 1	<i>Tuzla</i> : Pl. 1/Cp.5 Gr.
<i>Vorniceni</i> : R. 20 Ob.	<i>Tuzla</i> : Pl. 1 Cp. 5-a Gr.
<i>Bucovăț</i> : Materialul R. 20 Ob.	<i>Bugaz</i> : Pl. 2/Cp. 5 Gr.
<i>Strășeni</i> : R. 23 I.	<i>Căușani</i> : B.1/R. 1 Jd.
	<i>Reni</i> : 1 Pl/R. 28 I.
DIVIZIA 12-a	
<i>Ismail</i> : Cdm. D. 12 I., Bg. 12 A., R. 28 I., R. 27 Ob., Esc. 4/ R. 10 Cl., ½ Scț. Tgf., Postul TFF, Cp. Jd. Ismail.	<i>Gara Basarabeasca</i> : P.C. Cp. 10/R. 35 I. <i>Satul Curci</i> : Dn./ R. 22 A.
<i>Bolgrad</i> : R. 3 V.(- Cp. 10-a), 2 Dn./R. 22 A.	<i>Slobozia Gănești</i> : Cp. 10/R. 35 I. , 2 Pl./R. 35 I.
<i>Palanca</i> : Pl. 1/Cp. 6 Gr. ,	<i>Vadul lui Vodă</i> : P.C. Cp 9/B. Instr./ R. 2 Gr.,
<i>Furnicari</i> : Pl. 2/ Cp. 6 Gr.	<i>Rezina</i> : 1 Cp./B. III/R. 2 Gr. Pz. 1 Cp./B. Instr./R. 2 Gr.
<i>Cioburciu</i> : Pl. 3/Cp. 6 Gr.	<i>Cinimiuți</i> : 2 Cp./ B. Jd. Instr. Timișoara
<i>Vâlcov</i> : Pl. 2/Cp. 4 Gr.	<i>Mateuți</i> : 1 Cp./ B. Instr. Jd. Timișoara
<i>Zaloscani</i> : Pl. 3/ Cp. 4 Gr.	<i>Gorodiște</i> : 1 Cp./ B. Instr. Jd. Timișoara
<i>Popovca</i> : 1 Cp./B. 1 Jd./ R. 1 Jd.	Pe C.F. Chișinău-Tighina 43 soldați din Regimentul 10 Vânători

(AMNR, *fond RIJO C.3 A.*, dosar nr. 106, f. 27.)

Divizia 12 Infanterie
Serviciul de Stat Major

TABLOU
de gradele inferioare, morți și răniți, din corpurile din subordinea
acestui comandament, în luptele ce au avut loc în sudul Basarabiei cu bolșevicii

Numele și prenumele	Gradul	Contingentul	Unitatea	Observații
Pascu C-tin	Caporal	1923	R. 35 I.	Mort în spital la 20/IX/1924
Roșca Ștefan	Caporal	1924	R. 35 I.	Mort în lupte la 16/IX/1924
Bross Emil	Soldat	1924	R. 35 I.	Mort în Spitalul Galați
Movileanu Gheorghe	Soldat	1924	R. 35 I.	Rănit
Ciobotaru Ioan	Soldat	1924	R. 35 I.	Rănit
Filip Gheorghe	Soldat	1924	R. 35 I.	Rănit
Petrică Anton	Soldat	1924	R. 35 I.	Rănit
Ojeagă Simion	Soldat	1924	R. 35 I.	Rănit
Botea Marin	Caporal	1922	R. 2 Gr.	Rănit 18/ IX/1924
Ciocoi Ioan	Soldat	1920	R. 2 Gr.	Rănit 18/IX/1924

Șeful BIUROULUI III OPERAȚII
MAIOR, (ss) indescifrabil
(AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 406, f. 311.)

Regimentul 5 Jandarmi

TABLOU
de gradele inferioare din Regimentul 5 Jandarmi care au fost omorâți
de bolșevicii din sudul Basarabiei

Numele și prenumele	Gradul	Ctg.	Unde a avut serviciul		Observații
			Postul	Compania	
Filote Iordan	Plut.	1913	Tatar-Bunar	Cetatea Albă	Omorât mișelește de bandiții care au atacat postul Tatar-Bunar
Spătaru Spiridon	Serg.	1922	Cișmea	Ismail	Omorât în lupte cu bandiții care au atacat postul Cișmea
Costin Ioan	Caporal	1923	Caracica	Ismail	Omorât în lupte cu bandiții cari au atacat
Gernase Gheorghe	Soldat	1923	Caracica	Ismail	IDEM
Butcă Vasile	Soldat	1923	Tatar-Bunar	Cetatea Albă	Omorât în lupte cu bandiții care au atacat postul Tatar-Bunar
Munteanu Nicolae	Soldat	1923	Tatar Bunar	Cetatea Albă	IDEM

(AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 423, f. 312.)

NOTE

¹ Pavel Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia (1918-1991). Dicționar*, Editura Militară, București, 2008, p. 140-144.

² Arhivele de politică externă ale Federației Ruse, *fond 04*, opis 35, mapa 227, dosar nr. 52875, f. 8.

³ *Ibidem*, f. 14.

⁴ *Ibidem*, f. 40.

⁵ *Ibidem*, f. 18.

⁶ *Ibidem*, f. 60.

⁷ *Ibidem*, fond 059, opis 01, mapa 40, dosar 300, f. 35.

⁸ AMNR, *fond Registru istoric și jurnal de operații Corpul 3 Armată (RIJO C.3A.))*, dosar nr. 7, f. 71-74.

⁹ *Ibidem*, f. 63.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 106, f. 1.

¹¹ Apud, Tatar Bunar 1924. *Documente*, Ediție de Ion Giurcă , Liviu Corciu, Editura Militară, București, 2024, p. 37-38.

¹² *Ibidem*, p. 38-39.

¹³ *Ibidem*, p. 42-43.

¹⁴ AMNR, *fond RIJO C.3A.*, dosar nr. 106, f. 21.

¹⁵ *Ibidem*, f. 22.

¹⁶ *Ibidem*, f. 23.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 25.

¹⁹ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 423, f. 138.

²⁰ AMNR, *fond RIJO C.3 A.*, dosar nr. 106, f. 27-29.

²¹ *Ibidem*, f. 30-32.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, f. 32.

²⁴ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 398, f. 44.

²⁵ Apud, Tatar Bunar 1924. *Documente*, Ediție de Ion Giurcă , Liviu Corciu, Editura Militară, București, 2024, p. 77; AMNR, *fond RIJO C.3 A.*, dosar nr. 106, f. 32-37.

²⁶ Apud, Tatar Bunar 1924. *Documente*, Ediție de Ion Giurcă , Liviu Corciu, Editura Militară, București, 2024, p. 78-79; AMNR, *fond RIJO C.3 A.*, dosar nr. 106, f. 32-37.

²⁷ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 393, f. 28.

²⁸ Apud, Tatar Bunar 1924. *Documente*, Ediție de Ion Giurcă , Liviu Corciu, Editura Militară, București, 2024, p. 84; AMNR, *fond RIJO C.3 A.*, dosar nr. 106, f. 37-41.

²⁹ *Ibidem*, p. 84-85.

³⁰ *Ibidem*, p. 86.

³¹ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 393, f. 41.

³² *Ibidem*, f. 46.

³³ *Ibidem*, f. 47.

³⁴ *Ibidem*, f. 145.

³⁵ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 402, f. 496-497.

³⁶ *Ibidem*, f. 349.

³⁷ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 393, f. 401.

³⁸ *Ibidem*, f. 145

³⁹ AMNR, *fond Corpul 3 Armată*, dosar nr. 6, f. 266.

⁴⁰ AMNR, *fond RIJO C. 3 A.*, dosar nr. 106, f. 53- 54.

⁴¹ AMNR, *fond Divizia 12 Infanterie*, dosar nr. 402, f. 50.

⁴² *Ibidem*, f. 51.

⁴³ AMNR, *fond Curtea Militară de Casație și Justiție*, dosar nr. 671, f. 3-5, 43-44.

⁴⁴ AMNR, *fond Curtea Militară de Casație și Justiție*, dosar nr. 671, f. 1.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 24

⁴⁶ *Ibidem*, p. 229-234.

⁴⁷ Stelian Tănase, *Clienții lui, Tanti Varvara*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 81; Pe larg, Valeria Bălescu, *Internaționala a III-a și tendința de expansiune a Imperiului Roșu. Studiu de caz-Tatar Bunar, diversiune comunistă pentru cucerirea Basarabiei*, în *Document*, Buletinul Arhivelor Militate Naționale Române, Anul XIII, nr. 3(49). 2010, p. 83-94.

⁴⁸ Pe larg, Nicolae Rauș, Gheorghe Neacșu, Dinu Moraru, *O agresiune sovietică împotriva României: Tatar Bunar în documente și presa românească a vremii*, Editura Cetatea de Scaun, 2017, p. 60-70.

„O CONSTITUȚIUNE A ARMATEI” LEGEA DE ORGANIZARE DIN 1924

PETRE OTU *

Abstract

The study analyses the manner in which the Parliament adopted the first organization law of the armed forces following the Great Union of 1918. This particular piece of legislation was very important for Romania, but it could be adopted only after the Constitution came into effect, promulgated on March 29, 1923. The legislative process began in February 1924, with the Senate being the first chamber to review it, voting on February 29, 1924. The Chamber of Deputies followed, giving its final vote on May 27 of the same year. The law was published in the "Official Gazette" No. 134 on June 24, 1924. It was effectively in force throughout the inter-war period, with minimal amendments in 1930 and 1932.

Parliamentary debates were lively, with senators and deputies making various proposals that were ultimately not included in the law's content. It was approved in both chambers with only one vote against, reflecting the legislative body's care and responsibility for national defence.

Keywords: *Law on the organization of the armed forces; 1924; Great Union; Romania; interwar period*

În „Monitorul Oficial” nr. 134 din 24 iunie se publica *Legea de organizare a armatei*, un act normativ foarte important în procesul de adaptare a organismului militar românesc la noile condiții postbelice între care menționăm întregirea țării și învățămintele reieșite din „Marele Război”¹. Actul normativ a fost adoptat de Senat în ședința din 29 februarie 1924 cu 81 de voturi pentru și unul împotriva. La

rândul ei, Adunarea Deputaților a aprobat-o la 27 mai 1924 cu unanimitate de voturi.

Deși nu încheia ciclul actelor normative care stăteau la baza organizării militare a României, legea avea o importanță aparte întrucât pe baza ei se putea adopta legislația secundară aferentă: a cadrelor militare; de organizare a ministerului de război; de organizare a marinei; de organizare a aviației; de organizare

* Prof. univ dr., Comisia Română de Istorie Militară, Universitatea Națională de Știință și Tehnologie Politehnica București; Centrul Universitar Pitești.

a serviciului sanitar; de recrutare; de înaintare; de organizare a justiției militare etc. Adoptarea ei s-a impus ca o necesitate după votarea Constituției din 1923, care a instituit un regim liberal democratic, acordând drept de vot pentru toți locuitorii țării de sex masculin².

Inițiative pentru consolidarea armatei

Legea fundamentală stabilea cadrul juridic pentru organizarea puterii armate prin Titlul V, articolele 119-123. Se statua obligația fiecărui cetățean român de a „face parte din unul din elementele puterii armate, conform legilor speciale. Puterea armată se compunea din: armata activă cu cadrele ei permanente, rezerva ei și milițiile. Foarte importantă era prevederea care stipula înființarea unui consiliu superior al apărării țării și care avea drept sarcină să se îngrijească „de măsurile necesare pentru organizarea apărării naționale”.

Până la adoptarea Constituției, ce a generat ample dispute în rândul clasei politice românești³, s-au inițiat o serie de măsuri pentru redimensionarea forțelor militare la scara țării reîntregite, trecerea lor de la starea de război la cea de pace, adoptarea unei legislații care să țină cont de învățămintele reieșite din desfășurarea primei conflagrații mondiale și noua configurație politico-teritorială a statului român etc. Astfel, în luna iunie 1919 a fost creat Consiliul Superior al Armatei, „organul permanent pentru organizarea, pregătirea de război și conducerea operativă a armatei”⁴. El era format din experți și teoreticieni militari și avea sarcina de a identifica modalitățile și mijloacele prin care să se pună de acord organizarea armatei române cu „noile mijloace de luptă apărute, cu exigențele câmpului de luptă modern”. Noua structură înlocuia, în mod practic, Comitetul inspectorilor generali ce a funcționat în perioada antebelică.

În vara aceleiași an s-au înființat trei inspectorate de armată⁵. Potrivit regulamentului de funcționare, adoptat în luna septembrie 1922, inspectoratele funcționau sub directă autoritate a regelui și a ministrului de resort, inspectorii fiind destinați să comande armate în timp de război. La pace inspectorii de armată supravegheau pregătirea de luptă a comandamentelor și trupelor din regiunea de responsabilitate, elaborau planurile de

operație ale structurilor subordonate și conduceau aplicațiile și manevrele lor⁶.

Tot în anul 1919, a fost înființat Comandamentul trupelor de comunicații, subordonat Inspectoratului tehnic al genului, care avea în subordine o brigadă de căi ferate și pontonieri și una de specialități (tracțiune automobilă, proiectoare, telefonie, telegrafie, hidrologie, fotografie etc.)⁷. În iunie 1920, ca o expresie a adâncirii caracterului tehnic al structurilor militare, s-a creat Direcția 11 tehnică și Comitetul tehnic al materialelor de război⁸.

Pe baza prevederilor constituționale, Parlamentul a adoptat, în februarie 1924, Legea privind înființarea „Consiliului Superior al Apărării Țării”⁹. Noul organism politico-militar avea ca președinte pe primul ministru, iar ca membri pe titularii departamentelor: apărării naționale, interne, externe, finanțe, lucrărilor publice, industriei și comerțului, agriculturii și domeniilor, muncii, sănătății și ocrotirilor sociale. Șeful Marelui Stat Major era secretarul consiliului, iar Consiliul Superior al Armatei avea rol consultativ. Legea mai stipula că pe lângă Consiliul Superior al Apărării Țării funcționa un secretariat permanent, condus de un ofițer numit prin decret regal. Secretariatul se găsea în organigrama Marelui Stat Major. Hotărârile Consiliului erau obligatorii și angajau, după confirmarea de către guvern, răspunderea titularului ministerului respectiv.

Crearea acestui organism a reprezentat un pas important în exercitarea actului de conducere a forțelor armate, dar el nu a fost scutit de unele lacune. În primul rând, compunerea lui se confunda în mare măsură cu guvernul, lipsind doar câțiva miniștri – instrucțiunii publice, culte, justiție. În al doilea rând, activitatea consiliului nu a avut o continuitate firească din cauza deselor remanieri guvernamentale și schimbări de guvern, fapt care a dus la abandonarea multor proiecte. În al treilea rând, deși armata constituia elementul principal al apărării țării, ea nu era reprezentată în consiliu decât de titularul departamentului, care putea fi și o persoană civilă. În pofida acestor disfuncționalități, Consiliul Superior al Apărării Țării a avut un rol pozitiv, el adoptând, cu deosebire în deceniul al patrulea, o serie de măsuri pentru întărirea capacității de apărare.

Legea pentru organizarea armatei în dezbaterile Parlamentului

Prima cameră care a luat în dezbateră proiectul de lege relativ la organizarea armatei a fost Senatul. Documentul a fost depus la 4 februarie 1924, iar secțiunile l-au luat în cercetare, l-au admis și au numit o comisie de delegați compusă din generalul Dumitru Iliescu, Ștefan Galin, I. Purcăreanu, T. Maho și Iuliu Moldovan. Sub președinția lui Iuliu Moldovan, comitetul s-a întrunit la 8 februarie 1924 și a aprobat proiectul de lege.

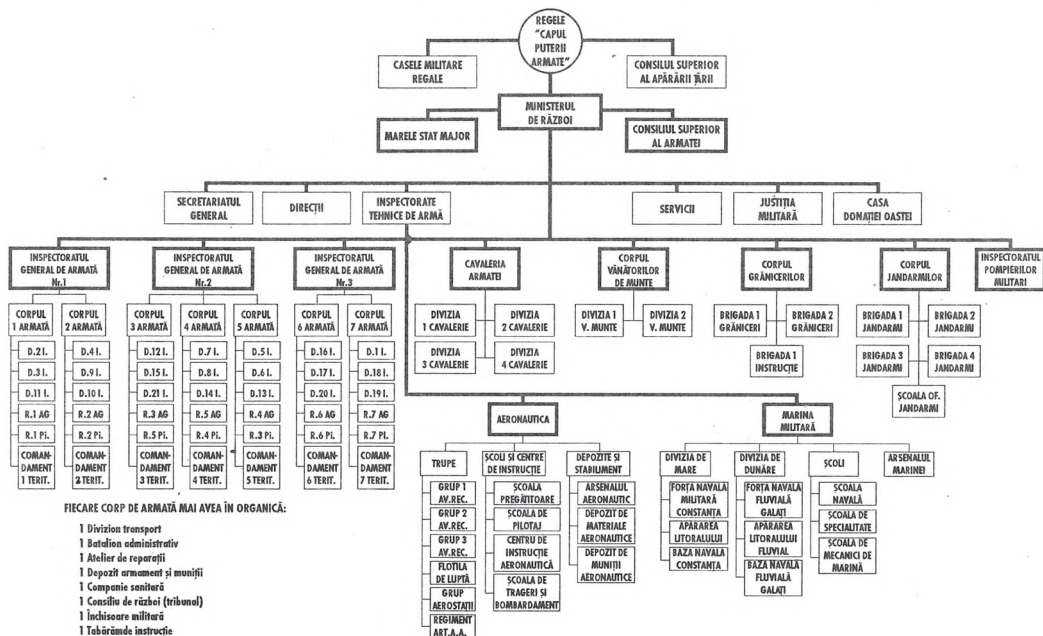
Raportul semnat de generalul Dumitru Iliescu aprecia că documentul aducea două mari inovații. În primul rând se oficializau inspectoratele de armată, care funcționau de facto din 1911, când principele moștenitor Ferdinand fusese numit Inspector general de armată. În al doilea rând, se despărțeau de comandamentele de corp de armată și divizii, care la mobilizare constituiau armata de operații, de toate formațiunile ce în caz de război formau serviciile dinapoi ale armatei. Pregătirea și executarea mobilizării oamenilor, animalelor, industriilor etc. erau puse sub o direcție unică ce depindea de ministrul de război¹⁰.

Expunerea de motive la proiectul de legea organizării armate a fost prezentată de generalul de divizie Gheorghe Mărdărescu, ministrul de Război, care a evidențiat și el noutățile aduse de actul normativ, respectiv renunțarea la distincția dintre unitățile de rezervă și cele active, întrucât ele au luptat în timpul războiului în aceleași condiții. Ca atare, se impunea doar clasarea oamenilor ce vor fi chemați să asigure împlinirea golurilor produse în efectivele unităților operative. Concomitent, organizarea teritorială urma să fie fixă, și se crea un comandament teritorial care să se ocupe de pregătirea și executarea mobilizării¹¹.

În ședința de luni, 25 februarie 1924, în care erau 144 de senatori, 56 fiind absenți, au început dezbaterile propriu-zise, singurul care a reușit să ia cuvântul fiind N. Hasnaș¹², care s-a referit la climatul internațional în care se manifestau tendințe autoritare și se auzeau, din nou, zăngănitul armelor. El nu a reușit să-și termine cuvântul deoarece s-a întrerupt curentul electric¹³.

A doua zi, a reluat intervenția, trecând în revistă preocupările statelor învinse de sporire a forțelor militare. De aceea, întărirea arma-

ORGANIZAREA ARMATEI ROMÂNE DUPĂ LEGEA DIN 23 Iunie 1924

Organizarea armatei române după legea din 23 iunie 1924

tei reprezenta o necesitate. Senatorul Hasnaș a susținut noutățile aduse de proiectul de act normativ, dar a ridicat problema duratei serviciului militar: „E o cerință imperioasă a vremii, afirma el, ca, cel puțin pentru știutorii de carte, să admiteți ca durata serviciului militar să fie de un an și jumătate. Aceasta ar constitui, în același timp, un îndemn pentru țăranii noștri de a-și trimite copii la școală, ar reduce, în timpurile acestea grele, cheltuelile bugetare și ar reda muncii și producției un timp prețios”¹⁴. Plecând de aici, el a criticat practica acordării concediilor bugetare și creșterea duratei serviciului militar la 29 de ani, apreciind că 19 ani ar fi suficienți pentru ca un cetățean să fie în serviciul militar. A mai propus sporirea numărului corpurilor de armată la cel puțin nouă, față de față de șapte propuse, iar prisosul de contingent să fie înregimentat în așa numita „armată constructivă” ce ar putea fi dată județelor și comunelor pentru lucrări în interesul general al țării.

O substanțială intervenție a avut Nicolae Costăchescu, temeinic cunoscător al stărilor de lucruri din armată, întrucât în timpul războiului, cu gradul de locotenent, a comandat

o campanie din compunerea trupelor de acoperire ale Armatei de Nord (Armata 4), comandată de generalul, ulterior mareșal, Constantin Prezan¹⁵.

Senatorul Costăchescu constata că proiectul de lege aducea câteva noutăți (desființarea unităților de rezervă, înființarea comandamentelor teritoriale etc.), dar constata că „el este o continuare, că derivă din proiectele anterioare și că găsim într-însul pasagii întregi din legiurile anterioare de la 1868 până astăzi. Prin urmare, concluziona vorbitorul, nu este un proiect care răsare astăzi înaintea noastră dintr-o concepție nouă, care schimbă dintr-o dată un întreg sistem, nu este o creațiune nouă care pune într-o altă situațiune așezământul existent din vechile legiuri”¹⁶.

După opinia sa, actul normativ aflat în dezbaterea înaltului for lăsa destule lucruri nelămurite, cum ar fi: durata stagiului militar activ pentru diferite arme; ierarhia, ordinea și atribuțiunile înaltului comandament; ierarhia inspectorilor de armată; compunerea și atribuțiile Consiliului Superior al Apărării Țării; concepția generală privind învățământul militar; locul și rolul Marelui Stat Major, pro-

Generalul Gheorghe Mărdărescu

Nicolae Costăchescu

iectul neavând nici o prevedere referitoare la această instituție de mare importanță în eșafodajul organismului militar, lipsa stipulațiilor concrete privind pregătirea premilitară (preregimentară).

Pe marginea acestor probleme a făcut largi considerații în cadrul intervenției sale. Iată, de pildă, senatorul Costăchescu susținea reducerea serviciului militar activ, micșorarea acestuia având darul să diminueze indispoziția celor chemați sub drapel și să disponibilizeze „brațele de muncă” în folosul „producției țării”.

După opinia sa, trebuiau delimitate și atribuțiile ministrului de război și șefului Marelui Stat Major. Ministrul urma să se ocupe de partea administrativă a armatei, iar șeful de stat major de funcționarea comandamentului și pregătirea de război a oștirii¹⁷.

O altă precizare importantă a senatorului, bazată inclusiv pe experiența sa din anii 1916-1918, era aceea a interzicerii în lege a creării de noi unități în timp de război pentru armata de operații, soluție ce s-a dovedit falimentară în conflictul trecut.

Fapt grav era și excluderea parlamentului de la problematica declanșării mobilizării sau a declarării stării de război. Consultarea forului legislativ, reprezenta, după opinia sa, un semn de „democrație adevărată”, că națiunea este chemată să hotărască într-o problemă vitală pentru existența ei.

Legea adusă în dezbaterea Senatului, prezenta Nicolae Costăchescu, constituia „un pas timid în sensul dezvoltării instituției”, ea mișcându-se „tot în tiparul formelor anterioare”. El îi cerea ministrului de război să renunțe la formele vechi, „să lărgască cadrele de dezvoltare ale acestei instituții, să arate clar principiile ei de dezvoltare în viitor”¹⁸.

Proiectul de lege a fost luat în discuție și de senatorul N. G. Popovici într-o largă intervenție. Se întreba în mod firesc ce era acest document și susținea opinia lui Nicolae Costăchescu potrivit căreia era o „Constituție militară”. Pornind de aici, aprecia că ea trebuie să conțină doar principii generale, similare unei constituții. Cu toate acestea, atrăgea atenția ministrului de resort că, totuși, se impunea ca, pe lângă principii directoare, să se facă și „oarecare precizuni”¹⁹.

Spre deosebire de ceilalți vorbitori, senatorul Popovici susținea menținerea duratei serviciului militar activ la doi ani, deși recunoștea avantajele reducerii lui. El propunea, totuși, ca absolvenților învățământului primar să le fie redus stagiul cu șase luni, celor cu studii secundare și universitare reducerea să fie de un an²⁰. Era de acord cu pregătirea preregimentară, pe care o găsea ca o idee fericită, și cerea titularului departamentului să meargă pe principiul potrivit căruia cine pregătește armata pentru război să o și conducă în timpul conflictului.

Inginerul Popovici nu a ocolit subiectul ridicat anterior de N. Costăchescu, acela ca de chestiunile administrative, legislative, logistice să se ocupe ministerul, iar pregătirea de război să revină Marelui Stat Major. Astfel, s-ar asigura principiul continuității, având în vedere că ministrul era și un om politic, care se schimba odată cu echipa guvernamentală²¹.

O altă intervenție la care ne oprim a fost cea a lui Gh. Ghibănescu (1864-1936)²². Profesor de meserie, el a arătat necesitatea de armoniza legislația militară cu întreaga problemă a învățământului public românesc. Concret, vorbitorul a arătat că tânărul trebuie să facă 7 ani școală primară, 8 ani liceul și apoi, eventual, universitatea, iar proiectul de lege stipula pregătirea preregimentară a tânărului între 19-21 de ani, fapt ce crea o problemă de compatibilitate serioasă. După opinia sa se impunea mai multă coordonare între instituțiile care contribuiau la formarea cetățeanului – școala și armata – de așa natură încât cazarma să fie un puternic factor de cultură. La cele două instituție să fie adăugată și biserica²³.

Senatorul Ghibănescu a mai adus în discuție și o problemă generală pornind de la împărțirea teritoriului național în șapte corpuri de armată. El solicita ca viitoarele structuri administrative ale statului român să aibă cam tot atâtea „direcțiuni”. Să nu fie 20 la învățământ, 19 la cultele religioase, 8 la cele silvice, 13 la căile ferate române ș.a.m.de²⁴. Evident, era o propunere care nu se putea aplica, întrucât armata pornea de alte realități.

La finalul acestor dezbateri, în ziua de 28 februarie 1914 a luat cuvântul generalul Gheorghe Mărdărescu, titularul portofoliului. Ministrul a răspuns intervențiilor senatorilor, apărând proiectul de lege, care trebuia să fixeze

numai principii, precizând că vor urma alte legi: de organizare a ministerului de Război, de organizare a marinei, a aviației, a serviciului sanitar, de recrutare, de înaintare etc, iar în ele se vor putea introduce și acele propuneri făcute în timpul dezbaterilor din Senat. A respins propunerile senatorilor Costăchescu și Ghibănescu de a introduce în lege prevederi legate de învățământul militar, pe considerentul că nici o lege anterioară nu le avea²⁵. A apreciat că nu există material mai bun ca soldatul român și că dacă el ar avea armamentul adecvat armata română ar fi poate cea mai bună din lume.

Expunerea generalului Mărdărescu a fost destul de amplă cu date și cifre care, după opinia lui, susțineau osatura actului normativ. Între altele, el ținea să precizeze că șefului de stat major i se fixau prin legea viitoare a organizării ministerului de resort, largi atribuții.

Cât privește Consiliul superior al apărării țării, după opinia sa era format din două grupe. În prima dintre ele intrau miniștrii, iar „a doua grupă este formată din șeful marelui stat-major și inspectorii generali de armată, cari, vă rog să rețineți sunt executanții hotărârilor luate de consiliul de miniștri numai din punct de vedere tehnic”²⁶.

După expozeul ministrului de resort, Senatul a trecut la dezbaterile pe articole a proiectului de lege, raportor fiind generalul Dumitru Iliescu. Și în acest cadru, au existat destule discuții între cei care au venit cu propuneri de amendare și ministrul Mărdărescu, acesta din urmă respingând mai toate argumentele senatorilor²⁷. Votul cu bile a fost dat în ședința Senatului din 29 februarie, legea fiind adoptată cu 81 de voturi, contra unul, așa cum am precizat anterior.

La Camera Deputaților, lucrurile s-au desfășurat cu totul altfel. La 7 martie 1924, membrii comisiei armatei și marinei s-au întrunit, sub președinția deputatului Ion Stavri Brătianu, și au luat în discuție proiectul de lege privind organizarea armatei votat de Senat. Ei au adoptat un raport, raportor fiind colonelul Anastase Negulescu, prin care proiectul dezbătut de senatori era aprobat nemodificat²⁸. Documentul, inclusiv expunerea de motive a ministrului, s-a aflat pe ordinea de zi a Adunării, dar a fost luat în discuție abia în ziua de luni, 26 mai 1924. Întârzierea era motivată

parțial de vacanța parlamentară, ca urmare a sărbătorilor pascale.

Președintele de ședință M. G. Orleanu a deschis dezbaterile, la care s-a înscris doar un singur deputat Iorgu G. Toma²⁹, care a și renunțat la cuvânt, motivul fiind că nu avea notele la el, neștiind că se va dezbate proiectul de act normativ. Cum nimeni nu dorea să intervină, președintele Orleanu a supus la vot legea. Această procedură a fost criticată vehement de N. Iorga, care a cerut amânarea discuțiilor, un motiv suplimentar fiind și absența ministrului de război Gheorghe Mărdărescu. Istoricul a insistat, declarând: „Dar pentru numele lui Dumnezeu, dacă o lege, care schimbă întreaga organizație a armatei, este trecută fără o singură cuvântare cu caracter general și în lipsa ministrului care a prezentat-o, apoi, bine, aceasta este o sinistruă jucărie”³⁰.

Proiectul a fost votat pe articole, dar votul final a fost nul, astfel că procedura a fost reluată a doua zi, 27 mai 1924, de data aceasta în prezența generalul Mărdărescu, titularul

Iorgu G. Toma

departamentului de resort. În cadrul reuniunii, unii deputați au criticat dur maniera de desfășurare a ședinței din ziua precedentă. Astfel, deputatul Petru Dragomirescu, profesor la Universitate, deputat de Iași, în numele Partidului Naționalist al Poporului, aflat pe băncile opoziției, a declarat între altele: „În toate țările civilizate, unde parlamentul nu este o jucărie, ministrul de resort vine, nu numai cu expunerea de motive, dar vine personal, să arate țaria, să susție utilitatea proiectului de lege. Ori în cazul proiectului de lege așa de important, al organizării armatei, n-a fost ministrul de resort de față, așa că proiectul a trecut ca o simplă scrisoare de poștă, fără să se facă cinste Adunării să i se arate în ce constă și noi să arătăm lacunele ce cuprinde”³¹.

Deputatul arăta că dezbaterea în Camera a proiectului era și un act de „patriotism”. În continuare, s-a referit la corpul de ofițeri, arătând că nu exista o mare dorință din partea tinerilor instruiți să urmeze cariera militară. Numărul ieșirilor și intrărilor din sistem era disproporționat de în favoarea primei catego-

Nicolae Iorga

rii. Deficitul anual se situa, după opinia sa, la 4-500 de ofițeri anual. Una din cauze era salarizarea modestă a corpului de ofițeri³².

Tot Dragomirescu a subliniat că în România Mică, la o populație de peste 7 milioane de locuitori, existau cinci corpuri de armată și două divizii de cavalerie, iar după război, la o populație de 18 milioane, erau prevăzute șapte corpuri de armată și tot două divizii de infanterie. Față de țările vecine, unele din ele având puternice tendințe revanșarde și revizioniste, România se găsea și din acest punct de vedere într-o situație de inferioritate³³.

Față de afirmațiile deputatului Dragomirescu a ținut să intervină ministrul de resort, care a infirmat datele arătate, întrucât s-au luat măsuri pentru ca absolvenții celor cinci licee militare, erau obligați să urmeze școlile pregătitoare de ofițeri. Pe cale de consecință, nu mai exista deficitul semnalat³⁴. Cât privește salarizarea, el a propus ca ofițerii să fie asimilați magistraților, ceea ce parlamentul nu a aprobat. Generalul Mărdărescu a dat explicații și la alte probleme, dintre care amintim: data încorporării contingentelor – 1 februarie în loc de 1 noiembrie; sporirea numărului de corpuri de armată, ceea ce ar fi impus mărirea duratei serviciului militar la 53 sau 54 de ani etc.

Cu ocazia acestei explicații ale demnitarului, N. Iorga a făcut observația că mulți ofițerii demisionari au fost angajați în diferite întreprinderi industriale sau comerciale, incompatibile cu trecutul lor de militari. Ministrul a dat asigurări ca aceștia vor fi ținuti mai mult la dispoziția armatei prin concentrări mai dese.

Generalul Mărdărescu a cerut ca deputații să aprobe cu încredere legea. Votul a fost repetat, iar legea de organizarea a armatei a fost admisă în unanimitate, respectiv de 118 deputați, majoritatea regulamentară fiind de 92 de deputați³⁵.

În procesul de adoptare a legii, parlamentarii au apreciat că legea era absolut necesară și s-au aplecat asupra ei cu responsabilitate, indiferent de culoarea politică. Tot atât de adevărat este că parlamentarii opoziției au fost mai activi și mai critici față de unele aspecte ale actului normativ. Au și făcut unele propuneri, dar care nu s-au regăsit în conținutul actului normativ.

Evaluări contemporane

Legea organizării armatei, adevărată „constituție”, cum au caracterizat-o inițiatorii și unii parlamentari, a fost apreciată ca o necesitate pentru România întregită, ce trebuia să facă față unor noi provocări, determinate de poziția geopolitică și geostrategică schimbată față de perioada anterioară.

Ea s-a bucurat, așa cum am precizat, de o aprobare unanimă în parlament, dar a fost evaluată diferit în epocă de presă, de unii oameni politici și ofițeri de rang înalt. Cercurile guvernamentale au considerat-o ca fiind esențială pentru profilul armatei, integrând-o în opera legislativă din cei peste patru ani de guvernare.

La încheierea mandatului, premierul Brătianu a expus în fața senatorilor și deputaților o lungă dare de seamă asupra activității corpurilor legiuitoare și a guvernului din ianuarie 1922 până la 26 martie 1926³⁶. Un capitol era dedicat și apărării naționale, direcțiile de acțiune fiind: „Organizarea armatei, pentru a corespunde noilor condițiuni de existență ale statului român, reîntregit în vechile sale hotare, în care scop s-au întocmit și prezentat parlamentului noi legi; Dotarea armatei cu armament, munițiuni materiale de toate categoriile, prin mijloace cari să ne dea puțința de a fi cât mai puțin tributari străinătății; Îmbunătățirea traiului soldatului, ofițerilor și a întregului personal al armatei, creându-le toate înlesnirile ce au fost posibile”³⁷.

În cadrul acestor realizări era menționată și legea organizării armatei promulgată la 24 iunie 1924, prin care s-au „despărțit comandamentele active de cele teritoriale, dându-le acestora din urmă o mare desvoltare și punându-le, și pe unele pe altele, în situațiunea de a continua neîntrerupt atribuțiunile din timp de pace și în timp de război”³⁸.

Conform unei practici încetățenite, presa, „câinele de pază al democrației”, urmărea cu atenție procesul legislativ din cele două camere, astfel că legea de organizare a armatei nu a făcut excepție. Ziarele liberale au avut o atitudine plină de curtoazie față de actul normativ; în schimb, cele de opoziție au criticat diferite aspecte ale modului în care a fost dezbătut proiectul în cele două camere. Au fost și organe de presă care au adoptat o poziție relativ neutră, mulțumindu-se să informeze cititorii cu dezbaterile din Parlament³⁹.

Oficiosul liberal „Viitorul” menționa, în numărul său din 4 martie, inițiativele de pe agenda legislativului, între care se afla și cea privind organizarea armatei, care însemna pentru armată „ceia ce constituția înseamnă pentru legiuirea unei țări”⁴⁰. Votată în Senat ea se afla pe agenda Camerei Deputaților.

Cu litere mărite, la rubrica „Ultima Oră”, același ziar insera detalii despre desfășurarea ședinței Camerei care a votat legea. Era reprodusă declarația generalului Mărdărescu potrivit căruia armata era „azi înzestrată – după multe efortări, cu tot materialul necesar”, afirmație în afara realității, întrucât starea ei de operativitate (înzestrare, instruire, corp de cadre etc) era în acei ani și așa a rămas, până la mijlocul deceniului al patrulea al secolului trecut, precară. Se mai insera și entuziasmul stârnit în rândul deputaților de afirmațiile ministrului de resort (!)⁴¹.

„Adevărul” era, în schimb, foarte critic față de activitatea Parlamentului cu o majoritate liberală. În articolul „Parlamentul fenomen”, sub semnătura PAN se taxa dur modul rapid de adoptare a legilor. „Nu credem să se mai găsească, scria ziaristul, în vreo țară din toată lumea un parlament mai expeditiv decât Camera deputaților de la noi. Eri după amiază, de pildă, într-o singură ședință, – destul de scurtă de altfel – Adunarea deputaților a votat trei legi de o importanță apreciabilă: Legea regimului apelor, legea prin care se abrogă legea pentru suspendarea pedepselor, și legea de reorganizare a armatei. Una singură din aceste legi, aceea a regimului apelor, are peste o sută de articole. Dar ce înseamnă o sută de articole pentru virtuozitatea fenomenală a majorității liberale. În mai puțin de două ceasuri, trei legi, dintre cari una suspectă – aceea a apelor, – și una pur și simplu urâtă – aceea care abrogă legea suspendării pedepselor! Dar prestidigitatia aceasta Parlamentară cu care, desigur, se mândresc majoritarii noștri, poate avea unele efecte cu totul neplăcute pentru prestigiul regimului parlamentar. Căci nici un om cuminte nu va lua în serios o operă legislativă săvârșită în asemenea condițiuni. Ședința de eri a Camerei a dovedit inutilitatea parlamentului. Căci a vota legile în felul acesta sau a le decreta pur și simplu prin ordonanțe, e absolut același lucru. Deputații din majoritate, renunțând la

rolul de cercetători ai proiectelor guvernului și împiedicând și controlul opoziției care ceruse amânarea discuției pe a doua zi, au subliniat încă odată minciuna care stă la baza regimului nostru parlamentar⁴².

Și unii generali au avut aprecieri critice la adresa personalității și activității lui Gheorghe Mărdărescu, ministrul de Război. Ele se explică în bună măsură prin animozitățile personale din timpul carierei militare, inclusiv în cursul războiului din anii 1916-1919, dar și prin opiniile diferite față de problematica organizării și funcționării armatei.

Poate cea mai vituperantă atitudine a avut-o generalul N. Alevra, fost subșef al Marelui Stat Major⁴³. Într-o suită de articole publicate în ziarul „România”, strânse apoi într-o broșură, intitulată „Opera generalului Mărdărescu”⁴⁴, Generalul Alevra se referea la cariera generalului Mărdărescu, dar și la prevederile legii de organizare a armatei, votată de Parlament în primăvara anului 1924.

L-a acuzat că în procesul elaborării și votării Constituției nu s-a îngrijit în calitate de ministru de Război, să înscrie în legea fundamentală prescripțiuni relative la „organizarea Comandamentului, în așa fel încât armata să fie scoasă de sub influența luptelor politice și să se asigure *permanența și continuitatea* în conducerea superioară a armatei”⁴⁵. În schimb, s-a mulțumit cu locul de senator pe viață, prevăzut în Constituție.

Legile pe care le-a promovat în 1924 – referitoare la organizarea Consiliului Superior al Apărării Țării, organizarea armatei și cea a înaintării – nu constituiau, după opinia generalului Alevra, un progres pentru oștire. El aprecia că mai importante erau legile recrutării și a poziției ofițerilor, unul dintre argumente pentru urgență fiind acela că s-au primit în armată grade inferioare și ofițeri din fostele armate austro-ungare și rusă, fără un temei juridic adecvat.

O altă acuză era aceea că forța militară a României întregite era mai slabă decât cea a Vechiului Regat, întrucât existau 63 de regimente, față de 80 înainte de război, și două divizii de cavalerie, tot atâtea câte existau și în 1916. În schimb, numărul comandamentelor a sporit și o dată cu ele și birocrăția militară⁴⁶.

Scuza generalului Mărdărescu ar fi aceea că s-a inspirat din modelul francez, uitând că situația României era cu totul alta decât a marii sale aliate.

Dotarea armatei era critică, cea mai mare parte a materialului de război fiind vechi, depășit fizic și moral, iar industria proprie de război era ca și inexistentă⁴⁷. Cât privește cariera militară a generalului Mărdărescu, a fost una modestă, funcțiile ocupate s-au circumscrișt statelor majore la diverse eşaloane și nu comandamentelor înalte⁴⁸. Inclusiv în campania împotriva Ungariei bolșevice, unicul său moment de glorie militară, generalul Mărdărescu a fost un beneficiar al modestiei generalului Prezan și a echipei sale de la Marele Cartier General⁴⁹. Mai precizăm că generalul Nicolae Alevra este autorul lucrării: *Organizarea Armatei după Războiul*, premiată de Marele Stat Major și Academia Română⁵⁰.

Un aspect real subliniat și de generalul Alevra era acela că nu generalul Mărdărescu a fost prima opțiune a lui Ion I. C. Brătianu pentru funcția de ministru de război, din momentul preluării mandatului la începutul anului 1922, ci generalul Prezan. Dar acesta a pus condiții inacceptabile pentru liberali, care s-au orientat către Mărdărescu. Concluzia era că opera legislativă a Ministerului de Război, aflat sub conducerea generalului Mărdărescu, inclusiv legea din 1924, nu s-a ridicat la înălțimea cerințelor.

Concluzii

Cu toate criticile aduse în epocă, în perspectiva duratei lungi a istoriei se poate aprecia că legea din 1924, cu toate impreciziile, minusurile și erorile ei, a stat la baza sistemului militar românesc interbelic. Ea nu a fost, însă, o „constituție” a armatei. Potrivit actului normativ, serviciul militar era obligatoriu pentru toți cetățenii țării de sex masculin, începând cu 21 de ani. El avea o durată de 29 de ani, împărțită în trei mari etape – activitate; rezervă; miliție⁵¹. Toți tinerii care până la data de 31 decembrie a fiecărui an împlinesc 19 ani, erau înscriși în controalele cercului de recrutare în circumscripția căruia își au domiciliul. Până la 21 de ani împliniți, acești tineri erau la dispozițiunea ministerului de război, pentru pregătirea lor prerogimentară.

Militarii până la vârsta de 41 de ani, respectiv cei aflați sub arme, completare și rezervă, formau armata activă, ce acționa pe front. Milițiile erau destinate în timp de pace să asigure ordinea publică în țară, iar în timp de război aveau misiunea să facă siguranța spatelui armatei de operații.

Teritoriul României se împărțea, din punct de vedere al comandamentului armatei, în șapte regiuni militare, corespunzătoare celor șapte corpuri de armată, regiuni care se stabileau prin înalt decret, după resursele de recrutare, nevoile de mobilizare și în legătură cu împărțirea administrativă a țării. La rândul ei, fiecare regiune militară se subdiviza în cercuri de recrutare. Două sau mai multe corpuri de armată, împreună cu alte unități și formațiuni de servicii se grupau în inspectorate generale de armată, însărcinate cu supravegherea pregătirii de război din toate punctele de vedere. Legea din anul 1924 a rămas, practic, în vigoare până la finalul perioadei, actele normative ulterioare aducând puține modificări⁵².

Dacă pe plan legislativ și organizatoric, măsurile întreprinse în primii ani postbelici au fost corespunzătoare, în domeniul înzestrării cu armament și tehnică de luptă modernă acestea au fost insuficiente sau chiar au lipsit, astfel că armata română a rămas cu materialul folosit în timpul războiului, care s-a uzat moral și fizic. Abia către jumătatea deceniului al patrulea al secolului trecut s-a trecut în mod serios la înzestrarea armatei, fără ca, până la al Doilea Război Mondial, lucrurile să se îndrepte radical⁵³.

NOTE

¹ „Monitorul Oficial” nr. 134 din 24 iunie 1924, f. 6969-6972. (Decretul nr. 2064/23 iunie, 1924)

² Idem, nr. 282 din 29 martie 1923. Articolul 64 din legea fundamentală stipula „Adunarea deputaților se compune din deputați aleși de cetățenii Români majori, prin vot universal, egal, direct, obligator și secret pe baza reprezentării minorității”. Același principiu se regăsește în articolul 68 dedicat Senatului cu precizarea că vârsta pentru a fi ales este de 40 de ani. Renunțarea la votul censitar și adoptarea celui universal a parcurs

un drum mai lung, chestiunea fiind antamată în 1913 după războiul româno-bulgar, dar izbucnirea conflagrației mondiale a amânat materializarea reformelor preconizate. În vara anului 1917, Parlamentul a modificat Constituția, iar votul universal s-a acordat prin Decretul Lege din 16 noiembrie 1918, modificat în 22 decembrie același ani (*Enciclopedia României, vol I, Statul*, București, 1938, p. 236-242.)

³ Ibidem.

⁴ „Monitorul oastei”, partea regulamentară, nr.26, din 26 iunie 1919, p.206.

⁵ Ibidem, p.207; Cele trei inspectorate realizau următoarea grupare – Inspectoratul I, cu reședința la București, cuprindea circumscripțiile teritoriale ale corpurilor 1,2 și 5 armată; Inspectoratul II, aflat la Iași, își exercita autoritatea asupra corpurilor 3 și 4; Inspectoratul III, la Sibiu, avea în subordine corpurile 6 și 7. În 1922 numărul inspectoratelor a fost ridicat la cinci, adăugându-se inspectoratele generale ale marinei și aeronauticii. Ulterior, s-a mai înființat și Inspectorat al trupelor de jandarmi, acest gen de armă fiind în structura armatei.

⁶ „Monitorul Oficial” nr.123 din 6 septembrie 1922.

⁷ „Monitorul Oastei”, partea regulamentară, nr. 50 din 7 noiembrie 1919, p.301-302.

⁸ Ibidem, partea oficială, nr.39 din 21 iulie 1920, p.1869-1870.

⁹ Actul normativ a fost promulgată prin Înaltul Decret nr 999 din 13 martie 1924 („Monitorul Oficial” nr..57 din 14 martie 1924.).Legea a fost adoptată în ambele camere cu unanimitate: Adunarea Deputaților în ședința de la 2 februarie 1924 (116 voturi), iar în Senat la 8 februarie 1924 (58 voturi) Prin Înaltul Decret Regal nr. 2452 din 18 iulie 1924 s-a aprobat *Regulamentul Legii Consiliului Superior al Apărării Țării* (Cf. „Monitorul Oastei” nr. 21 din 12 septembrie 1924)

¹⁰ „Monitorul Oficial” nr 41, 4 martie 1924 (Dez-baterile Adunării Constituante a Senatului), p.684.

¹¹ Ibidem, p.689-690.

¹² Nicolae Hasnaș (1875-1966), născut în comuna Salcia-Nicșeni (județul Botoșani), a absolvit Facultatea de medicină din București a profesat la Sulina și vreme de circa o jumătate de veac la Târgu-Jiu. A cochetat cu ideile socialiste în tinerețe, dar a trecut la Partidul Național Liberal, fiind ales parlamentar în mai multe legislaturi. Pentru detalii Dr. Nicolae Hasnaș, *Din volbura vieții...*, Restituiri, ediție îngrijită de Titu Pânișoară și Ion Șoldea, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2010; Gheorghe Nichifor,

Dorina Nichifor, *Un medic gorjean, susținător al idealului național: dr. Nicolae Hasnaș (1875-1966)*, „LITUA”. Studii și Cercetări, XIII, Târgu-Jiu, 2011, p. 295-311 etc.

¹³ „Monitorul Oficial” nr 41, 4 martie 1924 (Dezbaterile Adunării Constituante a Senatului), p. 690-691.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 42., 5 martie 1924, p. 696.

¹⁵ Gh. I. Florescu, C. Cloșcă, *România și Primul Război Mondial. Pagini memorialistice*, în „Acta Musei Petrodavensis. Memoria Antiquitatis, IX-XI (1977-1979)”, Muzeul de Istorie, Piatra Neamț, 1985 p.379-384. Nicolae Costăchescu (1876-1939), primul doctor în chimie al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Savant chimist, continuator al lui Petru Poni, membru de onoare al Academiei Române -1936 (Cf. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar 1866-2006 Partea I (A-L)*, ediția a V-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte Acad Ionel- Valentin Vlad, președintele Academiei Române, Editura Academiei Române, București, 2016, p. 419). Pe plan politic N. Costăchescu a activat în Partidul Țărănesc și apoi în Partidul Național-Țărănesc, fiind, în două rânduri (1928-1930; 1930-1931) ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor, iar în perioada august 1932 – noiembrie 1933 a fost președinte al Senatului (Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi-1859- până în zilele noastre-2012*, ediția a III-a definitivă, Editura Machiavelli, București, 2013, P. 112-114; Idem, *Oameni politici români. Enciclopedie*, Editura Machiavelli, București, 2007, p. 207-208).

¹⁶ „Monitorul Oficial” nr 41, 4 martie 1924 (Dezbaterile Adunării Constituante a Senatului), p.699.

¹⁷ *Ibidem*, p. 703.

¹⁸ *Ibidem*, p. 704.

¹⁹ Idem , nr.43, 6 martie 1924, p.710.

²⁰ *Ibidem*, p. 711.

²¹ *Ibidem*, p. 712.

²² Pentru activitatea lui Gheorghe Ghibănescu, membru corespondent al Academiei Române, a se vedea, între altele, Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar 1866-2006 Partea I (A-L)*...p. 665-666; Sorin Ifțimi, *Gheorghe Ghibănescu și istoria orașului Iași*, în „Ion Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie al Moldovei”, 13, 207-2009, p.101-107; Ina Chirilă, *Colecția „Gheorghe Ghibănescu”. Perspectiva unor noi teme de cercetare*, în „ Acta Bacoviensia”, Anuarul Arhivelor Naționale din Bacău, VII, Editura MAGIC PRINT, Bacău, 2012 p. 417-436; Idem, *Politicianul Gheorghe Ghibănescu în slujba Arhivelor*, în „Acta Bacoviensia”. Anuarul Arhivelor Naționale din Bacău, VIII, Editura MAGIC PRINT, Bacău, 2013 p. 517-524 etc.

²³ „Monitorul Oficial” nr 43, 6 martie 1924 (Dezbaterile Adunării Constituante a Senatului), p.715.

²⁴ *Ibidem*, p. 716.

²⁵ Idem, nr 44, 7 martie 1924, p.719.

²⁶ *Ibidem*, p.723.

²⁷ *Ibidem*, p.723-729.

²⁸ Idem, „Monitorul Oficial” nr 93, iunie 1924 (Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților), p.2547-2548 (Ședința din 26 mai 1924).

²⁹ Iorgu G. Toma (16 ianuarie 1871, Vama – 13 ianuarie 1935, Câmpulung Moldovenesc). Personalitate marcantă a vieții culturale și politice a Bucovinei. A trecut granița în România, la 14 mai 1915, pe la Ițcani, și s-a pus la dispoziția guvernului României. Conduce „revista Bucovinei” și publică în alte ziare articole de propagandă națională. În 1917, autoritățile l-au trimis ca ofițer voluntar în Rusia să aducă soldații și ofițerii din Bucovina și Transilvania, aflați în prizonierat, pentru a lupta în armata română împotriva Puterilor Centrale. Și-a consemnat impresiile în *Jurnalul pribegiei mele*, după unele cercetări, pierdut. A revenit în țară în aprilie 1919, ocupând funcția de consilier la Curtea de Apel din Cernăuți. În cadrul guvernului local din Bucovina, Iorgu G. Toma este numit secretar general al Serviciului administrativ. A intrat în viața politică fiind ales deputat în primul parlament al României întregite. În timpul guvernării liberale (1922-1926), a fost deputat și vicepreședinte al Adunării Deputaților. A tradus din literatura germană scrieri de Goethe, Lenau, Schiller ș.a. (Pe larg, în lucrarea Ion Cernat, *Cu Iorgu G. Toma despre naționalism și verticalitate*, cuvând înainte: prof univ. dr. Ioan Ciupercă, Editura PIM, Iași, 2004).

³⁰ *Ibidem*, p. 2552. N. Iorga a și părăsit sala.

³¹ *Ibidem*, p. 2553.

³² *Ibidem*, p. 2554.

³³ *Ibidem*, p. 2555.

³⁴ *Ibidem*, p. 2557.

³⁵ *Ibidem*, p. 2561.

³⁶ Președinția Consiliului de Miniștri, *Activitatea Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului de la ianuarie 1922 la 27 martie 1926*, Dare de Seamă înfățișată de dl Ion I. C. Brătianu, Președintele Consiliului de Miniștri, „Cartea Românească”, București, 1926.

³⁷ *Ibidem*, p. 360.

³⁸ *Ibidem*, p. 361.

³⁹ „Timpul”, nr.286, 28 februarie 1924; Idem, nr. 288, 1 martie 1924; Idem, nr. 358, 30 mai 1924; „Lumea”, Iași, nr.1710, 29 mai 1924; „Universul”, nr. 47, 1 martie 1924, etc.

⁴⁰ „Viitorul” nr.4796, 4 martie 1924

⁴¹ Idem, nr. 4866, 29 mai 1924.

⁴² „Adevărul”, nr.12370, 27 mai 1924.

⁴³ Generalul Nicolae Alevra (1871-1936) a absolvit Școala de ofițeri de artilerie și geniu (1890-1892) și Școala Superioară de Război (1904-1906). A urcat în cariera militară până la gradul de general de brigadă (1917) și general de divizie în rezervă (1932). Între funcțiile ocupate menționăm: șef secție mobilizare și șef secție de stat major la Marele Stat Major; profesor la Școala Superioară de Război (1912-1914, 1919); subșef al Marelui Stat Major (1916-1918). A demisionat din armată la 1 octombrie 1919. După război s-a dedicat cariei politice, fiind ministru al comunicațiilor în guvernul condus de Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 – 15 octombrie 1929). Este unul din teoreticienii militari importanți. Detalii în Petre Otu (coordonator), Teofil Oroian, Ion Emil, *Personalități al gândirii militare românești*, vol I, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1997, p.59-64.

⁴⁴ General Alevra, *Opera Generalului Mărdărescu*, Atelierele grafice SOCEC&Co., Soc. Anon., București, 1925.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 17-23

⁴⁷ *Ibidem*, 24-43

⁴⁸ Unele detalii despre cariera militară a lui Gheorghe Mărdărescu la Gheorghe A. Dabija, *Amintiri din cariera militară 1893-1920. Oameni, tipuri, obiceiuri, moravuri și sisteme de altădată*,

ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indice de Petre Otu și Vasile Popa, Editura Militară, București, 2020, p. 151-157, 164-165, 176-177, 185-187, 216- 217, 368- 376, 382, 385- 387, 391, 409-410, 428-437.

⁴⁹ Pe larg despre această problemă Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Militară, București, 2024, p.384-405.

⁵⁰ General Alevra, *Organizarea Armatei după Război*, București, 1930. Raportul de premiere a fost elaborat de generalul Constantin Prezan

⁵¹ „Monitorul oficial” nr. 134 din 24 iunie 1924 (Legea nr. 137 relativă la organizarea armatei, promulgată prin Decretul nr. 2064/23 iunie, 1924)

⁵² Este vorba de „Legea relativă la organizarea armatei” din 30 aprilie 1930, „Legea relativă la modificarea legii de organizare a armatei” din 28 aprilie 1932 și „Legea relativă la stabilirea cadrelor și efectivelor armatei” din 9 mai 1932

⁵³ Pentru acest aspect a se vedea, între altele, Înregistrarea Armatei Române în perioada interbelică. Documente, vol. II,1930-1935, coordonatori: comandor dr. Marian Moșneagu, locotenent-colonel dr. Petrișor Florea, profesor Vasilica Manea, Editura Centrul tehnic editorial al armatei, București, 2008; *Armata Română și evoluția armei tancuri. Documente (1919 – 1945)*, coordonatori: colonel dr. Petrișor Florea, dr. Cornel Țucă, dr. George Ungureanu, Editura Universității din Pitești, Pitești, 2012.

BOMBE, LUPTE ȘI RETRAGERI: INSTITUȚIILE CENTRALE DIN BUCUREȘTI DUPĂ CĂDEREA REGIMULUI ANTONESCU ȘI INSTALAREA GUVERNULUI GENERALULUI CONSTANTIN SĂNĂTESCU, DE LA 23 AUGUST 1944 PÂNĂ LA SEMNAREA ARMISTIȚIULUI DE LA MOSCOVA DIN 12 SEPTEMBRIE 1944

TUDOR VIȘAN-MIU *

Abstract

The royal coup of August 23, 1944 was a major event in the history of the Second World War's Eastern Front, with immediate military effects. The conspirators that brought the downfall of the Antonescu regime saw it as a measure of last resort, justifying their action with Marshal Ion Antonescu's refusal of securing an immediate armistice with the Allies. While the arrest of the head and deputy of the Antonescu cabinet represented the first and most important event of the coup, other measures were undertaken in the following hours in order to secure control of the vital institutions by the Sănătescu cabinet, culminating with King Michael's radio proclamation that announced the political changes to the whole country. The following days proved crucial as the ensuing battle with the German forces inside and near the capital, inaugurated by the bombings made by the enemy aircraft, forced the cabinet to retreat in a nearby village of Bolintin, until the risk of a Nazi coup was completely thwarted with the complete defeat of the German forces on Romanian territory. A new status quo was created with the entering of the Soviet troops in the capital, their status being clarified with the signing of the armistice in Moscow, three weeks after the royal coup. In our article we shall explore how did the central institutions function in this period, according to archive documents and memoirs.

Keywords: Ion Antonescu; King Michael; Constantin Sănătescu; World War II

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Opoziția față de decizia guvernului Antonescu de a continua războiul alături de Germania dincolo de Nistru a fost articulată de liderii principalelor forțe ale opoziției democratice, țărănistul Iuliu Maniu și liberalul Constantin (Dinu) I. C. Brătianu. Aceștia afirmau, într-un memoriu comun adresat Conducătorului Statului, la 19 decembrie 1941, după pierderile suferite în bătălia pentru cucerirea Odessei, că „am făcut până acum sacrificii prea mari, care au nemulțumit adânc populația noastră, care nu vede unde ele ne vor duce. Toți dorim reîntregirea țării, dar ne întrebăm dacă se va putea realiza în cazul în care țara va continua să-și slăbească forța ei militară și puterea ei de producție”¹. Continuând să trimită apeluri marelui Antonescu de a retrage diviziile române din campania în U.R.S.S., Maniu și Brătianu au participat la formarea unui grup conspirativ reunind oameni politici, militari și diplomați, având concursul regelui Mihai, cu scopul de a determina ieșirea României din tabăra Axei.

Demiterea guvernului Antonescu și formarea guvernului Antonescu

Scenariul care s-a aplicat la 23 august 1944 – hotărârea de a-i adresa marelui Antonescu un ultimatum de a încheia armistițiul și, în caz contrar, a-l demite și aresta, formându-se un guvern care să conducă o acțiune pro-aliată – a fost stabilit în forma finală la capătul unor discuții de natură militară și politică desfășurate în zilele de 20-21 august 1944. Contextul era un moment critic al situației frontului: ofensiva sovietică în Moldova, Operațiunea Iași-Chișinău, declanșată la 20 august 1944. Prima ipoteză a scenariului („formula I”), în care guvernul Antonescu ar fi luat decizia capitulării imediate în fața Alianților și ar fi semnat armistițiul, ține astăzi de istoria contrafactuală. A doua ipoteză („formula a II-a”), care s-a tradus în realitate, a urmat modelul acțiunii pro-aliată a Italiei, când, la 25 iulie 1943, „Ducele” Benito Mussolini a fost demis și arestat la Villa Savoia, după o audiență la regele Victor Emanuel al III-lea, după care mareșalul Pietro Badoglio (1871-1956) a format un nou guvern, a tratat cu Alianții și încheiat o convenție de armistițiu la 3 septembrie 1943, la Cassibile, în Sicilia. Erorile care au

făcut posibilă eliberarea lui Mussolini cu ajutorul unui comando de parașutiști germani, instalarea sa în fruntea unui guvern republican la Salò și invazia germană a nordului și centrului Italiei îl făcuseră pe mareșalul Antonescu să califice acțiunea italiană drept „un exemplu rău și catastrofal” (în ședința Consiliului de Miniștri din 22 septembrie 1943²), constituind o învățătură și pentru complotiștii români. Astfel, în discuțiile de natură militară purtate în cadrul grupului conspirativ s-au pus bazele unui plan pentru apărarea capitalei în cazul foarte probabil al unei riposte germane (despre care am discutat într-un articol precedent³). În același timp, au fost luate măsuri pentru ca, în „orele critice” dintre arestare și difuzarea proclamației regale la radio, să se preia controlul instituțiilor de forță și să se anticipateze și prevină orice tentativă de împiedicare a loviturii de stat.

Preliminariile și condițiile arestării marelui Ion Antonescu și a lui Mihai Antonescu la finalul audienței de la Casa Nouă (din spatele Palatului Regal) au fost discutate pe larg în istoriografia română. Mareșalul Ion Antonescu a plecat într-o inspecție pe front, întâlnindu-se în zilele de 21-22 august 1944 cu generalul Hans Friessner (1892-1971), comandantul Grupului de Armate „Ucraina de Sud”, la cartierul său general de la Slănic-Moldova (județul Bacău)⁴. În prealabil, cercurile Palatului aflaseră despre planul marelui de evacuare a guvernului și a Marelui Stat Major în Transilvania, pentru organizarea rezistenței⁵, prin interceptarea de către soția doctorului Vasile Cârstea (1902-1975), medicul Curții, a convorbirii telefonice a unui ofițer, căpitanul Trifu din garda marelui Antonescu, venit în vizită la părinții săi, pe care soții Cârstea îi găzduiau în casa lor din Sinaia⁶. În seara de marți, 22 august, mareșalul Antonescu a zburat cu avionul la București, participând în ziua de miercuri, 23 august, la Snagov, la ședința Consiliului de Miniștri. În dimineața respectivă, informația că, în aceeași seară, mareșalul Antonescu dorește să revină pe front, a fost obținută de Ioan Mocioni-Stârcea (1909-1992), marele maestru al vânătorilor regale, de la Gheorghe Davidescu (1892-1959), secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, cel dintâi mergând să înoate în lacul Snagov cu intenția

de a-l întâlni pe Davidescu (sub aparența unei întâmplări) și a afla care erau intențiile mareșalului⁷. Această nouă stare de fapt a limitat posibilitatea de acțiune a conspiratorilor, care, convenind inițial o dată de acțiune mai târzie (sâmbătă, 26 august), s-au văzut obligați să profite de ultima zi a prezenței mareșalului Antonescu în capitală pentru executarea planului stabilit.

Programarea audienței mareșalului Antonescu în ziua de 23 august nu a fost o inițiativă a Palatului, intervenind în contextul tatonărilor începute în seara de 22 august cu emisarii partidelor democratice, țărănistul Ion Mihalache și liberalul Gheorghe Brătianu. Discuțiile amintite, antrenate de considerentul că armistițiul poate fi încheiat de către guvernul Antonescu cu mai puține riscuri, s-au lovit de un blocaj când Maniu și Brătianu au condiționat solicitarea mareșalului Antonescu de a i se înmăna un memorandum prin care-și asumau răspunderea politică pentru pierderea Basarabiei și nordului Bucovinei – condiție inevitabilă a capitulării în fața U.R.S.S. – de încheierea imediată a armistițiului și de neanunțarea germanilor⁸. Din acest motiv, când în locul lui Ion Antonescu, angrenat pe parcursul zilei în discuții cu germanii și cu opoziția politică, a sosit la Casa Nouă Mihai Antonescu, a fost nevoie de insistențele generalului Constantin Sănătescu (1885-1947), șeful Casei Militare Regale și mareșalul Palatului, pentru ca mareșalul Antonescu, cerându-i-se „să-l vadă pe rege înainte să plece pe front”, să se prezinte la Palat. Între timp, inițiativa mareșalului Antonescu de a-i cere lui Carl Clodius (1897-1952), emisarul special al Reich-ului, discutarea la Berlin a solicitării sale de a primi „libertatea de acțiune” în sensul încheierii unui armistițiu⁹ alertase opoziția¹⁰. Aceștia se temeau că Germania poate aplica în România scenariul din Ungaria de la 19 martie 1944 („Operațiunea Margareta I”), când Ungaria a fost ocupată, regentul Miklós Horthy a fost arestat, iar guvernul moderat Miklós Kállay a fost înlocuit de guvernul progerman Döme Sztójay.

În privința desfășurării discuțiilor de la Casa Nouă, cea mai detaliată relatare a fost cea atribuită mareșalului Ion Antonescu, scrisă după arestare în seiful de timbre al Casei Noi, pe filele unei agende de birou care a aparținut regelui Carol al II-lea¹¹. Relatările regelui

Mihai au fost destul de succinte și s-au concentrat mai mult asupra motivelor deciziei de a-l aresta pe Antonescu decât asupra detaliilor momentului¹². Jurnalul generalului Constantin Sănătescu, editat postum, reprezintă o formă prelucrată de autor, după 1944, a însemnărilor sale zilnice, aparent în vederea publicării¹³; însemnarea sa despre audiență omite unele detalii (de exemplu, faptul „întârzierii” mareșalului Antonescu „cam vreun sfert de oră” nu este explicat)¹⁴. Dintre mărturiile celor prezenți la Casa Nouă în timpul audienței, cea mai detaliată a fost cea oferită de Ioan Mocioni-Stârcea (care recunoștea, însă, că nu a auzit toată discuția)¹⁵. O așa-zisă „stenogramă” a fost circulată de opoziție la scurt timp după 23 august pentru a accentua rolul regelui Mihai, simplificând grosier complexitatea discuțiilor¹⁶. Punctul comun al mărturiilor este acela că mareșalul Antonescu dorea să amâne încheierea armistițiului, aducând motivații de ordin militar (nevoia stabilizării frontului) și politico-diplomatic (continuarea tratativelor cu Aliații pe filiera Stockholm și Cairo-Ankara). În această situație, regele Mihai a pus în aplicare planul opoziției, conform căruia guvernul trebuia demis dacă, la finalul audienței, Conducătorul Statului nu își asuma ieșirea imediată din tabăra Axei.

După demiterea și arestarea mareșalului Antonescu, regele Mihai a încredințat generalului Constantin Sănătescu mandatul formării unui nou guvern. Deși formula unui guvern militar (promovată de liberali și țărăniști) fusese discutată în consfătuirea din noaptea de 21/22 august¹⁷, Sănătescu, până în ultimul moment, a susținut varianta formării unui guvern politic prezidat de Iuliu Maniu. În dimineața lui 23 august, Brătianu și Maniu au reiterat concepția lor când au primit vizita generalului Sănătescu, aceștia urmând să facă parte din guvern, alături de ceilalți doi lideri ai Blocului Național Democrat (social-democratul Constantin „Titel” Petrescu și comunistul Lucrețiu Pătrășcanu) ca miniștri fără portofoliu în guvern. În vizita la Maniu, Sănătescu a venit însoțit de colonelul Dumitru Dămăceanu (1896-1978), unul dintre cei mai importanți dintre militarii conspiratori, prin calitatea de șef al de stat-major al Comandamentului Militar al Capitalei¹⁸.

Componența finală a guvernului Sănătescu și a conducerii instituțiilor subordonate a fost stabilită la Palatul Regal în după-amiaza și seara de 23 august, cele mai importante funcții fiind acordate celor au făcut parte din grupul conspirativ. În prealabil, decretele de numire au fost redactate la Cancellaria Mareșalului Curtii, lăsându-se în alb numele titularului pentru a fi completat după fiecare numire în parte¹⁹. Deși majoritatea portofoliilor au fost încredințate militarilor, au fost cooptați și civili, ca miniștri și subsecretari de stat, „în contradicție cu soluția convenită”²⁰. Organigrama guvernului a fost redusă față de cea a guvernului Antonescu: Ministerul Înzestrării Armatei și Producției de Război a fost transformat în Subsecretariat al Ministerului Apărării (așa cum fusese până la 16 septembrie 1942), Ministerul Propagandei Naționale a devenit un Departament al Ministerului Afacerilor Străine²¹, iar mai multe subsecretariate au fost desființate (din 13 au rămas 8, incluzând cel pentru Înzestrare).

La Război a fost numit generalul de corp de armată Mihail Racoviță (1889-1954), care comandase Armata a 4-a; la Economie, generalul de divizie Gheorghe Potopeanu (1889-1966), comandantul Corpului 7 Armată, fost titular al Economiei în guvernul Antonescu (ianuarie – mai 1941); la Educație, generalul de corp de armată Ioan Boțeanu (1885-1946), directorul Liceelor Militare; la Lucrări Publice, generalul de brigadă Constantin Eftimiu (1893-1950), comandantul Transmisiunilor. Internele au revenit generalului rezervist Aurel Aldea (1887-1949)²², iar portofoliul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, generalului medic rezervist doctor Nicolae Marinescu (1884-1963); în fruntea Afacerilor Străine a fost promovat Grigore Niculescu-Buzești (1908-1949), directorul Cabinetului și Cifrului – funcție în care a fost înlocuit de Victor Rădulescu-Pogoneanu (1910-1962)²³; ministru al Agriculturii a fost numit Dimitrie Negel (1890-1969), administratorul Domeniului Coroanei; în fine, Justiția, rezervată magistratului Aureliu Căpățână, a fost preluată interimar, în absența acestuia din București, de avocatul comunist Lucrețiu Pătrășcanu (1900-1954)²⁴.

Subsecretariatele de Stat au fost încredințate astfel: la Interne au fost numiți generalul

rezervist Gheorghe Liteanu (1888-1959), fost director al Siguranței Statului (destituit de guvernul Antonescu în septembrie 1940) și colonelul Dămăceanu, ca subsecretar de stat pentru Administrație; la Aviație, generalul de escadră Ermil Gheorghiu (1896-1977), șeful de stat-major al Forțelor Aeriene; la Marină, viceamiralul Ioan Georgescu (1891-1977), comandantul Marinei; la Înzestrarea Armatei și Producția de Război, viceamiralul Alexandru Gheorghiu (1890-1967); la Aprovizionare, locotenent-colonelul rezervist Chiril Șerbu (1889-?), directorul fabricii Rogifer (fostă Malaxa) din Zărnești, județul Brașov; la Industrie, inginerul petrolist Valeriu (Rică) Georgescu (1904-1993), fostul director al „Societății Româno-Americane de Petrol” din Ploiești, proaspăt eliberat din arest²⁵; la Finanțe, economistul Dimitrie N. Iordan, fost director al Băncii Naționale a României, secretar general al Ministerului Finanțelor și președinte al Consilieratului Financiar pentru lucrările de Înzestrarea Armatei (1939-1940). Nu toți miniștrii au aflat dinainte de numirea lor. De exemplu, generalul Potopeanu „nu știa nimic miercuri seara de numirea sa” și „i-au spus-o alții, care au ascultat la Radio”. „De abia venise de la Băile Herculane, unde avea un mic concediu de 18 zile”²⁶.

Șefia Marelui Stat Major a fost încredințată generalului rezervist Gheorghe Mihail (1887-1982), care, ca fost șef al Casei Militare a regelui Carol al II-lea (1937-1939) și șef al Marelui Stat Major în ultimele săptămâni ale domniei acestuia, se bucura de încrederea regelui Mihai²⁷. Din același considerent, primar al capitalei a fost numit generalul rezervist Victor Dombrowschi (1887-1969)²⁸, care ocupase această funcție în ultimii ani ai domniei regelui Carol al II-lea, fiind demis (ca și Mihail) de guvernul Antonescu în septembrie 1940. Prefectul Poliției Capitalei a fost numit Dombrowschi, apoi locotenent-colonelul Nicolae Cristea din stat-majorul Comandamentului Militar al Capitalei. Interimatul funcției de director general interimar al S.S.I. a fost asigurat de locotenent-colonelul Traian Borcescu (1899-1997), șeful Secției a 2-a Contrainformații. Inspector general al Jandarmeriei a fost promovat șeful de stat-major al inspectoratului, generalul Constantin Anton (1894-1993).

Comandantul militar al Capitalei, generalul Iosif Teodorescu (1885-1961), a fost menținut în funcție întrucât, conform mărturiei lui Dămăceanu, „s-a alăturat din prima clipă și cu tot devotamentul la noua situație”²⁹. Și-au mai oferit concursul noului guvern (uneori, cu unele rezerve): prim-directorul Societății Române de Telefoane (SART), inginerul Ilie Papadache³⁰; directorul general al Radiodifuziunii, maiorul (r) Vasile (Lulu) Ionescu (1898-1978), care a facilitat înregistrarea și difuzarea proclamației regale din seara de 23 august și a condus apărarea stației Radio România³¹; directorul Monitorului Oficial, Eugen Ballan, care era deja în „relații excelente” cu Palatul³² și a publicat decretul noului guvern; directorul Căilor Ferate Române, generalul de brigadă Constantin Orezeanu (1889-?), care, fiind sondat cu câteva luni în urmă, se arătase favorabil loviturii de stat³³; guvernatorul Băncii Naționale a României, Constantin Angelescu (1883-1973), care a găzduit membrii guvernului la 24 august³⁴ etc.

Măsuri militare luate la Palatul Regal

Scenariul arestării marelui Antonescu la Palatul Regal prezenta riscul intervenției unor elemente militare române sau germane pentru eliberarea acestuia. Din acest motiv, s-au luat de la început măsurile necesare, folosindu-se în primă fază, pentru a nu atrage atenția, efectivele din București ale Batalionului de Gardă Regală. De asemenea, la dispoziția operațiunii s-au aflat adjutanții regali colonelul Emilian Ionescu (1897-1984) – aflat de serviciu în săptămâna respectivă – și căpitan-comandorul Arpad Gherghel (1900-?), ambii fiind ofițeri distinși prin fapte de arme pe frontul de est.

Batalionul de Gardă Regală avea în București o companie comandată de căpitanul Gheorghe Teodorescu, însumând la 23 august „ca efective în cazarmă numai două plutoane a câte 40 de ostași, un pluton în gardă iar altul în rezerva gărzii”, cele două plutoane fiind conduse de locotenentii Mihai Surmei (1917-?) și Sever Stoenescu (1916-?)³⁵. Compania mai dispunea de patru tancuri mici Renault, o grupă de aruncătoare de flăcări și un pluton de aruncătoare de mine, care fuseseră detașate la Palat în vara anului aceluși an din ordinul Comanda-

mentului Militar al Capitalei, „sub pretextul întăririi pazei acestuia, în eventualitatea unor tulburări interne”³⁶. Grosul efectivelor batalionului era repartizat la Sinaia, împreună cu comandantul, Șerban Negulescu (1896-1976), în capitală aflându-se ajutorul său, maiorul Anton Dumitrescu (1903-?). Astfel, în prealabil, au fost pregătite întăriri de la Sinaia pentru acțiunea din 26 august, dar, chemate mai devreme, la 23 august, acestea nu au putut fi aduse „decât pe-nserate”, „pentru a nu trezi suspiciunile nemților și S.S.I-ului”³⁷.

Pentru arestarea Antoneștilor, maiorul Dumitrescu a organizat o echipă formată din plutonierii Dumitru Bălă, Dumitru Rusu și sergentul major Dinu Cojocar, care au asigurat pe rând paza acestora (împreună cu alți membri ai batalionului³⁸) în seiful de timbre al Casei Noi. În primele ore din 24 august, Ion și Mihai Antonescu au fost preluați de o echipă de comuniști comandată de Emil Bodnăraș, alcătuită din chelneri din organizațiile de partid ale restaurantelor „Cina” și „Consiliul de patronaj”³⁹, și duși într-o casă conspirativă ai cartierului Vatra Luminoasă. La scurt timp, au fost arestați și membrii escortei lui Ion și Mihai Antonescu, care sosiseră la Palat cu câte două mașini, parcate în fața Palatului Fundației Universitare „Carol I”⁴⁰. Ioan Mocioni-Stârcea a relatat că, sub pretextul că audiența s-a prelungit prin organizarea unui Consiliu de Coroană, escorta a fost invitată de Emilian Ionescu în biroul adjutanților regali, unde au fost dezarmați și arestați în cazinoul Batalionului, situat în spatele aripii drepte a Palatului⁴¹. „Disparația” escortei a alertat Prefectura Poliției Capitalei, care a trimis, pe rând, doi inspectori de Siguranță, aceștia fiind și ei arestați, iar mașinile lor dirijate în garajul Palatului⁴².

Tot sub pretextul unui Consiliu de Coroană au fost convocați la Palat⁴³ titularii ministerelor de forță ale guvernului – generalul Constantin Pantazi (1888-1958), la Război, și generalul Dumitru I. Popescu (1883-1970), la Interne; inspectorul general al Jandarmeriei și subsecretarul de stat la Interne, generalul Constantin (Piki) Z. Vasiliu (1882-1946); directorul Siguranței și Ordinii Publice din cadrul Inspectoratului General al Jandarmeriei, generalul Constantin Tobescu (1893-1951); directorul general al Serviciului Special de Informații,

Eugen Cristescu (1895-1950); și prefectul Poliției Capitalei, colonelul Mircea Elefterescu cu (1893-1953). În mod excepțional, generalul Nicolae Diaconescu (1893-?), directorul general al Poliției, nu a fost vizat, întrucât „Sănătescu îl cunoștea de mult și avusese de câteva luni ocazia să-l verifice, pretinzând că se putea conta sigur pe el”⁴⁴. Convocarea demnitarilor, făcută în vederea arestării, s-a prevalat de „elementul surprizei”, aceștia având atitudini diferite față de noul guvern: Pantazi și Vasiliu au cooperat, în timp ce Elefterescu s-a dovedit ostil, iar Tobescu și Cristescu, prinzând vestea arestării Antoneștilor, și-au părăsit instituțiile, prezentându-se la Legația Germană⁴⁵. De asemenea, venind la Palat în urma zvonurilor, ministrul Lucrărilor Publice, Constantin (Atta) Constantinescu (1895-1954), a fost reținut la cazinoul Batalionului pentru câteva ore, întrucât „există bănuiala că, dacă va părăsi Palatul, nu va întârzia să difuzeze cele petrecute”⁴⁶; din același motiv a fost arestat colonelul Manolescu, director al Siguranței, „venit să se intereseze de cele întâmplate”⁴⁷. Generalul Popescu și Atta Constantinescu au fost eliberați după difuzarea proclamației regale.

Un risc ridicat pentru securitatea Palatului era prezentat de Hotelul Splendid Parc, aflat vizavi de aria spre Știrbei Vodă a Palatului Regal, care era ocupat de agenți ai Gestapo-ului. „Din balcoanele acestei clădiri, ofițerii și subofițerii nemți binoclau zilnic grădina palatului și curtea batalionului”⁴⁸. Hotelul, ca și blocurile dinspre aripa Kretzulescu, a fost „curățit” de elementele germane înspre miezul nopții de 23 spre 24 august de trupele Jandarmeriei⁴⁹.

Preluarea controlului instituțiilor centrale

Comunicarea, în contextul unor schimbări bruște care necesitau măsuri urgente, trebuia făcută rapid, eficient și discret, pentru a nu alerta nemții. Locotenent-colonelul Octavian Răuță, șeful stat-majorului Comandamentului transmisiunilor (în absența superiorului său, generalul Eftimiu, care lipsea din București, aflându-se în Transilvania), a fost chemat la Palat pentru „a asigura legăturile telefonice cu toate zonele țării”; de asemenea, a dispus Societății Telefoanelor „întreruperea legăturilor germane de pe teritoriul țării” și „blocarea telefoanelor din București”⁵⁰.

Relatările privind momentele în care noii demnitari numiți de guvernul Sănătescu au preluat șefia instituției respective sunt destul de laconice, deoarece, în general, aceste „tranziții” au fost lipsite de incidente. „În linii mari, tabloul este următorul: tot aparatul de Stat, cu minimale și absolut neglijabile excepții, răspunde hotărât la apelul regal”⁵¹.

În primele momente de după arestarea Antoneștilor, generalul Sănătescu a preluat controlul asupra Marelui Stat Major, în absența generalului Mihail (care, locuind la Sinaia, a fost adus la București de Ion Gigurtu, prezentându-se la Palatul Regal spre seară⁵²). În lipsa generalului Ilie Șteflea (1887-1946), care exercita comanda Armatei a 4-a în locul generalului Racoviță, comanda Marelui Stat Major era exercitată de subșefi, generalii Ioan Arhip (1890-1980) și Socrate Mardare (1894-1954). Conform relatării sale, generalul Sănătescu s-a prezentat la sediul din Știrbei Vodă al Marelui Stat Major în civil dar, datorită reputației sale, a fost recunoscut, fiind primit de generalul Arhip, care i s-a pus la dispoziție când i s-a prezentat decretul regal de numire ca președinte al Consiliului de Miniștri. Sănătescu l-a chemat pe șeful Secției Operațiilor, colonelul Paul Leonida (1895-1982), „și împreună cu G-ral Arhip am schițat ordinele ce trebuiau date și măsurile de luat” pentru încetarea ostilităților pe frontul de est⁵³. După sosirea generalului Mihail, adjutantul Gherghel, din ordinul lui Sănătescu, l-a condus la Marele Stat Major, unde „era așteptat pe cei doi subșefi: generalii Mardare și Arhip”⁵⁴.

Aldea a anunțat că „a preluat Internele fără nici un incident și-i așteaptă acum pe Dămăceanu și Liteanu pentru a-și prelua Subsecretariatele”⁵⁵. Colonelul Cristea a preluat Prefectura Poliției Capitalei „fără nici un bucluc”, sigilând „toate hârțoagele și lucrurile personale lăsate în biroul său de către Elefterescu”⁵⁶. Generalul Anton a preluat comanda Inspectoratului General al Jandarmeriei cu un ordin semnat, din arestul de la Palat, de generalul Piki Vasiliu, în lipsa căruia Tobescu (aflând despre arestări) își asumase conducerea inspectoratului ca fiind generalul cu cea mai mare vechime⁵⁷.

O situație complicată a fost creată la S.S.I., Eugen Cristescu fiind acuzat că „a ridicat toată arhiva secretă și a șters-o nu se știe încotro, iar

birourile serviciului au rămas pustii”⁵⁸. Într-un memoriu justificator, Cristescu declara că s-a aflat în București până la 26 august, când, comunicându-și demisia la Președinția Consiliului de Miniștri⁵⁹ prin intermediul fratelui său, a plecat, de teamă să fie arestat, la Joița, unde-și avea casa și fusese dislocată o parte a S.S.I.; și generalul Tobescu s-a adăpostit în aceleași condiții – urmându-l în zona muntoasă de la Câmpulung Muscel⁶⁰. O parte a dosarelor din arhiva S.S.I. fuseseră scoase din seifurile instituției de la sediul din str. Ionescu-Gion de directorul S.S.I. Nicolae Trohani (1912-2003) și adăpostite într-un apartament din strada Cometei nr. 60 (astăzi, Căderea Bastiliei), pus la dispoziție de prietenul său și fost coleg de facultate, Radu N.P. Guran⁶¹. Aceste dosare au fost înapoiate după ce Trohani a fost arestat, la începutul lunii septembrie, la Prefectura Poliției Capitalei, împreună cu alți foști funcționari ai S.S.I., precum Eugen Haralamb și Florian Begnescu⁶².

Proclamația regelui Mihai anunța „un nou guvern de uniune națională”, care „a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărâtă a țării de a încheia pacea cu Națiunile Unite”. Difuzarea proclamației regale în seara de 23 august, la ora 22:00, a generat un entuziasm popular, locuitorii capitalei adunându-se în jurul Palatului Regal pentru a celebra „anunțul sistării ostilităților cu Sovietele, pe care cei mai mulți o interpretează drept sfârșit al războiului pentru România (subl.n.)”⁶³. „Mii de manifestanți umpleau piața palatului (...) Ei erau convinși că a doua zi va fi pace”⁶⁴. Declarația guvernului, semnată de generalul Sănătescu, anunța „un regim democratic în care libertățile publice și drepturile cetățenești vor fi garantate și respectate”, precum și „hotărârea denunțării tratatelor de alianță (sic!) cu puterile Axei și încetarea stării de război cu Națiunile Unite”⁶⁵.

Cerându-i-se să intervină împotriva „pu-ciului de la București”, generalul Erik Hansen (1889-1967), comandantul Misiunii Militare Germane, a raportat: „noul guvern român trebuie luat în serios. Nu trebuie să ne lăsăm pradă iluziei că ar fi vorba de o mică clică de trădători. El [guvernul] are sprijinul întregului popor și îndeosebi al întregului corp al generalilor”⁶⁶. În fapt, din partea autorităților și elementelor

militare române nu a existat nicio tentativă de eliberare a celor arestați la Palatul Regal. Grigore Olimp Ioan, directorul serviciului de presă al Ministerului Afacerilor Interne, a relatat cum subsecretarul pentru Administrație al Internelor, Petre Strihan (1899-1990), contactat de colegul subsecretar la Aviație, generalul de escadră Gheorghe Jienescu (1894-1971), a refuzat să-i ofere acestuia „acordul ca să trimit o unitate de parașutiști de la Popești-Leordeni, ca să elibereze pe toți cei care sunt arestați și reținuți la Palat, răspunzându-i: «Domnule general, sunt locotenent în rezervă și știu că șeful suprem al armatei este regele; dacă Maiestatea Sa a luat o hotărâre nu este de datoria noastră să intervenim... Cred că e bine să așteptăm desfășurarea evenimentelor». În urma acestui răspuns, Jienescu a abandonat inițiativa”⁶⁷.

Comunicarea noului guvern cu Aliții a fost stabilită treptat. În seara de 23 august, la Palatul Regal au fost aduși britanicii parașutați în România în 1943 în cadrul Operațiunii Autonomous, capturați și luați prizonieri – Alfred Gardyne de Chastelain (1906-1974), Ivor Porter (1913-2012) și Silviu Mețianu. Aclamați de mulțime, au fost primiți de rege, Chastelain primind misiunea de a zbura în aceeași seară la Istanbul, însoțit de locotenent-colonelul Ștefan Niculescu (1908-1989) din Marele Stat Major, pentru a transmite instrucțiuni privind încheierea armistițiului ministrului plenipotențiar la Ankara, Alexandru Cretzianu (1895-1979), și delegaților de la Cairo, Barbu Știrbei (1872-1946) și Constantin Vișoianu (1897-1994)⁶⁸. La 27 august, locotenent-colonelul James Gunn a fost trimis, ascuns în fuselajul avionului tip Messerschmidt 109 pilotat de Constantin (Băzu) Cantacuzino (1905-1958), la Foggia, una din bazele Forței 15 Aeriene Americane, pentru a aranja inițierea unor bombardamente strategice anglo-americane împotriva unor ținte germane de pe teritoriul românesc⁶⁹. La București, Rică Georgescu și Nicolae Țurcanu, un alt agent britanic arestat în 1944, a reușit să repună în funcție unul din aparatul de emisie cu care Țurcanu fusese trimis în România; în activitatea lor de comunicare au fost asistați operatorii radio Iuliu Bălan și Jean Beza din rețeaua Georgescu⁷⁰.

Luptele cu unitățile germane din interiorul și apropierea capitalei au reprezentat, în primele zile ale loviturii de stat, un pericol niciodată subestimat. Din acest motiv, generalul Sănătescu a susținut ca, atunci când generalul Hansen și generalul Alfred Gerstenberg (1893-1959), comandantul aviației germane în România, s-au prezentat la Palat, să primească concursul pentru a lua legătura cu trupele din tabăra de la Băneasa⁷¹ și a se retrage în mod pașnic, așa cum s-au angajat. Astfel, Sănătescu a ordonat Comandamentului Militar al Capitalei să întrerupă operațiunile pentru blocarea prin foc și ocuparea obiectivelor germane – ordin pe care, după memoriile lui Dămăceanu, el și generalul Teodorescu nu l-au aplicat în fapt⁷². În privința apărării capitalei, dacă atacul german s-ar produce, generalul Sănătescu s-a arătat sceptic⁷³; ulterior, când germanii au început ostilitățile, la 24 august, Sănătescu a dictat colonelului Răuță o directivă specială pentru generalul Mihail, cu următorul text: „În cazul unui atac inamic cu forțe puternice, dacă nu se va putea rezista pe actuala poziție și pentru a cruța Capitala și populația de a distruge, să se evite luptele în interiorul orașului, ordonând retragerea în direcția Bolintin – Malu Spart, opunând o primă rezistență pe Valea Ciorogârla și eventual pe Argeș”⁷⁴. Generalul Mihail a ignorat, însă, acest ordin, și a continuat operațiunile⁷⁵.

Guvernul Sănătescu, din subsolul Băncii Naționale, la Bolintin și înapoi

În noaptea de 23 spre 24 august, regele Mihai, însoțit de o suită (dintre militari, ofițerii Emilian Ionescu, Arpad Gherghel și Anton Dumitrescu), a pornit spre Oltenia, unde s-a adăpostit în perioada următoare în conacul din satul Dobrița, județul Gorj, al colonelului (r) Petre Petrescu (1891-1977), fost om politic țărănist-radical⁷⁶. Decizia plecării suveranului din capitală prezenta asemănări cu scenariul italian, regele Vittorio Emanuele III al Italiei și mareșalul Badoglio părăsind la 8 septembrie 1943 Roma (amenințată să fie cucerită de trupele axiste, așa cum s-a întâmplat două zile mai târziu) pentru a se adăposti la Brindisi, via Pescara.

În dimineața de 24 august, un grup în frunte cu generalul Sănătescu, reunind o parte din

Generalul Constantin Sănătescu

membrii guvernului, personalul Curții Regale, diplomați și străini („vreo treizeci de persoane”, estima Coposu) se afla la Palatul Regal în momentul bombardamentului german de la ora 11.00. Persoanele prezente au fost obligate să coboare în adăpostul Palatului. „Asupra rezistenței adăpostului am fost supuși de Ionel Styrcea dușului scoțian: ba era cel mai bun din oraș, ba nu făcea doi bani, după cum primea ultima părere a unuia sau altuia”⁷⁷. La ora 14.00, oamenii din adăpost au părăsit Palatul, profitând de o pauză intervenită în bombardamente”⁷⁸. Bombardamentele din ziua respectivă au distrus „Casa Nouă” și au avariat mai multe părți ale Palatului Regal⁷⁹. Pentru stabilirea unui nou loc de refugiu s-au luat în calcul mai mult variante⁸⁰, optându-se în final pentru subsolul tezaurului din sediul Băncii Naționale a României (B.N.R.)⁸¹.

Adăpostul din subsolul B.N.R. era „peste măsură de aglomerat de familiile care se re-

Fotografie din Piața Palatului Regal, păstrând urmele bombardamentului german din 24 august 1944.

Sursa: Emanuel Bădescu, Nicolae Nenciulescu, arhitectul Palatului Regal, în „Bucureștiul meu drag”, nr. 39/ iunie 2015, pp. 90-91

fugiaseră aici”⁸². „Subsolul are un aspect de dispecerat. La intrările Băncii, au fost postate gărzi întărite, iar împrejur staționează unități înzestrate cu armament semigreu”⁸³. „Înghe-suit și cald. Sufocant”⁸⁴. „Aici nu puteam să lucrăm”, consemna Sănătescu, așa că „am luat legătura cu șeful Marelui Stat Major [Mihail] și ministrul de război [Racoviță] și am decis să ieșim din oraș, pentru a avea liniștea necesară lucrului”⁸⁵.

Locul stabilit a fost între Bolintinul din Deal și Bolintinul din Vale, unde se afla Partea Sedentară și tabăra de instrucție a Regimentului 1 Transmisiuni, care putea facilita guvernului legătura cu capitala⁸⁶. Plecarea s-a făcut cu mașinile în aceeași seară⁸⁷. „Barăci de lemn cu pământ bătut și câte două paturi suprapuse”⁸⁸. Un post de radio emisie a fost instalat la Bolintin, pentru informarea guvernului asupra evoluției evenimentelor din București⁸⁹.

Prima „ședință de guvern” de la Bolintin s-a ținut la 26 august, într-o zi de sâmbătă, într-o sală de clasă a școlii comunei. Participarea a fost mai redusă⁹⁰, iar discuțiile nu au fost consemnate într-un proces-verbal. Ziua următoare, la 27 august, guvernul a revenit în București, în subsolul Băncii Naționale. „Nu

ne mai temem de trupele germane, care în cea mai mare parte au fost dezarmate”, consemna Sănătescu⁹¹. „Bombardamentele se răriseră, dar nu încetaseră; (...) nemții nu mai aveau decât extrem de puține avioane, poate două-trei, dar stăpâneau complet aerul”⁹².

Cum au funcționat instituțiile din București în timpul adăpostirii guvernului la Bolintin? Traian Borcescu susține că generalul Sănătescu l-a împuternicit „să conduc Jandarmeria, Poliția și S.S.I.”, în contextul în care generalul Aldea, ministrul de Interne, și generalul Anton „nu se găseau la posturi”. Borcescu susține că a primit concursul câte unui reprezentant al instituțiilor preluate: locotenent-colonelul Penescu de la Jandarmi, chestorul Palade, șeful Brigăzii a 4-a de la Prefectura Poliției Capitalei⁹³ și comisarul șef Copotoiu de la Direcția Generală a Poliției.

La ședința din 27 august a fost hotărâtă⁹⁴ componența delegației care urma să semneze armistițiul la Moscova⁹⁵: Lucrețiu Pătrășcanu, ministru interimar al Justiției și reprezentant al Partidului Comunist Român, Dămăceanu (avansat general de brigadă⁹⁶), subsecretar de stat al Ministerului Afacerilor Interne, Ion Christu (1895-1953), directorul economic al

Ministerului Afacerilor Străine, locotenent-colonelul Ioan Focșăneanu (1890-?) de la Marele Stat Major, Ghiță Popp (1883-1967), reprezentantul Partidului Național Țărănesc, Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu, ultimii doi urmând să vină de la Cairo. La dispoziția delegației au fost puși consilierul de legăție Gheorghe Gussi și secretarii de legăție Radu Cordescu și N. Georgescu⁹⁷. Delegația a plecat din București cu avionul la 29 august, zburând peste Sulina, și, după o escală la Odesa⁹⁸, a sosit la Moscova la 31 august⁹⁹.

La sfârșitul lunii august, generalul Eftimiu, ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, a fost trimis să se întâlnească cu generalul Fiodor Tolbuhin (1894-1949), comandantul Frontului 3 Ucrainean, care-și avea cartierul general la Sturzeni. Misiunea sa a fost să stabilească ca „să nu se mai continue dezarmarea forțelor române și forțele rusești să se oprească pe linia atinsă, deoarece Guvernul român și-a luat angajamentul ca, în România, să se lichideze forțele germane cu forțele noastre proprii”¹⁰⁰.

La 30 august, guvernul s-a instalat în Casa Vernescu, sediul Ministerului Economiei Naționale, de pe Calea Victoriei¹⁰¹. Și alte instituții își schimbaseră sediul față de locul ocupat până la 23 august 1944. De exemplu, Ministerul Afacerilor Străine s-a instalat la Uniunea Generală a Inginerilor din România (U.G.I.R.) „până la refacerea ministerului cel nou, găurit de sus până jos de vreo două bombe mari”, actualul Palat Victoria¹⁰². Subsecretariatul de Stat al Aerului, care funcționase în blocul Singer de pe Bulevardul Brătianu, s-a instalat în localul Prefecturii județului Ilfov (astăzi, Judecătoria Sectorului 3), odată cu eliberarea (prin luptă) a clădirii, la 24 august, din mâinile germanilor, care-și instalaseră aici statul-major al Misiunii Militare Germane pentru Armata Aerului și comandamentului aviației germane¹⁰³.

Intrarea Armatei Roșii în capitală

Primele subunități de cercetare ale Armatei Roșii au ajuns la periferiile Bucureștilor în dimineața de 29 august, fiind întâmpinate de generalul Iosif Teodorescu și de Titel Petrescu¹⁰⁴. Ziua următoare, la 31 august, a sosit în

capitală un comandament sovietic condus de generalul-maior Ivan Nicolaevici Burenin (1896-1986), subșef de stat-major al Frontului 2 Ucrainean, care a luat comanda trupelor sovietice din București până în decembrie 1944. Generalii Iosif Teodorescu și Victor Dombovroschi au fost trimiși în întâmpinarea sa, iar străzile capitalei au fost pavoazate cu drapelul românesc și sovietic¹⁰⁵. Burenin a luat reședința într-o clădire în preajma Comandamentului Militar al Capitalei¹⁰⁶.

Prezența militarilor Armatei Roșii în capitală – ca și în restul teritoriului ocupat – a ridicat problema plăților în localitățile traversate, aceștia având numai ruble asupra lor. Situația s-a discutat și în ședințele Consiliului de Miniștri¹⁰⁷. Întâlnindu-l pe generalul Potopeanu la 11 septembrie, Victor Slăvescu (1891-1977), și el fost ministru de Finanțe, consemna afirmațiile acestuia: „Mă zbat să normalizerez circulația monetară, ca să nu mai circule ruble. Am pus de mai multe ori chestiunea în Consiliu și am convenit. Rușii au pretenții mari. Ne cer subzistențe, textile și pielărie de 100 miliarde lei. În schimbul curent de ruble: 12 miliarde pe lună, când maximum de emisiune până acum a fost de 6 miliarde pe lună”¹⁰⁸.

În ședința guvernului din 30 august, Buzești atrăgea atenția asupra faptului că guvernul de la București nu avea o linie telegrafică de comunicare directă cu Moscova, pentru a lua legătura cu delegația română, ci una întârziată, prin Ankara sau prin Stockholm¹⁰⁹. La Moscova, discuțiile propriu-zise asupra convenției de armistițiu au început în seara de 10 septembrie¹¹⁰, la Narkomindel (Comisariatul Poporului al Afacerilor Străine), textul fiind semnat, fără posibilitatea de a face mari modificări, „în dimineața de 13 [septembrie] dar data oprită a fost la 12 [septembrie]”¹¹¹; „inelul prințului [Barbu Știrbei] a servit drept sigiliu delegației române care nu avea nici un sigiliu”¹¹². Conținutul convenției a fost dezbătut, după întoarcerea membrilor delegației române la București, în ședința guvernului din 15 septembrie 1944, prilej cu care însuși Buzești, ministrul Afacerilor Străine, a criticat Aliații pentru nerespectarea condițiilor asumate în negocierile dinainte de 23 august și „niciodată retrase”¹¹³.

În concluzie, succesul loviturii de stat din 23 august 1944, concretizat sub aspectul preluării controlului instituțiilor centrale fără incidente și menținerii lor, a fost înlesnit de: 1) o stare de spirit existentă chiar la nivelul aparatului de stat al regimului Antonescu, care conștientiza că „războiul Germaniei este pierdut”; 2) asumarea acțiunii de către regele Mihai, care i-a conferit legitimitate în virtutea prerogativelor tradiționale ale monarhului ca „șef al statului”; 3) unanimitatea acceptării noii stări de fapt de către comandanții militari, niciunul nefiind dispus să defecteze și să se solidarizeze cu germanii; 4) letargia elementelor militare germane, care nu au oferit un răspuns militar decât după ce lovitura de stat fusese încheiată. Menținerea la putere a guvernului Sănătescu odată cu declanșarea ofensivei germane din 24 august 1944 a fost posibilă datorită victoriei trupelor române împotriva celor germane în luptele pentru apărarea capitalei. Dacă retragerea la Bolintin a bulversat oarecum funcționarea guvernului cel puțin sub aspectul activității colegiale, instituțiile centrale din București au continuat să-și îndeplinească funcțiile care au contribuit la menținerea ordinii în capitală și la nivelul administrației centrale. În fine, sosirea în București a trupelor de ocupație ale Armatei Roșii a creat noi probleme guvernului, care se vor accentua în lunile următoare.

NOTE

¹ *Epistolarul infernului*, ediție îngrijită de Mihai Pelin, Viitorul Românesc, București, 1993, doc. 31, p. 251.

² *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: guvernarea Ion Antonescu*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, vol. IX, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, p. 442.

³ Tudor Vișan-Miu, *Planul apărării militare a capitalei la 23 august 1944, în memoriile generalului Dumitru Dămăceanu*, în „Revista de istorie militară”, nr. 5-6/2023, pp. 134-148.

⁴ Hans Friessner, *Bătălii trădate: Tragedia armatei germane în România*, Editura Mii de Cărți, Bragadiru, 2021, pp. 78-88.

⁵ „În după amiaza zilei de 23 august 1944 (câte orele 16), șefii de secții au fost convocați la sediul Marelui Stat Major din strada Știrbei Vodă (secțiile erau dispersate spre periferia Capitalei ca urmare a bombardamentelor aeriene) de către generalul Mardare, subșef al Marelui Stat Major, care înlocuia pe generalul șef Șteflea, aflat în acel timp pe frontul Moldovei”. Mardare, care participase la ședința Consiliului de Miniștri de la Snagov, i-a anunțat: „Față de situația militară creată de ofensiva sovietică care ajunsese cu tancurile la 40 km de Tecuci și nemaifiind posibilă ocuparea liniei fortificate Galați-Nămoloasa-Focșani-Adjud-Onești etc., s-a hotărât organizarea unei rezistențe pe lanțul Carpaților”, „cu recruții contingentului 1945, la care se vor adăuga cele 27 școli militare (ofițeri și subofițeri activi și de rezervă), precum și eventualii patrioți care se vor salva din Moldova și Basarabia”, efective de până la circa 150.000 de oameni. Măsurile anunțate nu s-au mai aplicat. „Material referitor la activitatea Secției I-a Organizare, Mobilizare, Recrutare din Marele Stat Major în perioada 1942-1945”, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, Momente din istoria poporului român (fond XIII) (în continuare, ANIC-ISISP-XIII), dos. 10-60, f. 13.

⁶ „Memoriul dr. Vasile Cârstea” (8 octombrie 1966) și „Scrisoarea lui Ioan Mocioni-Stârcea” (19 septembrie 1966), ANIC, Fond Emilian Ionescu, dos. 7, ff. 77-79, 80-84; reproducă parțial la Gheorghe Buzatu (editor), *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. II, Editura B.A.I., Iași, 1990, pp. 101-103. Cf. „Declarația lui Ioan Mocioni-Stârcea”, Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Fond Penal, dos. 10.933, Arhiva specială Problema „23 august” (în continuare, *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August), vol. V, ff. 300-302.

⁷ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. V, ff. 393-396. Circulă o confuzie, prezentă în mai multe surse și lucrări, conform căreia Stârcea s-ar fi întâlnit pe lacul Snagov cu colonelul Radu Davidescu, directorul cabinetului militar al mareșalului Antonescu.

⁸ Antonescu ceruse ca: „1) Partidele de opoziție ori măcar Maniu și Brătianu să îi înmâneze un memorandum prin care să-și asume în mod expres răspunderea istorică și politică a armistițiului; 2) Să i se dea mână liberă pentru a alege el (Antonescu) momentul cel mai favorabil și mai oportun pentru tratarea armistițiului, în orice caz după restabilirea frontului și oprirea ofensivei sovietice;

3) Să i se dea posibilitatea de a obține în prealabil asentimentul nemților pentru ieșirea României din război”. Maniu, Brătianu și Petrescu „sunt de acord să semneze un memorandum în sensul solicitării lui Antonescu”, dar „nu sunt de acord cu punctele 2 și 3”, trimițându-l pe Gheorghe Brătianu la Snagov cu răspunsul că „partidele politice sunt de acord să-și asume răspunderea istorică și politică a armistițiului” și că „i se va înmâna memorandumul de acoperire, în limita de timp necesară elaborării acestuia”, dar că „armistițiul trebuie să fie încheiat imediat, fără nici o așteptare și că nemții nu trebuie să fie, în nici un caz, preveniți de acțiunea ce se pregătește”. Răspunsul opoziției a provocat o reacție vehementă a mareșalului Antonescu, care i-a spus lui Mihalache că „armistițiul se încheie cu armata la picior, de pe poziții de forță”, pentru a putea „smulge clauze avantajoase” de la învingător „atunci când mai poți să-l controlezi”. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis. 1936-1947, 1953, 1967-1983*, ediție îngrijită de Doina Alexandru, Editura Vremea, București, 2014, pp. 395-397.

⁹ Carl Clodius își amintește, Editura Mii de cărți, Bragadiru, 2019, p. 160.

¹⁰ Maniu, față de Grigore Niculescu-Buzești, „își manifestă nemulțumirea pentru eșecul tentativelor făcute pe lângă Antonescu și îngrijorarea pentru eventualele gafe ce le-ar putea face Antonescu, periclitând toată acțiunea. Cu regret, ajunge la concluzia că trebuie să se renunțe la speranțele legate de formula I [armistițiul încheiat de Antonescu – n.n.]. Socotește că este imperios necesar să fie împiedicat Antonescu să ia contact cu nemții, deoarece, în momentul când nemții vor avea confirmarea acțiunii ce se urmărește, vor preveni prin măsuri brutale realizarea ei (subl.n.)”. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 398. Ulterior, Camil Demetrescu consemna că printre documentele Legației Germane „nu s-a găsit nici o urmă a vreunui raport avertisment despre ultimele conversații cu cei doi Antonești și despre hotărârea lor de a se degaja din alianța cu Germania. Nici Killinger, nici Clodius nu-l luaseră în serios pe Mareșal”. Camil Demetrescu, *Note – Relatări*, ed. Nicolae C. Nicolescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 363-364.

¹¹ ANIC, Colecția Manuscrise, nr. 2183, ff. 33-47, 49-67, apud *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, vol. I, Editura Saeculum, Editura Nova Europa, București, 1995, pp. 49-53. Aceste „însemnări din celula”, prezentate cu o proveniență credibilă

(Gheorghe Teodorescu, comandant de companie al Batalionului de Gardă Regală, a susținut că le-a descoperit în dimineața ce a urmat bombardamentului german asupra Palatului Regal din 24 august 1944, acesta păstrându-le până în 1980, când le-a donat Cancelariei C.C. al P.C.R.), au fost creditate de mai mulți istorici ca fiind autentice. Gheorghe Barbul a pus la îndoială autenticitatea textului: „Grigore Niculescu-Buzești mi-a arătat, în noaptea de 23-24 august, tot ce se găsisse scris în încăperile unde cei doi Antonești au fost ținuți închiși până la ridicarea lor de către echipa lui Bodnăraș. Mareșalul, pe patru pagini, și-a scris testamentul, fără nici un conținut politic. Pe altă foaie a scris câteva rânduri pe care Buzești mi-a cerut să le descifrez. Am reușit să citesc, cunoscându-i scrisul: «Rămân cu armata germană până la sfârșit. Fără să pun nici o condiție» (...).” Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, ediție îngrijită de Valeriu Florin Dobrinescu, trad. Sanda-Maria Ardeleanu și Mihail-Constantin Ardeleanu, Institutul European, Iași, 1992, p. 188.

¹² Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 19-39.

¹³ „Tatăl meu l-a scris cu speranța [...] că mărturia sa va deveni cândva publică”, scria fiica generalului Sănătescu în momentul editării postume a jurnalului. Simona Ghițescu, „Prefață”, la Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 9. Cf. Traian Udrea, *23 August 1944. Controverse istorico-politice*, Editura Alex Alex, București, 2004, p. 177.

¹⁴ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 161.

¹⁵ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 50-58. Mocioni-Stârcea precizează: „În afară de [regele] Mihai - singurul supraviețuitor dintre cei patru «debateri» ai acestei ultime convorbiri politice a lui Ion și Mihai Antonescu – numai colonelul Emilian Ionescu a auzit-o integral (...)”. În memoriile sale, Emilian Ionescu nu a oferit detalii privind audiența; vezi Emilian Ionescu, *În uniformă pentru totdeauna*, Editura Militară, București, 1979, pp. 94-97; idem, *Contemporan cu veacul douăzeci*, Editura Militară, București, 1983, pp. 140-142.

¹⁶ George Damian, *Regele și mareșalul se înfruntă pe... șapte pagini. Un document controversat*, în „Magazin Istoric”, nr. 11/2013, pp. 23-25.

¹⁷ Dumitru Dămăceanu, „Din zilele lui august 1944 - Amintiri, fapte, considerații”, ANIC, Fond Colecția Amintiri, memorii și însemnări ale unor

personalități despre situația economico-socială și politică din România, vol. III, dos. 803/1966-1969 (în continuare, *Memorii Dămăceanu*), vol. I, ff. 207- 208.

¹⁸ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, pp. 160-161; *Memorii Dămăceanu*, vol. I, ff. 208-210; Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, pp. 392-394.

¹⁹ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 32. Emilian Ionescu consemnează faptul că decretul pentru numirea generalului Sănătescu a fost redactat de plutonierul Mihai Gherasim, secretarul Casei Militare Regale. Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci*, p. 146.

²⁰ Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 406.

²¹ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 368.

²² Generalul Constantin Anton consemnează că generalul Ion Negulescu (1887-1949), comandantul Corpului Grănicerilor, refuzase numirea ca ministru de Interne. ANIC-ISISP-XIII, dos. 10-51 (în continuare, *Memorii Constantin Anton*), f. 15.

²³ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 368. Ioan Mocioni-Stârcea susține că, în momentul formării guvernului Sănătescu, regele Mihai îi propusese postul Internelor, dar l-a refuzat în favoarea generalului Aldea; afirmația sa nu coincide, însă, cu faptul că porfiliile grele (inclusiv Internele) fuseseră stabilite în consfătuirea din seara de 21/22 august 1944. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 104-106.

²⁴ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 100.

²⁵ „Rică” Georgescu a fost un important agent de informații pro-aliat și deținut politic sub regimul antonescian de la 15 august 1941 la 23 august 1944; a intrat în guvern în ziua eliberării de la închisoarea Malmaison.

²⁶ Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, ed. Georgeta Filitti, vol. II, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2013, p. 663, însemnare din 11 septembrie 1944.

²⁷ „Generalul Mihail era personajul pe care regele îl socotea drept (...) cel mai capabil dintre toți strategii armatei și cel mai autoritar, dinamic, energetic, calm și hotărât comandant”. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. III, f. 115.

²⁸ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 134.

²⁹ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 17.

³⁰ Traian Borcescu, șeful Secției 2 Contra informații a S.S.I., susține că Papadache s-a opus întru-

perii legăturilor telefonice germane, conformându-se numai de a primit dispoziții telefonice din partea generalului Sănătescu, în prezența directorilor Dan M. Brătianu (1908-1991) și a comandantului militar al SART, colonelul Octavian Rădulescu (1901-?). *Declarație Borcescu*, ACNSAS-23 August, vol. XII, f. 77.

³¹ Postul de emisie Radio București I de la Băneasa a fost ocupat de germani la 24 august, fiind eliberat la 29 august, fiind repus în funcție la 31 august, „lucrându-se în studiourile improvizate la Liceul Sf. Sava, imobilele din str. Berthelot nr. 41 și 71, și Știrbei Vodă nr. 110, închiriate în acest scop”; au mai funcționat posturile Radio București II (instalat la Tâncăbești, „într-o cabană construită în anul 1943 de Societate”), Bucegi, Carpați și Dacia Română. Vasile Ionescu, *Istoria trece, cuvântul rămâne... Mărturiile ultimului director al Societății Române de Radiodifuziune din perioada precomunistă*, volum îngrijit de Adrian Cioroianu și Liliana Mușțeșanu, Editura Casa Radio, București, 2008, pp. 109-120, 144-146.

³² *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 109.

³³ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. V, ff. 307-311.

³⁴ Ioan Mocioni-Stârcea afirmă că guvernatorul Constantin Angelescu (altul decât omul politic liberal omonim) a fost „numit de Antonescu după moartea lui Alexandru Ottulescu”, la 1 aprilie 1944, și „era un mare germanofil”; în schimb, directorii Mircea Solacolu și Bebe Bălăcescu „amândoi erau antantofili cunoscuți”. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 191. Angelescu și-a dat demisia în septembrie 1944, noul guvernator fiind Ion Lapedatu (1876-1951), recomandat de generalul Potopeanu. Ion I. Lapedatu, *Ultimele însemnări*, ed. Ioan Opriș, Muzeul Județean de Istorie Brașov, Brașov, 2006, p. 35. Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, p. 663, însemnare din 11 septembrie 1944.

³⁵ Ion Țăranu, „Un martor al întiului ceas al Revoluției din August” (interviu cu Dumitru Rusu), în *Cronica*, anul XIX, nr. 28 (1963), 13 iulie 1984, pp. 1-3.

³⁶ Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944, la Palatul Regal”, la Mihai Burcă, Costachi Mindru, *În primele linii de foc: amintiri ale unor participanți la războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1981, p. 7.

³⁷ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 24.

³⁸ Pentru paza Antoneștilor au făcut serviciul și căpitanul Augustin Mișca (șeful serviciului auto al Palatului), locotenentul Sever Stoenescu (comandant de pluton al batalionului) și sergentul Matei Nistor. Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944...”, p. 18.

³⁹ *Memorii Dămăceanu*, vol. II, f. 62.

⁴⁰ Ion Țăranu, „Un martor...”, p. 3.

⁴¹ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 64, 71-73; Arpad Gherghel, „Relatări asupra Actului de la 23 august 1944”, Biblioteca Centrală Universală „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, Colecții Speciale, Fond Mircea Ionnițiu, dosar 46 (în continuare, *Memorii Gherghel*), f. 2. Cu unele detalii diferite, Stârcea și Gherghel menționează rolul avut în dezarmarea escortei de Gheorghe Ionescu-Bălăceanu (1910-?), secretarul Cămarilor Marelui Palat.

⁴² Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944...”, p. 15.

⁴³ Invitațiile, în primă fază, au fost lansate telefonic de adjutantul Gherghel. *Memorii Gherghel*, ff. 2-3.

⁴⁴ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 86.

⁴⁵ Primul sosit, Pantazi, s-a pus la dispoziția noului guvern și, într-o convorbire telefonică, a risipit suspiciunile lui Vasiliu (alertat de „dispariția” agenților săi). La rândul său, Vasiliu, telefonându-i lui Elefterescu din biroul generalului Sănătescu, l-a convins să se prezinte la Palat. Elefterescu, aflând că a fost „atras într-o cursă”, a fost violent, fiind imobilizat de membrii batalionului. În schimb, Tobescu, care discutasese cu Cristescu și se informase asupra arestării marelui palat, nu s-a lăsat convins de Vasiliu. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 79-82, 85, 87-90; *Memorii Gherghel*, ff. 3-4; Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944...”, p. 15.

⁴⁶ *Memorii Gherghel*, f. 4; Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944...”, p. 17.

⁴⁷ Gheorghe Teodorescu, „23 August 1944, la Palatul Regal”, p. 15. Colonelul Manolescu a fost pus sub acuzare și arestat în decembrie 1944. „Semnalul”, nr. 821, 30 decembrie 1944, p. 4.

⁴⁸ Ion Țăranu, „Un martor...”, p. 3.

⁴⁹ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 142-143.

⁵⁰ Octavian S. Răuță, *Un episod din luptele pentru eliberarea Capitalei*, în „Lumea”, nr. 34, 20 august 1970, p. 8. Ioan Ion Diaconu, „Inscripții pe o filă

de calendar”: miercuri, 23 august 1944, în „Tribuna”, nr. 34, 23 august 1979, p. 11.

⁵¹ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 137.

⁵² Stelian Neagoe, *Decimarea elitei politice, 1944-1964: un baron și un general în pușcăriile comuniste*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009, p. 241; *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 96.

⁵³ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, pp. 163-164. Stârcea reține că Sănătescu „fusesse primit fără nici o dificultate și cu brațele deschise”, dar în mod eronat consemnează prezența lui Șteflea, care s-ar fi arătat „încântat de a scăpa de acest post de prea mare răspundere de când cu situația proastă a frontului”. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 66, 79.

⁵⁴ *Memorii Gherghel*, f. 6.

⁵⁵ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 133; Grigore Olimp Ioan, *Parașutiștii între Mareșal și Rege*, în „Magazin Istoric”, nr. 8 (305)/1992, pp. 6-7.

⁵⁶ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 135.

⁵⁷ Conform memoriilor generalului Anton, când s-a întors la inspectorat cu ordinul semnat de Piki Vasiliu, Tobescu deja plecase la legația germană și s-a întors numai pentru a-și lua obiectele personale din safe-ul aflat în biroul său. Din motive care nu sunt explicate, Anton nu l-a arestat. *Memorii Constantin Anton*, ff. 25-26.

⁵⁸ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 133.

⁵⁹ Traian Borcescu susține că Eugen Cristescu a demisionat pe loc, la 23 august. *Declarație Borcescu*, ACNSAS-23 August, vol. XII, f. 77.

⁶⁰ Eugen Cristescu susține că s-a întors la 28 august seara la București, dormind în casa generalului Tobescu, dar a părăsit din nou capitala la 29 august, „constatând că trupele ruse au intrat deja în Capitală”, „spre a evita acte agresive eventuale”. „Declarația lui Eugen Cristescu referitoare la activitatea sa din perioada 23-30 august 1944”, 1 octombrie 1944, apud Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu: asul serviciilor secrete românești: memorii: 1916-1944*, Editura Roza Vânturilor, Editura R.A.I., București, 1994, pp. 260-264.

⁶¹ George Trohani, *Nicolae Trohani, aghiotantul lui Eugen Cristescu*, vol. I: Însemnări de război, Editura Mii de Cărți, Bragadiru, 2021, pp. 154-155.

⁶² George Trohani, *Nicolae Trohani...*, pp. 157, 159. Între dosarele adăpostite se aflau interceptările manuscrite ale convorbirilor telefonice ale liderilor politici, precum și informații asupra familiei regale și activității de la Palatul Regal; un dosar de urmărire a rețelei Rică Georgescu etc. *Ibidem*, vol. II, pp. 164-172.

⁶³ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 137.

⁶⁴ Gheorghe Barbul, *op. cit.*, p. 175.

⁶⁵ „România liberă”, an II, nr. 11, 24 august 1944, apud 23 August 1944. *Documente*, editori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, vol. II, doc. 669, pp.408-409

⁶⁶ Eugen Bantea, *Insurecția română în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud”*, Editura Militară, București, 1974, p. 130.

⁶⁷ Grigore Olimp Ioan, *Parașutiștii între Mareșal și Rege*, pp. 4-6. Conform relatării fiului său, Petre Strihan (care a predat la 24 august Subsecretariatul pe care-l conducea colonelului Dămăceanu) „a fost contactat telefonic la minister de către Manfred von Killinger”, care „i-a solicitat să «mobilizeze jandarmeria pentru a-l scoate pe mareșal din Palatul Regal» (...) Petre Strihan a declinat propunerea lui Manfred von Killinger, spunându-i în esență că nu poate genera un război româno-român, o confruntare între jandarmerie și armată”. Adrian Stroe, *Un debitor al timpului: Petre Strihan*, Editura Militară, București, 2020. p. 90. Conform unei alte relatări, a colonelului Alexandru Băleanu, directorul Siguranței în Direcția Generală a Poliției, Ovidiu Vlădescu, secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri sub guvernul Antonescu, a cerut colonelului magistrat Alexandru Mădărjac, directorul Ordinii din Subsecretariatul de Stat al Internele, „să ia batalioane de jandarmi și să atace Palatul ca să elibereze pe cei arestați”; colonelul Mădărjac „n-a dat nicio urmărire acestei recomandări”, „fiind foarte indignat”. *Ibidem*, p. 91.

⁶⁸ „La ora 23.00, s-a primit un telefon de la Palat prin care se anunța să fim conduși acolo de îndată. (...) Oamenii forfoteau peste tot. Palatul era iluminat pentru prima oară în patru ani și mulțimea se îngroșa pe măsură ce ne apropiam”. Într-o atmosferă pro-aliată, „am fost luați pe sus și ovaționați în timp ce eram duși spre o ușă laterală a Palatului”. Ivor Porter, *Operațiunea Autonomus. În România*

în vreme de război, trad. Delia Răzdolescu, George Potra, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 282-285.

⁶⁹ Gheorghe Vartic, *80 de ani de la repatrierea prizonierilor americani și britanici din România*, în „Gândirea Militară Românească”, nr. 2/2024, pp. 196-211; Băzu Cantacuzino a plecat la Foggia-Italia, în „Universul”, nr. 237, 29 august 1944, p. 1; Căpitănușul Băzu Cantacuzino s-a întors de la Foggia-Italia, în „Universul”, nr. 238, 30 august 1944, p. 1; Anton Marin, *Aripi în furtună*, Editura Militară, București, 1979, pp. 71-73; Ivor Porter, *Operațiunea Autonomus...*, p. 299.

⁷⁰ Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, pp. 419-420, 422; Valeriu Georgescu, *Scrisoare din 4 ianuarie 1990 adresată colonelului American William R. Cubbins*, <https://www.450thbg.com/real/miscellaneous/letter.shtml>, accesat 5 august 2024; Ivor Porter, *Operațiunea Autonomus...*, pp. 293-297.

⁷¹ Gerstenberg a fost însoțit de colonelul Valeriu Șelesc (1899-1978) din Secția 1 Organizare-Mobilizare-Recrutare a Marelui Stat Major și de locotenent-colonelul Bogdan Florescu din Comandamentul Militar al Capitalei. Cei doi ofițeri au fost luați prizonieri de către germani. *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 45-46; „Material referitor la activitatea Secției I-a Organizare, Mobilizare, Recrutare din Marele Stat Major în perioada 1942-1945”, ANIC-ISISP-XIII, dos. 10-60, ff. 17-21..

⁷² *Memorii Dămăceanu*, vol. II, ff. 44, 52-58.

⁷³ Camil Demetrescu consemna că, în dimineața de 24 august, Sănătescu „a dat ordin de rezistență armată cu orice preț” la podul Băneasa, în timp ce, în seara de 24, „Sănătescu a repetat că nu va apăra București”. Camil Demetrescu, *op. cit.*, pp. 363, 371.

⁷⁴ Octavian S. Răuță, *Un episod din luptele pentru eliberarea Capitalei*, p. 9. Cf. Anton Marin, *Aripi în furtună*, p. 127.

⁷⁵ Generalul Mihail declara: „(...) în seara zilei de 23 august, când situația pentru Capitala țării era foarte gravă, generalul Sănătescu, care era președintele Consiliului de Miniștri, ia hotărârea prin care-mi cerea evacuarea trupelor din Capitală; era inhibat de ideea apărării (cum s-a și întâmplat), care la cea dintâi contrarietate se transformă în fugă; (...) Resping această hotărâre a Guvernului și numai că o resping, dar hotărâsc atacul asupra grupului german, ce era primejdios pentru Capitală”. Stelian Neagoe, *Decimarea elitei politice...*, pp. 228-229.

⁷⁶ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. V, f. 260. Conacul din Dobrița este astăzi proprietatea nepotului lui Petre Petrescu, Petre Bumbaru, care l-a reabilitat.

⁷⁷ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 367.

⁷⁸ Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, pp. 416-417.

⁷⁹ După primul bombardament, arhitectul Casei Regale, Mario Stoppa, lansase avertismentul că „ultimele bombe slăbiseră planșeul parterului, care risca să se prăbușească după alte câteva asalturi”. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 195.

⁸⁰ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, f. 189.

⁸¹ Din cauza bombardamentelor și stării de haos instalate pe străzi, „retragerea” din Palatul Regal la B.N.R. a avut unele întârzieri. Primii trimiși cu mașinile au fost Camil Demetrescu și Victor Rădulescu-Pogoneanu, care aveau cu ei „toate geamantanele Externelor”, urmându-i Aldea, Potopeanu, Negel, Georgescu, Porter, Mețianu, Buzești, Sănătescu și Stârcea. *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 191-199; Ivor Porter, *Operațiunea Autonomous...*, pp. 287-291; Valeriu Georgescu, *Scrisoare... Într-o versiune diferită de cea relatată de Porter și Georgescu* (care susțin că au plecat în mașină cu Pogoneanu și Maniu), Coposu a consemnat jurnal că, părăsind Palatul cu Maniu, au ajuns întâi în adăpostul blocului din Splaiul Unirii, unde au fost anunțați despre plecarea la Bolintin, fiind între timp îndrumați în subsolul B.N.R. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 419.

⁸² Cristian Păunescu, Marian Ștefan, *Guvernul din subsol: august 1944 (I)*, în „Magazin istoric”, nr. 8/1996, p. 34. Cf. idem, *Guvernul din subsol: august 1944 (II)*, în „Magazin istoric”, nr. 9/1996, pp. 33-36.

⁸³ Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 420.

⁸⁴ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 370.

⁸⁵ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 167. Sănătescu afirmase față de Maniu, sosit la Palatul Regal la 24 august, că „este de părere Palatul Regal, expus în prima linie, trebuie părăsit. Consiliul de Miniștri trebuie să se țină în afară de București”. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 413.

⁸⁶ „Acest amplasament, aflat înapoia Văii Ciorogârla, oferea un plus de siguranță, putând conta aici pe cele mai bune legături și posibilitatea regimentului de a executa la nevoie orice alte lucrări”. Octavian S. Răuță, *Un episod din luptele pentru eliberarea Capitalei*, p. 9.

⁸⁷ *Memorii Stârcea*, ACNSAS-23 August, vol. VI, ff. 204-207.

⁸⁸ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 370.

⁸⁹ *Documente privind istoria militară a poporului român: 23-31 august 1944*, volum întocmit de Petre Ilie, Al. Gh. Savu, Leonida Loghin, Mihail E. Ionescu, vol. I, Editura Militară, București, 1977, doc. 156, p. 147.

⁹⁰ Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 421.

⁹¹ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, pp. 167-168.

⁹² Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 372.

⁹³ Comisarul șef Palade a fost arestat în decembrie 1944, fiind acuzat că „trafica cu nemții și ungurii”. „Semnalul”, nr. 821, 30 decembrie 1944, p. 4.

⁹⁴ Generalul Sănătescu consemnează eronat 28 august. Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 168.

⁹⁵ Anunțul că armistițiul urma să se semneze la Moscova a fost comunicat via Ankara, după tărgănarea inițială (și deliberată) a ambasadorului britanic la Cairo de a răspunde cererii încheierii armistițiului la fața locului de către Barbu Știrbei și Vișoianu. Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 374.

⁹⁶ „Generalul Sănătescu, într-un dialog discret cu Maniu, întreabă dacă nu cumva oficialitățile sovietice se vor formaliza că oștirea trimite ca delegat doar un colonel. Maniu face propunerea ca Dămăceanu să fie promovat pe loc, la excepțional, general, având merite deosebite pentru această avansare”. Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, p. 422.

⁹⁷ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 375.

⁹⁸ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: guvernarea Constantin Sănătescu*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, vol. I, Editura Saeculum I.O., București, 2011 (în continuare, *Stenograme Sănătescu*), vol. I, p. 26; Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 376.

⁹⁹ *Delegația oficială română a sosit la Moscova*, „Universul”, nr. 241, 2 septembrie 1944, p. 5.

¹⁰⁰ *Stenograme Sănătescu...*, vol. I, p. 26.

¹⁰¹ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, p. 168.

¹⁰² Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 373.

¹⁰³ Anton Marin, *Aripi în furtună*, p. 193.

¹⁰⁴ *Trupele victorioase sovietice au intrat în capitală*, în „Universul”, nr. 238, 30 august 1944, pp. 1, 2.

¹⁰⁵ *Stenograme Sănătescu...*, vol. I, p. 55.

¹⁰⁶ Victor Dombrovski, manuscris „Fapte în legătură cu evenimentele de la 23 August 1944”, f. 4, Historic.ro, <https://historic.ro/victor-dumbrowski-manuscris-fapte-in-legatura-cu-evenimentele.html>. Accesat 5 august 2024.

¹⁰⁷ *Stenograme Sănătescu...*, vol. I, pp. 18-19, 29- 31.

¹⁰⁸ Victor Slăvescu, *Note și însemnări zilnice*, p. 663.

¹⁰⁹ *Stenograme Sănătescu...*, vol. I, pp. 21, 40-43, 46.

¹¹⁰ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 379.

¹¹¹ Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 379; Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, pp. 428-430 (relatarea lui Ghiță Popp), 432-434 (relatarea lui Pătrășcanu).

¹¹² Camil Demetrescu, *op. cit.*, p. 383.

¹¹³ *Stenograme Sănătescu...*, vol. I, p. 96; Corneliu Coposu, *File dintr-un jurnal interzis...*, pp. 426-428.

DESPRE DIMENSIUNEA UMANITARĂ A RĂZBOIULUI AERIAN. 80 DE ANI DE LA REPATRIEREA PRIZONIERILOR AMERICANI ȘI BRITANICI DIN ROMÂNIA*

GHEORGHE VARTIC**

Abstract

Beside the frequent acts of chivalry in aerial warfare, the most striking humanitarian aspect of the aerial battles over Romania's skies during 1943-44 was the treatment of prisoners of war.

On August 23, 1944, there were over a thousand American and British prisoners of war interned in camp No. 13 in Bucharest (the girls' school on Saint Ecaterina Street and the "Queen Elisabeth" Military Hospital) and camp No. 14 in Timișul de Jos. Following Romania's switch to the United Nations' side, their fate became uncertain, as there was a risk of them being captured by the German troops or falling into the hands of the Red Army.

The positive and immediate reaction of the new authorities installed after August 23, 1944, regarding the fate of Allied prisoners, the decisive role played by Constantin Băzu-Cantacuzino in transporting American pilot James Gunn to the American military base in Bari (Italy), as well as the contribution of Romania's military aviation in ensuring the operability and security of the airfield at Popești-Leordeni, made possible the release and repatriation of all American and British prisoners on August 31, September 1, and September 3, 1944.

This humanitarian gesture smoothed the way for reconciliation and the gradual resumption of Romanian-American relations, which have continued to evolve, reaching today the highest level known in history.

Keywords: aerial combat; prisoners of war; Romania; United States; World War 2

Între miile de mărturii ale duelurilor aeriene între avioanele de vânătoare, din anii celui de-al Doilea Război Mondial, întâlnim și frecvente situații de cavalerism și respect nelimitat al adversarului rănit sau aflat în incapacitate de a reacționa. Căci, dincolo de ororile războaielor și îndoctrinarea politică și psihologică la

care erau supuși metodic, aviatorii, adevărați Cavaleri ai aerului, nutreau aceeași speranță nobilă spre zbor și spre înălțimi, indiferent de care parte a baricadei se aflau.

Este cazul pilotului german Franz Stigler care, în 1943, pe cerul de deasupra Bremen-ului, apropiindu-se cu Messerschmit-ul de

* O variantă a acestui studiu a apărut în revista „Gândirea Militară Românească” nr. 2/2024.

** Comandor (ret), Comisia Română de Istorie Militară.

bombardierul american B-17 pilotat de Charlie Brown pe care-l urmărea, a observat că acesta era grav avariata. Nu numai că l-a lăsat să plece, dar l-a și escortat departe de pericolul care îl pândea. Avionul a ajuns în cele din urmă în Marea Britanie cu întregul echipaj.

47 de ani mai târziu, Franz Stigler și Charlie Brown au reușit să se întâlnească. Stigler părăsise Germania după război și se mutase la Vancouver, în Canada, unde ajunsese un prosper om de afaceri. L-a contactat pe Brown și au convenit să se revadă, de data aceasta pe pământ, ceea ce s-a și întâmplat. Urmarea a fost că între ei s-a consolidat o frumoasă prietenie. La întâlnirea celor doi, Stigler a relatat afirmația unuia dintre superiorii săi, care îi spunea: „Urmezi regulile războiului pentru tine, nu pentru dușmanul tău. Lupti după reguli pentru a-ți păstra umanitatea”¹

La 23 ianuarie 2010, Muzeul Național al Aviației a găzduit o întâlnire istorică între doi foști adversari, un român și un american: generalul de flotilă aeriană (ret) Ion Dobran și,

respectiv, colonelul (ret) aviator Barry Davis, care se reîntâlneau după 66 de ani. În ziua de 6 iunie 1944, cei doi se angajaseră într-o luptă aeriană pe cerul de deasupra sudului Basarabiei, în urma căreia pilotul american a fost nevoit să aterizeze forțat, dar a supraviețuit. Nu au știut nimic unul de altul mai bine de o jumătate de veac până ce Barry Davis a aflat din jurnalul scris de Ion Dobran că i-a fost și dușman și aliat în același război, oferind publicului amănunte despre lupta aeriană din vara anului 1944:

„O vreme – povestește Dobran – am corespundat și, în cele din urmă, Barry Davis a ajuns în România. Din dușmanii de atunci, care nu încercam decât să ne doborâm unul pe celălalt, ne-am întâlnit și ne-am luat în brațe. Am stat câteva zile împreună și am depănat amintiri, la București și în Poiana Brașov.”

„În iunie '44 – își amintea Barry Davis –, mi-ai zburat cabina. S-a făcut țândări și m-a rănit la mână. Pentru asta, nu am decât să-ți mulțumesc, pentru că am primit decorația de război «Inimă purpurie»...” Iar fiul său, care a făcut posibilă întâlnirea celor doi titani ai zborului, i-a spus românului: „Vă mulțumesc că ați distrus numai avionul și tatăl meu a scăpat”.

Octogenarul american le-a mărturisit celor prezenți cu emoție: „E altfel să văd Bucureștiul de pe pământ decât de la 6.000 de metri, mai ales că astăzi nu trage nimeni în mine”. Ion Dobran a găsit o replică elegantă, afirmând că „noi, piloții români, am fost pregătiți să doborâm avioane și nu să omorâm oameni”².

Două povești care ne demonstrează că bunătatea, o valoare universală, este mai presus de război, dar este o calitate pe care nu mulți o au.

O altă întâlnire la fel de emoționantă s-a petrecut în anul 1993, când americanul Benedict Yedlin, fost mitralior în turela sferică (*ball turret gunner*) de sub fuzelajul bombardierului B-24 Liberator cu care survolase România de 12 ori, sosise de data aceasta cu un avion comercial, dornic să viziteze locurile pe care le-a văzut de la înălțime, cu aproape 50 de ani în urmă. L-am însoțit la Baza Aeriană de la Otopeni unde se desfășura întâlnirea promoției 1943 a Școlii de Ofițeri de Aviație de vânătoare, prilej cu care oaspetele a avut surpriza să-l cunoască pe generalul aviator

Colonelul (ret) Barry Davis
și generalul av. (ret) Ion Dobran

Mitraliorul american Benedict Yedlin

veteran de război Constantin Baltă, fost pilot pe avionul IAR-80, care în ziua de 6 iunie 1944 a deschis focul asupra Liberatorului american scăpat ca prin minune. Cei doi s-au îmbrățișat uitând că fuseseră adversari în lupta aeriană și mulțumind lui Dumnezeu că au scăpat cu viață. Îmi amintesc cu cât entuziasm s-a angajat aviatorul american la dansul românesc „Perinița” și cu câtă bucurie a primit în dar cascheta mea de aviator pentru care avea să-mi mulțumească ulterior în scris.

Dimensiunea umanitară cea mai pregnantă a confruntărilor aeriene de pe cerul României din anii 1943-44 o constituie tratamentul prizonierilor de război.

La 23 august 1944, în România existau peste o mie de prizonieri americani și britanici internați în lagărele nr. 13 București (Școala de fete de pe strada Sfânta Ecaterina și Spitalul Militar „Regina Elisabeta”) și 14 din Timișul de Jos, ca urmare a confruntărilor aeriene din august 1943 și aprilie-august 1944. Odată cu trecerea României de partea Națiunilor Unite,

soarta lor devenise incertă, existând pericolul ca ei fie capturați de trupele germane sau să cadă în mâna Armatei Roșii. Primii 110 prizonieri erau americani capturați în urma raidului din 1 august 1943 care au fost triați în funcție de starea de sănătate și internați fie în clădirea Seminarului central din București (41), fie la Spitalul de zonă interioară din Sinaia pentru tratament (69). Ulterior, prizonierii din București au fost transferați la Timișul de Jos, o frumoasă zonă montană turistică despre care locotenentul în rezervă Corneliu Valjan din Secția II informații din Marele Stat Major, participant la interogarea prizonierilor americani, mărturisește că membrii echipajelor Tidal Wave se bucurau de un regim de favoare pe care l-au numit „colivia aurită” (*the Gilded Cage*), apreciindu-l ca fiind „cel mai bun lagăr de prizonieri din lume”.³

Tratamentul prizonierilor americani și britanici a fost în conformitate cu prevederile Convenției de la Geneva și ale altor documente adoptate pe plan internațional. Dovada

„Colivia aurită” („The Gilded Cage”)

Prizonieri americani la Timișul de Sus

o constituie numeroasele mărturii ale acestora de pe timpul deținerii sau după eliberare. Sunt relatări referitoare la atitudinea populației și a autorităților în momentele în care ei au fost capturați. Faptul că erau americani și nu ruși a contat mult în comportamentul românilor față de ei.

Mitraliorul Richard Britt, supraviețuitor al aterizării forțate a unui Bombardier Consolidated B-24 Liberator, la 1 august 1943, își amintește cum s-a trezit blocat în carca-

sa contorsionată a avionului, cu mâinile arse, înconjurat de oameni care vorbeau o limbă neînțeleasă de el. O doamnă distinsă l-a întrebat într-o engleză perfectă dacă este american și cum se simțea. L-a urcat în mașina ei, refuzând să-l predea nemților și l-a transportat la spitalul din apropiere. La fel a procedat și cu coechipierii lui Britt, pe care i-a scos dintr-un beci unde îi închisuseră soldații germani. Noroc de țărani români care le dăduseră pâine, lapte, brânză, ouă și fructe. Femeia aceea era

prințesa Ecaterina Caragea, proprietara moșiei de la Nedelea. Aviatorii americani aveau să o numească, ulterior, pe bună dreptate „Îngerul din Ploiești”⁴

Fostul pilot de război Wiliam. J. Fili, căzut prizonier la 25 aprilie 1944, autorul volumului memorialistic „Passage to Valhalla”, dedicat unicului echipaj supraviețuitor al bombardierului B-24-Liberator, denumit „Destiny Deb”, mărturisește cum a fost găsit de țăranii români adunați la locul aterizării sale cu parașuta și cum a fost tratat de aceștia: „Acei fermieri au stat la mică distanță de mine până când le-am strigat: «Alo! Alo!» și, arătând spre pieptul meu, am strigat: «Eu, american!»... Un bărbat, timid, a venit la mine și a întrebat: «Ruskie?», i-am răspuns «Nu!» și, arătând din nou spre pieptul meu: «American!». În cele din urmă, a înțeles și i-a chemat pe ceilalți. «American!» Și ceilalți, bărbați, femei și copii, s-au adunat în jurul meu. Primul bărbat mi-a strâns mâna și, neștiind ce să fac, i-am oferit o țigară, pe care a luat-o.”⁵

Însoțit de cei care l-au prins, a fost condus într-un sat, eliberat din strânsoarea curelelor cu care fusese legat, unde a mai întâlnit alți trei coechipieri și au fost tratați cu ceai și pâine: „N-am să uit niciodată această zi – scrie Fili –, acest loc și oamenii care au fost atât de amabili cu mine.”⁶

Prizonierii răniți au fost tratați cu omenie în spitale, ei fiind îngrijiți ca și pacienții români. Locotenent-colonelul James Gunn, pilotul unui bombardier B-17 Flying Fortress, grav rănit, cu numeroase arsuri pe față, provenite de la explozia rezervoarelor de benzină ale avionului, a fost salvat ca prin minune de medicii români, astfel încât a fost apt să-și îndeplinească onoranta misiune din zilele care au urmat datei de 23 august 1944.

Wiliam Fili își amintește că liceul de fete la care a fost cazat era situat pe o stradă îngrijită și foarte curată, care le permitea cetățenilor să meargă pe partea opusă a acesteia, gardul de sârmă ghimpată nefiind un obstacol pentru un scurt schimb de cuvinte cu ei. După 47 de ani de la repatrierea sa, aviatorul american nu-și poate stăpâni emoția: „Într-adevăr, am învățat o lecție memorată până astăzi, adică toți oamenii sunt, în principiu, la fel, ei iubesc la fel, râd deopotrivă, plâng la fel, toți sunt capabili de compasiune și toți împărtășesc o ură ne-

**Prințesa Ecaterina Caragea
– „Îngerul din Ploiești”**

clintită față de război. Chiar și cetățenii români obișnuiți, care au reușit să schimbe câteva cuvinte cu noi prin acel gard de sârmă ghimpată, au fost la fel de sinceri. Le părea rău să ne vadă închiși, chiar dacă văzuseră teribilele distrugerii cauzate de noi patriei lor”⁷.

În general, populația civilă și autoritățile române au făcut dovada unor sentimente la care aviatorii americani și englezi nu se așteptau. Cu mici excepții, majoritatea acestora au declarat că, după parașutare, imediat ce au aflat că sunt americani și nu ruși, sătenii „au încetat orice acțiune de molestare”, i-au dus în case unde „s-au așezat la masă, le-au dat să mănânce, să bea, au stat de vorbă cu ei, le-au dat o mică provizie de merinde, după care au anunțat jandarmii și i-au predat”. Prizonierii au rugat autoritățile „să nu fie predați autorităților germane”. Scrisorile lor trimise acasă în timpul detenției conțin numeroase aprecieri asupra modului omenesc în care au fost tratați în România. Astfel, maiorul Donald R. Falls consemna: „Omenia instituției militare și administrației din lagăr au demonstrat un respect adevărat pentru adversar. În multe ocazii, americanii au fost tratați la fel sau chiar mai bine decât recruții lor”⁸.

După difuzarea Proclamației regale de la 23 august, lagărele prizonierilor americani și britanici au fost deschise, așa încât aceștia s-au amestecat cu populația care a fraternizat

cu ei, i-a adăpostit și i-a ferit de nemți, pentru că se dezlănțuiseră bombardamentele germane asupra capitalei. În fața noului pericol, era neapărat necesar ca unul dintre ei să-și asume rolul de lider și să ia inițiativa efectuării unor demersuri în vederea repatrierii. Cum locotenent-colonelul James Gunn era prizonierul cel mai mare în grad, lui i s-a încredințat această mare responsabilitate, pe care nu și-o putea asuma oricine.

James Gunn fusese doborât deasupra Ploieștiului la 17 august 1944. Născut la 28 mai 1912 în California, înrolat ca pilot de război, la 1 martie 1939, la Grupul 454 Bombardament din Escadra 304, Gunn efectuase, până la data când a fost doborât, 32 de misiuni⁹. El a gândit că era nevoie de un avion care să-l ducă la Comandamentul Forței XV Aeriene americane de la Bari și să solicite ajutor pentru salvarea celor peste o mie de prizonieri aliați din România. William Fili îl descrie ca un om liniștit și rezervat, cu o gândire profundă, dotat cu o minte analitică, un om care avea instinctul de a ști ce și cum trebuie făcut, neezitând să acționeze chiar și atunci când și-ar pune propria viață în primejdie.

În dimineața zilei de 25 august, când luptele de stradă cu trupele germane erau în toi, locotenent-colonelul James Gunn, încurajat de Dana Varvil¹⁰ și de ceilalți prizonieri americani, reușește să contacteze un ofițer superior român din conducerea noului minister de război, care-l ajută să ajungă la generalul Mihail Racoviță, instalat de două zile la conducerea Departamentului războiului. Americanul i-a prezentat demnitarului român situația gravă în care se aflau prizonierii de război îngrijorați că ar fi putut fi preluați de trupele germane și a solicitat suplimentarea proviziilor de alimente și medicamente. Generalul Racoviță a dispus, printr-un ordin, întărirea pazei clădirilor unde erau cazați prizonierii americani și britanici și evacuarea acestora la sud de București, pentru a preveni orice încercare germană de a-i captura. Șansa lui Gunn a fost intrarea în biroul ministrului a unui domn căruia i-a fost prezentat ca reprezentant al prizonierilor aliați. Era inginerul Valeriu Georgescu¹¹, fostul director la Societatea Româno-Americană din Ploiești, numit în noul guvern ca Subsecretar de stat la Subsecretariatul de Stat al Industriei, Comerțului și Minelor.

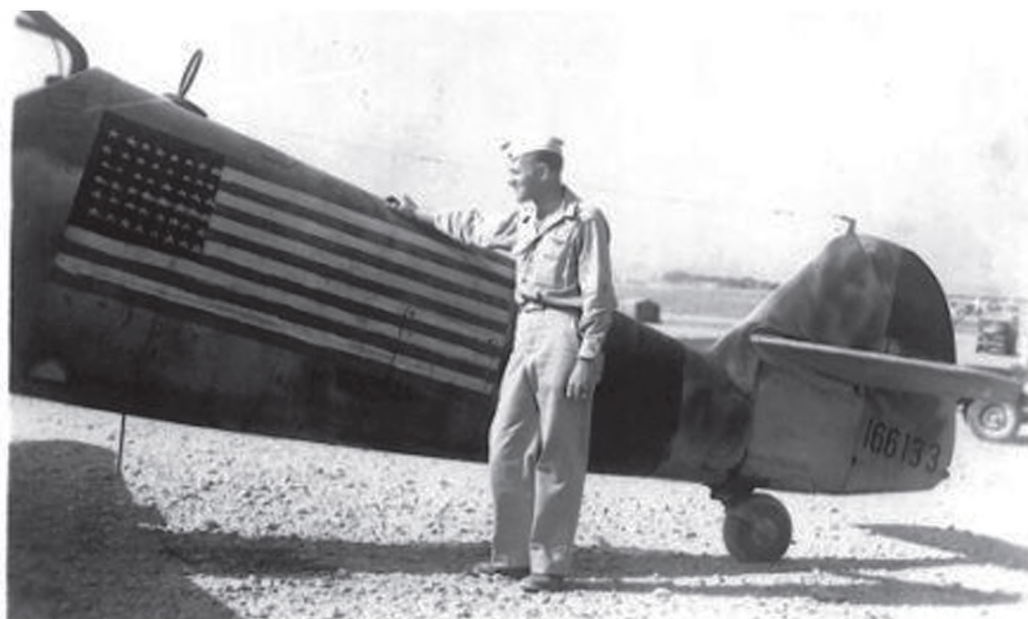
Gunn l-a rugat pe Valeriu Georgescu să-i găsească un avion cu care ar putea zbura până la Foggia unde ar putea lua legătura cu comandantul Forței XV americane de la Bari pentru a pune în aplicare un plan de relocare a tuturor prizonierilor de război aliați care au fost ținuti captivi în România.

A doua zi, 26 august, Valeriu Georgescu l-a însoțit pe James Gunn la șeful Secretariatului de Stat pentru Aviație, generalul Ermil Gheorghiu, unde i s-a comunicat că a fost constituit un echipaj aerian pentru a-l transporta în Italia și a fost, apoi, condus la aerodromul Popești-Leordeni, asigurându-l că planul de zbor a fost ținut secret din motive de securitate și că pilotul avea experiență pe ruta aeriană către Foggia.

Transportat la Popești-Leordeni, Gunn a fost îmbarcat într-un avion bimotor Savoia-Marchetti, pilotat de experimentatul locotenent-comandor Constantin Perju, care a decolat la ora 13.00. Se pare că americanul a fost deranjat de prezența în avion, de o parte și de alta a sa, a doi militari cu armele la vedere și de faptul că nimeni nu cunoștea limba engleză. Spre nedumerirea sa, după aproximativ 20 de minute de zbor, avionul a făcut un viraj lent de 180 de grade și s-a întors la Popești-Leordeni. Gunn a fost informat de un interpret că un motor s-ar fi defectat, ceea ce făcea imposibilă continuarea misiunii de survolare a Mării Adriatice. Descumpănit de faptul că el nu sesizase niciun fel de funcționare deficitară a motoarelor și nici nu detectase vreo convorbire radio, pilotul american se gândea la ce-ar putea face în continuare, când cineva l-a bătut pe umăr, adresându-i-se într-o engleză fluentă: „Colonel, if you will crawl into the belly of a Messerschmitt 109, I will fly you to Italy...”¹². Potrivit mărturiilor lui William Fili, „Gunn s-a întors încet și a văzut un bărbat extrem de frumos, puțin mai tânăr decât el, un bărbat care avea o înfățișare atrăgătoare dispus să-și asume riscul. Un soi de pilot aventuros și temerar, creditat cu multe victorii aeriene, comandant al unei escadrile de luptă românești de elită. Părea a fi un om bine educat și unul care părea să fie membru al aristocrației din România”. Americanul n-a stat prea mult pe gânduri și a spus: „Let’s go now!”¹³. Numele salvatorului: Constantin Bâzu Cantacuzino!

Căpitanul Constantin „Băzu” Cantacuzino, „prințul înălțimilor”

Locotenent-colonelul James Gunn și Messerschmitt-ul lui „Băzu”

Nimeni altul decât cel mai temerar și mai titrat aviator român cu 60 de victorii aeriene și vorbitor fluent al limbii engleze. Chiar dacă avea doar 38 de ani la acea vreme, prințul Cantacuzino, descendent al unei familii prinčiare din România – tatăl său fusese primar

al Bucureștiului în anii 1904-1907, iar bunicul premier al guvernului român între 1899-1900 și 1904-1907 – tânărul pilot dotat cu calități excepționale se prezenta ca un bărbat de o frumusețe rară. Absolvent de bacalaureat la liceul de stat din Geneva, student al

universităților din Strasbourg și Paris, absolvent al brevetului de pilot de turism în 1933, apoi al celui de vânătoare și de transport public, s-a remarcat ca un pilot cu un talent excepțional, cu o temeinică pregătire și un curaj fără margini, autor al unor mari raiduri aeriene, participant la mitinguri aviatice la care entuziasma publicul prin evoluțiile sale acrobactice la mică înălțime. La declanșarea războiului, în iunie 1941, Constantin Băzu Cantacuzino era pilot-șef la compania LARES. Înrolat voluntar pe front, execută misiuni de luptă pe avioane „Hurricane” în cadrul Escadrilei 53 aviație de vânătoare. În mai 1943, îl găsim în componența Grupului 3 al Flotei germane de vânătoare UDET, zburând pe avionul Messerschmitt 109 G. În toată campania din Răsărit, căpitanul Constantin Cantacuzino, avansat în august 1943, se numără printre piloții cu cele mai multe victorii aeriene. De la 6 iunie 1944, el a participat în cadrul Grupului 9 aviație de vânătoare la primele lupte pe care le-a angajat acesta cu aviația americană, preluând comanda grupului după moartea eroică a căpitanului Alexandru Șerbănescu.

Sigur că James Gunn avea să afle mai târziu despre faptele lui Constantin Băzu Cantacuzino.

Căpitanul Cantacuzino i-a propus să planifice împreună zborul, dar să decoleze a doua zi, dimineață, prevenindu-l pe noul său camarad că va trebui să stea înghesuit în fuzelajul Messerschmitt-ului său, îndurând frigul și lipsa oxigenului.

În dimineața zilei de 27 august, pe aripile și părțile laterale ale fuzelajului Messerschmitt-ului au fost pictate drapelul și însemnele aviației americane cu vopsea cu uscare rapidă pentru a putea fi „recunoscut” de aviația aliaților. Echipamentul radio a fost scos din burta avionului pentru a-i face loc noului său camarad introdus printr-un capac improvizat în fuzelaj.

La ora 17.20, aparatul Me-109 G a decolat de pe aerodromul Popești-Leordeni cu Băzu la manșă și cu pasagerul înghesuit în „cală”. A fost escortat până la Dunăre de avioanele camarazilor Ioan Simionescu și Toni Dușescu. La indicațiile „navigatorului” său, pilotul ia cap-compas 340 grade și aterizează, la 19.20, pe aerodromul San Giovanni, la 40 km NE Foggia, unde se afla baza de dislocare a grupurilor de bombardament 454 și 455 B-24.

Doi camarazi – Gunn și Cantacuzino – după executarea misiunii

După ce a fost extras din „adăpost”, locotenent-colonelul James Gunn l-a apelat telefonic pe generalul Nathan Twining, comandantul Forței XV Aeriene de la Bari, pentru a-l informa despre întoarcerea sa și despre urgența măsurilor de salvare a prizonierilor americani din România. Întrucât comandantul lipsea, l-a sunat pe locțiitorul acestuia, generalul Charles Born, șeful operațiilor, care a decis convocarea imediată a unei conferințe de interes strategic chiar în acea noapte.

Un pilot american curios s-a urcat în carlinga Messerschmitt-ului lui Băzu, l-a rulat câteva zeci de metri, a pierdut controlul direcției și a intrat într-un „ground-loop”, avariindu-i bechia și jamba dreaptă. Gunn și Băzu au fost aduși cu o mașină la Bari, au fost interogați fiecare de către serviciile speciale și au fost invitați să ia parte la conferință. S-a hotărât punerea în aplicare a Operației REUNION pentru salvarea prizonierilor de război aliați care cuprindea următoarele activități:

- executarea unui zbor de recunoaștere efectuat de Constantin Cantacuzino cu un avion de vânătoare P-51 Mustang până la Popești-Leordeni pentru a verifica măsurile de aterizare în deplină securitate a unei echipe de salvare a Forței XV Aeriene;

- Transportul echipei de salvare pe aerodromul Popești-Leordeni cu două bombardiere B-17 Flying Fortress;

- Evacuarea aeropurtată a prizonierilor numai după ce echipa de salvare va raporta existența condițiilor favorabile de desfășurare a misiunii.

Planul detaliat al operației a fost elaborat în cursul zilei de 28 august și a fost materializat a doua zi când, la ora 8.00, au decolat de la Bari patru avioane de vânătoare P-51, dintre care unul pilotat de Băzu Cantacuzino, care a aterizat la Popești-Leordeni, a verificat condițiile de securitate ale aerodromului, a transmis semnalul luminos celor trei coechipieri americani că totul e în ordine și aceștia, la rândul lor, au comunicat prin radio la Bari că bombardierele cu echipament pot decola.

Cele două B-17, escortate fiecare de câte 16 avioane de vânătoare, au decolat și au aterizat la ora 15.00 la Popești-Leordeni, unul dintre

ele având la bord pe colonelul George Kraiger, de la Intelligence Service al armatei americane. Membrii echipei de salvare au fost întâmpinați de subsecretarul de stat din ministerul economiei, Valeriu Georgescu, care l-a condus pe colonelul Kraiger la primarul Capitalei, Victor Dombrovski, pentru a pune la dispoziție autobuzele necesare transportului prizonierilor la aerodromul Popești-Leordeni¹⁴.

Au fost instalate echipamentele radio și, pe 30 august, s-a reușit stabilirea legăturii cu comandamentul Forței XV Aeriene din Bari. După amiază, la ora 17.15, căpitanul Constantin Băzu Cantacuzino a decolat spre Bari, pentru a transmite o scrisoare cu informațiile necesare derulării operațiunii RE-UNION, care urma să înceapă a doua zi¹⁵.

Operația s-a declanșat în ziua de 31 august, când 36 de avioane B-17 au decolat în trei valuri de câte 12, la intervale de o oră, astfel că primul val a aterizat la ora 10.00 și s-a întors la ora 10.45, când următorul val se apropia de aerodromul de la Popești, pentru a ateriza la ora 11.00. Al treilea val a aterizat la ora 12.00. Fortărețele au fost însoțite de 217 avioane de vânătoare (91 P-38 Lighting și 146 P-52 Mustang). Pe timpul misiunii, au fost atacate de aviația de vânătoare germană, două Junkers-52 fiind distruse și un Messerschmitt 109 avariat. În această primă zi au fost evacuați 747 de foști prizonieri (722 americani și 25 britanici), care au fost întâmpinați personal de generalul Twining, pe aerodromul din Bari.

În zilele de 1 și 3 septembrie, 19 fortărețe B-17, escortate de avioane de vânătoare, au finalizat acțiunea de evacuare a tuturor foștilor prizonieri aliați din România. Au fost evacuați un total de 1.162 de bărbați, dintre care 1.127 americani, 31 britanici, doi ofițeri de marină olandezi, un subofiter francez și un român, cu un pașaport îndoielnic de cetățean american. În total, în operațiunile Gunn și Reunion au fost folosite 59 B-17, 94 P-38, 281 P-51 și 1 C-47. Un P-38 a fost pierdut, două Junkers 52 au fost declarate distruse și un Me-109 avariat.

William Fili, evacuat în ultima zi, mărturisește că, la urcarea în autobuzul care îi ducea la aeroportul Popești-Leordeni, „fiecare s-a oprit, s-a uitat în jur și și-a luat rămas bun

de la bucureșteni în felul său și le-a exprimat «Mulțumesc!», pentru că ne-au ajutat să supraviețuim¹⁶.

Așa s-a încheiat operația REUNION, la inițierea căreia căpitanul aviator român Constantin Băzu Cantacuzino, un adevărat cavaler al aerului, a jucat un rol însemnat.

Prizonierii americani și britanici au lăsat mărturiile lor referitoare la tratamentul umanitar de care au avut parte pe timpul șederii lor în România. Ei au avut o șansă și au scăpat cu viață. Șansă de care au fost lipsiți cei aproape 3.000 de români, victime ale bombardamentelor aliaților. Cea mai mare parte a rămășițelor lor pământești sunt îngropate în „Cimitirul 4 aprilie” din cartierul bucureștean Giulești, uitați de mult de compatrioți.

După mai bine de 50 de ani, unii dintre foștii prizonieri americani au vizitat România.

Mitraliorul Benedict Yedlin s-a întors în România în 1993, dornic să revadă locurile pe care le survolase de 12 ori: „Ploieștiul era o țintă destul de grea, formidabilă – mărturisea el –, foarte bine apărată cu artilerie antiaeriană și cu avioane de luptă. Nu mă gândeam că sunt oameni acolo jos, nu vedeam pe nimeni. Știam

că este un oraș acolo, clădiri și străzi, dar nu mă gândeam care erau consecințele bombardamentului dacă nu nimeream ținta¹⁷.

Pilotul de vânătoare, colonelul Barry Davis, scăpat cu viață ca prin minune de atacurile Messerschmitt-ului faimosului aviator român Ion Dobran, a venit în România, în anul 2010, să-i mulțumească fostului său adversar că i-a zburat doar cabina și a putut să aterizeze, episod pentru care a fost decorat cu „Purple Heart” („Inimă purpurie”).

Fostul pilot de război, William J. Fili, a vizitat orașul Ploiești în 2005 și a oferit Muzeului prahovean de Istorie și Arheologie un tablou cu portretul prințesei Ecaterina Caragea, în semn de recunoștință pentru activitatea umanitară și filantropică a acesteia față de prizonierii americani, tratați și îngrijiți în spitalele ploieștene.

În memoria celor 378 de piloți și membri ai echipajelor USAF căzuți pe teritoriul României în anii 1943-1944, s-au ridicat două monumente: unul în Parcul Cișmigiu și altul în Parcul Kiseleff.

Tratamentul prizonierilor de război americani și britanici din România, în perioada august 1943 – august 1944, eliberarea și repa-

William Fili și James Gunn

trierea acestora constituie o parte a dimensiunii umanitare românești, un gest prin care Bucureștiul a netezit calea împăcării și a reluării treptate a relațiilor româno-americane care aveau să evolueze permanent, atingând astăzi cel mai înalt nivel cunoscut în istorie.

Asociația Română pentru Propaganda și Istoria Aeronauticii, în parteneriat cu Asociația „Historical Events” din Sacramento (SUA), a organizat la 16 mai a.c., cu sprijinul Statului Major al Forțelor Aeriene și al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, seminarul româno-american intitulat: „Arc peste timp. 80 de ani de la repatrierea prizonierilor americani și britanici din România”. Un eveniment memorabil desfășurat la Cercul Militar Național la care au fost prezenți invitați din Statele Unite ale Americii, reprezentanți ai ambasadelor SUA și Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord la București, generali și ofițeri activi și în rezervă aviatori, studenți ai Academiei Militare Tehni-

ce și ai Academiei Forțelor Aeriene din Brașov, elevi ai Liceului „Aurel Vlaicu” din București. Au fost evidențiate tratamentul umanitar de care au beneficiat prizonierii americani și britanici pe timpul internării lor în lagărele din Timișul de Sus, Școala de fete din strada Sf. Ecaterina și Spitalul „Regina Elisabeta”; reacția pozitivă și imediată a noilor autorități instalate după 23 august 1944 față de soarta prizonierilor aliați; rolul determinant al lui Constantin Bâzu-Cantacuzino în transportarea pilotului american James Gunn la Baza militară americană de la Bari (Italia), precum și contribuția aviației militare a României la asigurarea operativității și securității aerodromului de la Popești-Leordeni de pe care avioanele americane au evacuat 1162 de prizonieri americani și britanici, în zilele de 31 august, 1 și 3 septembrie 1944. După încheierea activității, au fost depuse jerbe de flori la Monumentul Eroilor Aerului și la Monumentul Eroilor Americani din Parcul Kiseleff.

**Florile recunoștinței
la Monumentul Eroilor
Americani**

Participanți la Seminarul „Arc peste timp...”

NOTE

¹ <https://incredibilia.ro/franz-stigler-si-charlie-brown-o-prietenie-incredibila-nascuta-din-groaza-razboiului>, accesat la 20-10-2024.

² <https://adevarul.ro/stiri-locale/constanta/77-de-ani-de-la-lupta-aeriana-dintre-ion-dobransi-2100161.html>, accesat la 20-10-2024.

³ Corneliu Valjan, *Însemnările din război ale unui good looking boy*, Editura Militară, București, 2020, pp. 119-120.

⁴ Alexandru Armă, *Prințesa Ecaterina Caragea ajută prizonierii americani doborâți în timpul raidului din august 1943*, în revista „Historia” nr 222/ iulie 2020; <https://adevarul.ro/stiri-interne/evenimente/special-infernul-de-la-ploiesti-80-de-ani-de-la-2287636.html>, accesat la 25.10.2024.

⁵ William J. Fili, *Passage to Valhalla. The human side of aerial combat over nazi occupied Europe*, Filcon Publishers, Media, Pennsylvania 1963, p. 131. În original: „Those farmers stayed a short distance from me until I yelled to them: «Alo! Alo!» and pointing to my chest yelled: «Me American»... One man, timidly, came to me and asked: «Ruskie» (Russian), I answered «No!» and again pointing to my chest, «American». Finally, he understood and called to the others, «American» and the others, men, woman and children gathered around me. The first man shook my hand, and not knowing what else to do, I offered him a cigarette, which he took”

⁶ Idem.

⁷ Ibidem, p. 206. În original: „Indeed, I learned a lesson remembered to this day, viz., that all people are basically alike, they love alike. Laugh alike, cry

alike, are all capable of compassion and all share an unshakable hatred of war. Even the average Romanian citizens, who managed a few words with us through that barbed wire fence, were as sincerely sorry to see us confined as we were to have visited our heinous destruction on their homeland”.

⁸ Alesandru Duțu, *Armata română în război (1941-1945)*. București: Editura Enciclopedică, București, 2016, p. 291.

⁹ <https://www.iar80flyagain.org/operatiunea-gunn/>.

¹⁰ Dana V. Varvil (1915-2007) era pilotul comandant secund al echipajului bombardierului B-24 Liberator „Destiny Deb” din Grupul 720 bombardament, doborât deasupra Ploieștiului la 24 aprilie 1944, echipaj care a supraviețuit căzând în prizonierat timp de patru luni în România (n.a.).

¹¹ Valeriu (Rică) Georgescu (1904-1993), absolvent al Universității din Birmingham, inginer petrolist, director la Societatea petrolieră Româno-Americană din Ploiești, fost agent al Intelligence Service, motiv pentru care a fost arestat de regimul Antonescu și deținut în perioada 15 august 1941 – 23 august 1944 (n.a.).

¹² William J. Fili, op. cit., p. 262.

¹³ Ibidem, p. 263.

¹⁴ Corneliu Valjan, op. cit., pp. 177-178.

¹⁵ <https://www.iar80flyagain.org/operatiunea-gunn/>.

¹⁶ William Fili, op. cit., p. 286.

¹⁷ <https://www.rador.ro/2021/02/17/1942-1944-anglo-americanii-au-venit-si-ne-au-bombardat-xi/>.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

DIPLOMAȚIE NAVALĂ LA MAREA NEAGRĂ ÎN CADRUL TRATATULUI DE LA VARȘOVIA (1995-1991)

MARIAN TĂNASE *

Abstract

Naval diplomacy was a key aspect of the military relationship between the USSR and its allies during the Warsaw Pact era. The Soviet Navy conducted fewer port visits in Black Sea and Baltic Sea ports compared to those in the Mediterranean or Caribbean.

The first naval diplomatic mission within the Warsaw Pact occurred in October 1953, when the Soviet Navy organized two task groups of five large ships – one for the Black Sea and one for the Baltic Sea – which visited the ports of Constanta, Varna, and Gdynia.

During the Warsaw Pact period (1955–1991), Soviet naval presence in allied ports was rarely in the form of official visits, with Navy Day celebrations being one of the few exceptions. Romanian and Bulgarian ships made only a limited number of official visits to Sevastopol.

However, naval diplomatic relations in the Black Sea region between the USSR, Romania, and Bulgaria were less developed compared to those with the Baltic states, Poland, and East Germany. Notably, no Romanian military ship crossed the Turkish Straits during this time; the only Romanian vessel leaving the Romanian Black Sea ports was the training ship „Mircea”.

Keywords: *Romanian Navy; Soviet Navy; Warsaw Pact; Naval Diplomacy; official port visits*

Introducere

În afară de participările la aplicațiile de cooperare organizate sub egida Organizației Tratatului de la Varșovia, din 1955 și până la finele anului 1989 au avut loc foarte puține vizite oficiale ale navelor sovietice în porturile maritime și fluviale românești.

Numărul vizitelor oficiale ale navelor sovietice în România și Bulgaria a fost relativ

egal. A existat însă, din considerente de conjunctură privind relațiile bilaterale, un plus pentru Bulgaria. Și în acest domeniu de cooperare, marina sovietică a acordat o importanță mai scăzută aliaților din Marea Neagră decât celor din Marea Baltică. Numărul vizitelor navelor sovietice în Polonia și Germania de Est a fost mult mai mare decât al celor efectuate în Bulgaria și România. Pe de altă parte, nive-

* Comandor dr. ing., locțiitorul comandantului Flotilei 56 Fregate „Contraamiral Horia Macellariu”

lul de reprezentare a fost mai redus. Dacă la Zilele Marinei statelor aliate din Marea Baltică nivelul de reprezentare a fost, de cele mai multe ori, la nivel de comandant al flotei sovietice, la Zilele Marinei Române și Bulgare reprezentarea a fost, de regulă, la nivel de Șef de Stat Major al Flotei sovietice din Marea Neagră.

În perioada existenței Tratatului de la Varșovia (1955-1991), din cele 8 vizite oficiale ale navelor sovietice la Constanța, una a fost prilejuită de sărbătorirea Zilei Naționale a României comuniste (august 1964), trei au fost cu ocazia sărbătoririi Zilei Marinei (1973 și 1977), alte trei au fost escale ale navelor-școală (1979, 1981 și 1982) și doar două au fost vizite oficiale, fără a fi legate de un eveniment anume (1987 și 1989).

La fluviu, navele sovietice au vizitat portul Brăila de 5 ori (1970, 1972, 1975, 1980 și 1985). Nu a existat o vizită oficială a navelor fluviale românești în vreunul din porturile sovietice de la Dunăre.

Nave militare românești au fost în vizită oficială în portul Sevastopol de 10 ori, vizite prilejuite, în mod special, de participarea la Ziua Marinei Sovietice. Navele militare ale marinei române și ale celei bulgare au fost împreună la Sevastopol pentru a participa la Ziua Marinei Sovietice de 4 ori, în vara anilor 1955, 1972, 1976 și 1978. În anii 1970 și 1983, au fost doar bulgarii prezenți la Sevastopol, iar românii doar în anii 1982, 1987 și 1989. În 1982 a fost prezent un grup de nave militare, urmând, în anii 1987 și 1989, nava-școală „Mircea”.

În perioada 1985-1989, marșurile de instrucție ale navei-școală „Mircea” s-au desfășurat doar în Marea Neagră. Pe timpul acestora, „Mircea” a făcut escale în porturile sovietice Sevastopol (1986 și 1990), Odessa (1986 și 1988), Suhumi (1987) și Novorossisk (1988 și 1990).

Prima și singura vizită oficială a unor nave militare românești, care nu a fost o participare la Ziua Marinei Sovietice sau la o activitate de planificare ori aplicație în cadrul Tratatului de la Varșovia, respectiv escale a navei-școală „Mircea”, a avut loc în decembrie 1967, când un grup de nave românești a făcut o vizită de răspuns la Sevastopol, conform uzanțelor diplomatice, la vizita grupului de nave sovietice din august 1964. În vara anului 1964, sovieticii au efectuat vizite oficiale atât în Bulgaria, cât și în România. Bulgarii au fost în vizita de răspuns în decembrie 1964, iar românii în decembrie 1967.

În afară de cele deja menționate, nave militare românești au mai acostat la Sevastopol cu diferite ocazii, fără a fi considerate vizite oficiale, organizate și desfășurate după cutumele protocolului diplomatic. În cele mai multe cazuri, protocolul diplomatic a fost minim. Aceste „vizite de lucru” au presupus, în general, transportul pe mare a unor delegații care au participat la conferințele de planificare ale aplicațiilor ce urmau a se desfășura în comun sau transportul unor echipaje ale navelor ce urmau a fi aduse din U.R.S.S., așa cum a fost și cazul echipajului submarinului „Delfinul” în

Nava-școală „Mircea”

vara anului 1985. În prima parte a perioadei analizate, delegațiile române și bulgare executau deplasarea împreună la bordul aceleiași nave, de regulă, o navă românească.

Relațiile dintre România și Bulgaria în domeniul diplomației navale au fost la un nivel foarte scăzut. Nu a existat o vizită oficială în România a navelor militare bulgărești. Pe de altă parte, nava-școală „Mircea” a făcut escale la Varna (1986, 1988, 1989 și 1990) și Burgas (1987), pe timpul marșurilor de instrucție în Marea Neagră.

Porturile celor trei state membre ale Tratatului de la Varșovia din bazinul Mării Negre au fost vizitate în perioada 1955-1989, de câteva ori de către nave ale marinei poloneze și ale celei est-germane. Acestea au fost nave de instrucție sau nave școală. Nicio navă românească sau bulgărească nu a vizitat Polonia și Germania de Est.

În perioada 1970-1985, din 5 în 5 ani, navele fluviale sovietice au executat marșuri pe Dunăre, plecând de la Chilia în amonte, ajungând chiar și la Viena, pe timpul cărora au vizitat cel puțin un port din fiecare țară dunăreană. Aceste marșuri ale navelor sovietice erau făcute pentru marcarea unui număr rotund de ani de la încheierea celui de Al Doilea Război Mondial. Portul românesc Brăila a fost vizitat, de cele mai multe ori, pe timpul marșului de înapoiere la Chilia a navelor fluviale sovietice. În afară de aceste vizite, navele sovietice au mai fost prezente la Brăila, în vizită oficială, în anul 1972. În această perioadă nu a existat o vizită oficială a navelor fluviale românești într-un port dunărean sovietic sau bulgăresc.

În perioada participării României la Tratatul de la Varșovia, nave militare ale unor state din afara bazinului Mării Negre au fost prezente în Marea Neagră, de cele mai multe ori pentru vizite în România, Turcia, U.R.S.S. și Bulgaria. Cele mai multe vizite ale navelor occidentale au fost făcute la Constanța. Începând din 1975, navele militare americane au acostat anual în portul Constanța.

În aceeași perioadă, nicio navă militară românească nu a fost prezentă în strâmtorile turcești sau le-a traversat. Singurele ieșiri din Marea Neagră au fost cele ale navei-școală „Mircea”. Între 1967 și 1980, nava-școală „Mircea” a executat 10 marșuri de instrucție în Ma-

rea Mediterană și Oceanul Atlantic pe timpul cărora a făcut escale și vizite oficiale în 31 de porturi, în câteva dintre acestea staționând de două sau trei ori.

Prima vizită oficială la Constanța a unei escadre sovietice

În toamna anului 1953, marina sovietică a exersat pentru prima dată procedurile de diplomație navală în relațiile cu Polonia, România și Bulgaria. Grupuri de nave sovietice, „escadre ale prieteniei”, au efectuat primele vizite oficiale în porturile Gdynia, Constanța și Varna. Cele din Gdynia și Constanța au fost simultane. Cea de la Varna a urmat imediat după plecarea navelor sovietice din Constanța.¹

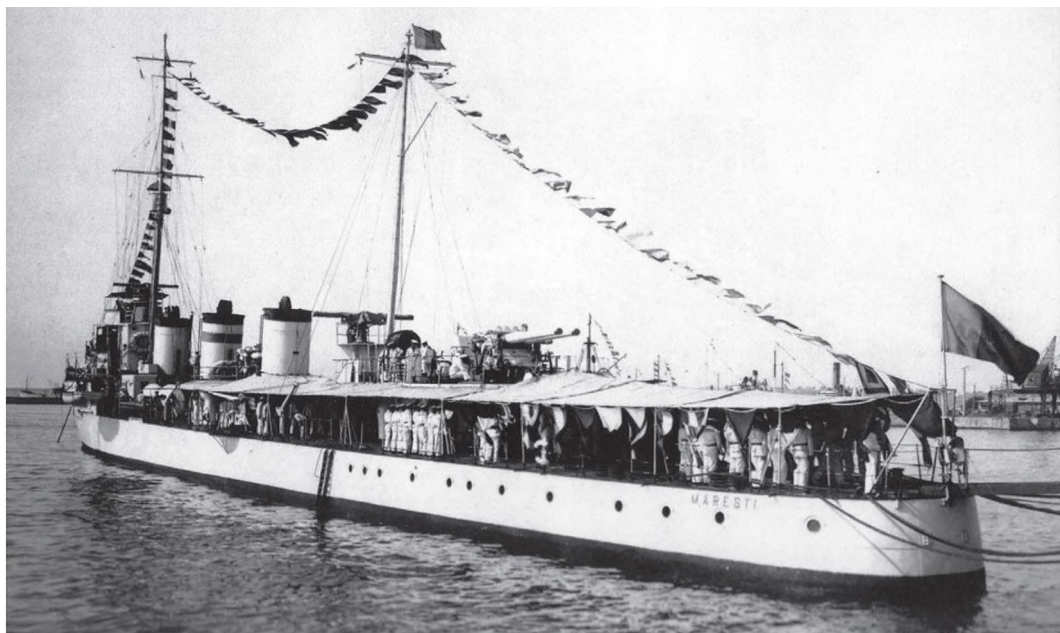
Aceasta a fost prima vizită oficială a unor nave sovietice în țările din Europa de Est cu ieșire la mare, România, Bulgaria și Polonia. R.D. Germană nu a fost vizitată din motive politice.

În ceea ce privește România, în luna octombrie 1953, s-au desfășurat în țară ample manifestări prilejuite de „Luna prieteniei româno-sovietice”. Pentru domeniu naval, guvernul român a trimis guvernului sovietic, cel mai probabil în lunile iulie sau august, invitația/solicitarea ca nave sovietice să vină într-o vizită oficială „de prietenie”, în portul Constanța, pe parcursul lunii octombrie 1953. Aceasta avea să fie prima vizită oficială a unor nave sovietice în România, după încheierea celui de Al Doilea Război Mondial.

Conform înțelegerilor, între 15 și 19 octombrie 1953, avut loc vizită oficială a unui grup de nave (escadră) militare sovietice în portul Constanța, aflat sub comanda viceamiralului Parhomenco, Șeful de Stat Major al Flotei Sovietice din Marea Neagră.

Flota sovietică din Marea Neagră a pregătit o escadră formată din crucișătoarele ușoare, purtătoare de artilerie, „Frunze” și „Kuibîșev” și distrugătoarele „Bezzavetnii”, „Besstrașcenii” „Bezboeaznennii”, care urmau să viziteze porturile Constanța și Varna. Navele escadrei sovietice aveau la bord aproape 3.500 de militari.

Vizita s-a desfășurat după protocolul maritim și diplomatic. Joi, 15 octombrie 1953, navele sovietice au fost întâmpinate la intrarea în apele teritoriale, la 8 Mm față de Farul din Constanța (Carol), de către distrugătoa-

Distrugătorul „Mărăști”

rele românești D-11 (ex. „Mărăști”) și D-12 (ex. „Mărășești”).² Ceremonialul de sosire al navelor sovietice a fost unul amplu, menit să exprime bucuria și onoarea românilor de a primi o astfel de vizită. În afara echipajelor navelor militare la front, pe dana Farului Carol au fost prezente garda de onoare, fanfara militară, un detașament de militari și mulți „oameni ai muncii”. După momentul salutului au fost trase cele 21 de salve de tun și navele sovietice au ancorat, la ora 13.00, în rada portului Constanța.

Acestui eveniment i s-a acordat o atenție deosebită, atât prin amploarea și conținutul manifestărilor de la Constanța, cât și prin relațiile din presa de partid din cele două țări. În cinstea vizitei marinarilor sovietici, în orașul Constanța au fost arborate drapele U.R.S.S. și R.P. Române pe clădirile importante și au fost montate în locuri vizibile panouri cu lozinci și saluturi pentru marinarii sovietici.

În conformitate cu programul convenit al vizitei, viceamiralul Parhomenco, însoțit de un grup de amirali și ofițeri superiori, a fost primit în vizită la bordul navei de comandament „Libertatea” (ex. iahtul regal „Lucefărul”) de către generalul-locotenent Nicolae Ceaușescu, șeful Direcției Superioare Politice a Armatei și

prim locțiitor al ministrului Forțelor Armate ale R.P.R., alături de comandantul Forțelor Maritime Militare române, contraamiral Diaconu Florea. A urmat o vizită la Sfatul Popular Constanța, unde delegația sovietică a fost primită de către președintele Consiliului Sfatului Popular Constanța (primarul), Gheorghe Radnev, asistat de prim-secretarul Organizației Regionale a Partidului Muncitoresc Român Constanța, Vintilă Marin.

Pe 16 octombrie 1953 a avut loc o ceremonie de depunere de coroane de flori la Monumentul eroilor sovietici îngropați în Cimitirul central din Constanța. Au participat delegații ale marinarilor sovietici și ale marinarilor români, autorități locale și grupuri de muncitori. S-au depus coroane de flori și s-a ținut un miting de omagiu al eroilor sovietici. Participarea a fost numeroasă, în jur de 1.000 de oameni, conform datelor din presa rusă.

În aceeași zi, viceamiralul Parhomenco l-a primit în vizită la bordul navei sovietice pe comandantul Marinei Militare, contraamiralul Florea Diaconu, însoțit de un grup de ofițeri români, iar ulterior o delegație a oficialităților orașului Constanța, de partid și de stat. Seara a avut loc o recepție, la bordul uneia dintre

navele acostate în port. Sunt informații că la aceste activități a participat și generalul locotenent Nicolae Ceaușescu, ca reprezentant al ministrului Forțelor Armate.

Duminică, 18 octombrie 1953, viceamiralul Parhomenco, însoțit de un grup de amirali și ofițeri sovietici, a ajuns în vizită oficială și la București, unde a fost primit de către ministrul Forțelor Armate ale R.P.R., general de armată Emil Bodnăraș. Delegația sovietică a călătorit cu trenul de la Constanța la București. La ajungerea în București, la Gara Băneasa, grupul de amirali și ofițeri a fost întâmpinat de către un grup de generali și ofițeri români.

Cele două delegații au purtat discuții oficiale și au luat masa împreună. În aceeași zi, amiralii și ofițerii sovietici au fost duși să viziteze obiective din capitală. Întâlnirea de la București a fost relatată pe prima pagină a ziarului „Scînteia”.³

Pe timpul staționării escadrei sovietice în rada portului Constanța au fost organizate vizite ale grupurilor de marinari sovietici în Constanța și în stațiunea Mamaia, dar și la obiective economice. Au avut loc întâlniri ale marinarilor sovietici cu muncitori de la Șantierul Naval Constanța la clubul acestora și cu elevii constănțeni la Clubul pionierilor. Cu această ocazie, Ansamblul Artistic al Flotei Sovietice al Mării Negre a oferit publicului constănțean un spectacol la Teatrul de Vară din Parcul „Maxim Gorki” (actualul Parc Arheologic), iar Ansamblul de Căntece și Dansuri al Forțelor Armate ale R.P.R. a susținut un concert pe puntea navei-comandant a escadrei.

Pe stadionul din Constanța, echipele marinarilor sovietici și cei români au jucat un meci amical de fotbal, însă, evenimentul cel mai de amploare a fost balul în aer liber organizat în Piața Ovidiu unde „jocul și cântecul au durat până târziu în noapte”, iar „matrozii sovietici s-au întâlnit cu tineretul constănțean”.⁴

Escadra sovietică a părăsit rada portului Constanța pe 19 octombrie 1953, la ora 6.30, și s-a îndreptat către Varna, unde urmau să desfășoare o vizită oficială (19-22 octombrie 1953). Navele sovietice au fost conduse până la limita apelor teritoriale de către cele două distrugătoare românești D-11 (ex. „Mărăști”) și D-12 (ex. „Mărășești”). La părăsirea apelor teritoriale ale României, comandantul escadrei

sovietice a transmis comandantului Marinei Militare, prin radio, „sincere mulțumiri pentru călduroasa și cordiala primire făcută”.⁵

Vizita oficială a escadrei sovietice din anul 1953 a fost cea mai mediatizată vizită a unor nave străine în portul Constanța. Acesteia i s-au dedicat articole detaliate în presa centrală și locală, atât cea românească, cât și cea sovietică.⁶ Această vizită a fost menționată și în anii următori, în cadrul articolelor publicate în presa centrală românească, dedicate Zilei Marinei Române și Zilei Marinei Sovietice.

Nici o altă vizită a navelor sovietice la Constanța sau Brăila nu a mai beneficiat de o astfel de mediatizare. Pentru restul vizitelor, comunicatele de presă au fost succinte, iar protocolul a fost redus la minim.

Următoarea vizită oficială a unor nave sovietice în portul Constanța avea să aibă loc peste 11 ani, între 20 și 26 august 1964.

Prima vizită oficială a unor nave românești în porturile sovietice de la Marea Neagră a avut loc în vara anului 1955. Nu avem date referitoare la maniera în care a fost primit grupul de nave militare românești, care a ajuns în Sevastopol pe 23 iulie 1955.

Prima participare românească la sărbătorirea Zilei Marinei Sovietice (1955)

În mai 1955 s-a înființat Organizația Tratatului de la Varșovia. Prin documentul de constituire a forțelor armate unite ale statelor participante la Tratatului de la Varșovia s-a stabilit, atât pentru Marea Neagră, cât și pentru Marea Baltică, că forțele navale ale României, Bulgariei, Poloniei și Germaniei de Est sunt puse integral la dispoziția Comandamentului Forțelor Armate Unite.

Sărbătorirea Zilei Marinei Sovietice a constituit un bun prilej de a evidenția unitatea zonei sale europene de influență, ce se oficializase într-o alianță cu două luni în urmă, prin semnarea și ratificarea documentelor de constituire a Tratatului de la Varșovia.

Astfel, pentru prima dată, la Ziua Marinei Sovietice (Ziua Forțelor Maritime Militare ale U.R.S.S.) din anul 1955, sărbătorită pe 24 iulie, conducerea marinei sovietice, cel mai probabil pe căi diplomatice, a invitat marinele statelor comuniste din bazinul Mării Negre și al Mării

Baltice, România, Bulgaria și Polonia, proaspete semnatare ale Tratatului de la Varșovia, să participe cu nave.⁷

Toate trei statele au răspuns cu promptitudine. Au fost constituite „detașamente de nave” și au fost desemnate să participe la eveniment persoane oficiale, de la nivelul comandantului marinei în sus. Pe 23 iulie 1953, au intrau în portul Sevastopol, din Crimeea, un grup de nave din România și unul din Bulgaria, iar în portul Baltiisk, din Kaliningrad, un grup de nave din Polonia, pentru a participa la ceremoniile organizate cu ocazia Zilei Marinei Sovietice de către Flota Mării Negre, respectiv, de către Flota Mării Baltice.

La invitația primită din U.R.S.S., Comandamentul Marinei Militare a propus să participe la Sevastopol un grup de nave format din trei dragoare de bază, cele mai noi nave militare românești, puse sub comanda comandantului Marinei Militare, contraamiralul Mihai Nicolae, iar la Ismail, la manifestările organizate de către Comandamentul Flotei sovietice de Dunăre, să participe cu un grup de nave format din trei monitoare fluviale, puse cel mai probabil sub comanda comandantului Flotei de Dunăre, căpitan de rangul 1, Gheorghe Sandu. Participarea a fost aprobată și s-a realizat.

Grupul format din cele trei dragoare de bază a rămas la Sevastopol pentru 3 zile, 23 la 25 iulie 1955.⁸

Evenimentul de la Sevastopol a fost amplu mediatizat, în detaliu chiar, de către presa rusă și presa din celelalte state. Pentru România, AGERPRES a preluat știrile produse de agenția sovietică TASS, publicate și în toată presa românească.⁹ Reprezentarea oficială a românilor, prin comandantul forțelor maritime militare ale Republicii Populare Române, contraamiralul Nicolae G. Mihai, a fost de bun augur. Bulgarii s-au prezentat la Sevastopol cu prim locțiitorul ministrului Apărării, secondat de către comandantul marinei bulgare.

Cele două grupuri de nave au ajuns și au intrat pe rând în Sevastopol, pe 23 iulie 1955, primii fiind bulgarii (programat sau nu) și românii la câteva ore după. După acostarea grupului de nave bulgare, cu distrugătorul „G. Dimitrov” navă-comandant, un reprezentant al comandamentului flotei sovietice a urcat la bordul navei amiral pentru formalitățile de gazdă.

Același lucru s-a întâmplat și după acostarea navelor din grupul de nave românești, cu o singură și importantă deosebire: la bordul navei bulgărești a urcat un contraamiral (șef sau membru în consiliul militar al flotei/ o funcție extrem de importantă în acea perioadă), iar la bordul navei amiral românești a urcat pentru a ura bun venit, un comandor.

După sosirea la Sevastopol, ambele delegații și-au început vizita protocolară la comandantul Flotei sovietice a Mării Negre, viceamiralul V.A. Parhomenco și la amiralul F.A. Fokin, Șeful de Stat Major al marinei sovietice. Au continuat cu reprezentanții autorităților locale, unde au fost primiți de către președintele comitetului executiv al Sovietului orașenesc de deputați ai oamenilor muncii din Sevastopol. Mai târziu, sovieticii, amirali și reprezentanții autorităților locale de partid și de stat au trecut la vizite de răspuns la navele române și bulgare.

În seara aceleiași zile, de 23 iulie 1955, la Teatrul central al armatei sovietice a avut loc o ședință festivă organizată de Ministerul Apărării al U.R.S.S., consacrată Zilei Flotei Maritime Militare a U.R.S.S. Ședința festivă a fost deschisă de amiralul S. G. Gorșkov, proaspăt numit comandant al marinei sovietice.

Pe 23 și 24 iulie s-au organizat vizite reciproce între echipajele navelor. Românii și bulgarii au vizitat navele de război ale Flotei Mării Negre, iar sovieticii, la rândul lor, pe cele cu care veniseră românii și bulgarii.

Duminică 24 iulie 1955, în cursul dimineții, românii și bulgarii au luat parte, alături de sovietici, la festivitățile dedicate sărbătoririi Zilei Flotei Maritime Militare a U.R.S.S. în portul și orașul Sevastopol. După-masă, s-au organizat vizite ale echipajelor navelor la locurile istorice ale „orașului-erou”, printre care Muzeul Flotei Mării Negre. Seara s-a participat la un spectacol dat de artiști sosiți din Moscova, Leningrad și Kiev.

Până la sfârșitul anului 1989, grupuri de nave militare românești au participat la sărbătorirea Zilei Marinei Sovietice de 4 ori, în anii 1972, 1976, 1978 și 1982. Sovieticii, însă, au participat doar de 2 ori, în anii 1973 și 1977.

Vizita navelor sovietice din august 1964

Anul 1964 a reprezentat începutul creșterii prezenței navale sovietice în Marea

Mediterană. S-a făcut trecerea de la misiuni de prezență navală prin vizite în porturi străine la misiuni de luptă. În cursul anului 1964, traficul navelor sovietice prin strâmtorile Bosfor și Dardanele a cunoscut o creștere fără precedent.

În acest context, în luna august 1964, a avut loc vizita oficială a două nave sovietice la Constanța, sub comanda șefului de Stat Major al Flotei sovietice din Marea Neagră, în cadrul unor înțelegeri guvernamentale.

Care a fost motivul?

Pe 23 august 1964, regimul comunist din România a organizat ample manifestări prilejuite de împlinirea a 20 de ani de la evenimentele din 1945, denumite în acea perioadă „Insurecția armată din 23 august 1945”. Din 1948 pe 23 august, se sărbătorea Ziua Națională a României, zi în care se aniversau anii trecuți de la „eliberarea României de sub jugul fascist”. Au fost invitate și au sosit la București delegații de partid și de stat din statele europene și asiatice cu regim comunist, printre care U.R.S.S. și China.

Presa centrală de la București scria: „În legătură cu schimbul de vizite ale unor nave militare între U.R.S.S. și R.P. Română *între guvernele Uniunii Sovietice și Republicii Populare Române s-a realizat o înțelegere privind un schimb de vizite prietenești ale unor nave militare.*”¹⁰

Comunicatul a fost publicat în ziua în care la București a ajuns delegația sovietică, condusă de A. I. Mikoian, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S.¹¹ Cel mai probabil, sovieticii au fost cei care au insistat ca vizita să se desfășoare în această perioadă. Astfel, Flota Mării Negre a fost prezentă cu nave în portul Constanța în perioada în care românii aniversau 20 de ani de la momentul 23 august 1944, având în vedere rolul important acordat de propaganda oficială privind contribuția marinarilor sovietici la eliberarea portului Constanța și a Dobrogei.

În dimineața zilei de vineri, 21 august 1964, a sosit în portul Constanța, pentru o vizită oficială în România, un grup de nave sovietice, format din crucișătorul (transformat în crucișător ușor de antrenament/ navă școală în 1961) „Dzerjinski” și distrugătorul „Plamennii”, aflat sub comanda viceamiralului

Grigorii Korneevici Cernobai, proaspăt numit șef de Stat Major al Flotei sovietice a Mării Negre. Cele două nave sovietice au staționat la Constanța pentru 5 zile.

La sosirea în port, navele sovietice au fost întâmpinate pe dană de către amirali și ofițeri ai Marinei Militare Române. În cursul dimineții, viceamiralul Grigori Korneevici Cernobai, împreună cu un grup de ofițeri, a făcut o vizită protocolară viceamiralului Grigore Marteș și reprezentanților autorităților locale de partid și de stat. Comandantul Marinei Militare, viceamiralul Marteș, a oferit o recepție la prânz în cinstea amiralului sovietic. În după-amiaza aceleiași zile, comandantul Marinei Militare, împreună cu reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat au făcut o vizită protocolară de răspuns viceamiralului Cernobai. Marinarii sovietici au vizitat, în cele 5 zile, orașul Constanța, Muzeul arheologic, Acvariul și litoralul românesc.¹²

În dimineața zilei de duminică, 23 august 1964, „în memoria eroilor români și sovietici căzuți în lupta împotriva fascismului”, în cimitirul central din Constanța au avut loc ceremonii la monumentele eroilor ostașilor români și al marinarilor sovietici din Flota Mării Negre. După intonarea imurilor de stat ale României și U.R.S.S., au fost depuse coroane de flori. Amiralul sovietic, însoțit de un grup de ofițeri, a depus coroane de flori la ambele monumente.

Navele sovietice au plecat din Constanța pe data de 25 august 1964.

Este de remarcat faptul că bulgarii au făcut o vizită de răspuns la Sevastopol în perioada 4 la 9 decembrie 1964, iar românii după 3 ani.

A două vizita oficială a unui grup de nave românești la Sevastopol (decembrie 1967)

La propunerea sovieticilor sau la solicitarea părții române, în perioada 14 la 22 decembrie 1967, perioadă în care are loc și marșul de la Constanța la Sevastopol și retur, s-a desfășurat vizita cu durata a 5 zile a unui grup de 3 nave militare românești la Sevastopol, ca răspuns la vizita din anul 1964 a navelor sovietice la Constanța.

După finalizarea formalităților diplomatice, s-a constituit grupul de nave format din nava-școală „Mircea” și 2 nave dragoare de la Divizionul 146 Dragoare de bază. Comandan-

tul marșului a fost numit căpitanul de rangul 1 Anghel Petru, Șeful de Stat Major al Comandamentului Marinei Militare și prim locțiitor al comandantului Marinei Militare.¹³

Grupul de nave românești format din „Mircea”, DB-15 și DB-16 a plecat de la Constanța joi și a sosit la Sevastopol în cursul zilei de sâmbătă dimineață, pe 16 decembrie 1967.¹⁴

Căpitanul de rangul întâi Anghel Petru, însoțit de un grup de ofițeri români, a fost primit sâmbătă de oficialitățile din Sevastopol și de către comandantul Flotei Mării Negre a U.R.S.S., amiralul S.E. Ciursin. Amiralul sovietic a oferit o masă în cinstea oaspeților români. Seara, la Clubul marinarilor din Sevastopol, a avut loc o întâlnire a marinarilor români și sovietici, care s-a încheiat printr-un concert susținut de ansambluri ale românilor și sovieticilor. Echipajele navelor au vizitat locurile istorice din Sevastopol.¹⁵ Cel mai probabil, amiralul român a primit în vizită, la nava-școală „Mircea”, reprezentanți ai autorităților din Sevastopol și pe comandantul Flotei Mării Negre.

Navele românești au plecat de la Sevastopol pe 20 decembrie 1967.¹⁶

Schimbul de vizite oficiale cu nave între Flota sovietică a Mării Negre și Marina Militară Română în perioada 1972-1982

Marina Militară Română a participat pentru prima dată la Ziua Marinei Sovietice, la Sevastopol, organizată de către Flota Mării Negre, în vara anului 1955. Următoarea astfel de participare a avut loc la 17 ani distanță.¹⁷

În 1972, în contextul unei relative dezghețări a relațiilor româno-sovietice, sovieticii au lansat invitația ca și nave românești să participe la Sevastopol cu ocazia sărbătoririi marinei lor. Invitația a fost acceptată de către partea română. Începând din acest moment, conform normelor și cutumelor diplomatice, au avut loc vizite reciproce de răspuns.

Nave ale flotei sovietice a Mării Negre au fost prezente la Constanța pentru a participa la festivitățile organizate de către marinarii români, în prima duminică a lunii august, cu prilejul Zilei Marinei Militare a Republicii Socialiste România, în anii 1973 și 1977. În anii '80 ai secolului trecut, nave sovietice de luptă au ajuns la Constanța, în vizită oficială, însă în

perioade care nu au avut legătură cu Ziua Marinei Militare Române. De asemenea, trei nave școală sau de antrenament au făcut escale la Constanța în anii 1979, 1981 și 1982.

Navele românești au participat la Ziua Marinei Sovietice în anii 1976, 1978, 1982, 1985, 1989.

În cursul anului 1972, a sosit la București invitația comandantului marinei militare sovietice, amiralul de flotă Serghei Gorșkov, pentru Marina Militară română, de a face o vizită oficială la Sevastopol, cu ocazia festivităților prilejuite de Ziua Flotei Marine Militare a Uniunii Sovietice.¹⁸ La București invitația a fost acceptată, iar Comandamentul Marinei Militare a propus și a pregătit pentru efectuarea vizitei, un grup format din 3 nave: nava-școală „Mircea” și două vânătoare de submarin de la Divizionul 50 Vânători de submarine (51 și 52, renumerotate mai târziu 1 și 2).¹⁹ Comandantul marșului a fost desemnat contraamiralul Aron Mihai, comandantul Diviziei 42 Maritime. La festivitățile din portul Sevastopol, alături de români, au participat cu nave bulgarii și iugoslavii, în cadrul unor delegații.²⁰ Vizita la Sevastopol a celor trei nave românești a fost intens mediatizată de presa centrală de la București, care a publicat corespondențe zilnice detaliate transmise de la Moscova. A fost un semnal al dezghețării relațiilor sovieto-române în domeniul naval.

Grupul de nave militare românești au plecat din Mangalia joi dimineață, 27 iulie 1972 și a intrat în portul Sevastopol a doua zi dimineață.²¹ În aceeași zi, contraamiralul Mihai Aron, însoțit de un grup de ofițeri români, a fost în vizită protocolară la autoritățile orașului Sevastopol. La Comandamentul flotei sovietice a avut loc o întrevedere cu comandantul Flotei Mării Negre a U.R.S.S., amiralul Viktor Sergheevici Sisoiev.

Duminică 30 iulie 1972, navele și echipajele românești au participat la festivitățile desfășurate în portul Sevastopol, cu ocazia Zilei Flotei maritime militare a U.R.S.S.. Amiralul Sisoiev, comandantul Flotei sovietice a Mării Negre, a oferit o recepție la care au participat și reprezentanți de la cele trei nave românești, în frunte cu contraamiralul Aron. Această recepție a fost menționată în comunicatul din 31 iulie 1972, de către un corespon-

dent AGERPRES de la Moscova: „comandantul detașamentului de nave militare românești, contraamiralul Aron Mihai, a avut o convorbire prietenească cu amiralul de flotă al Uniunii Sovietice, S. G. Gorșkov.”²²

La rândul său, contraamiralul Mihai Aron, a oferit pe 31 iulie 1972, o masă la bordul navei-școală „Mircea”, în cinstea comandantului Flotei sovietice a Mării Negre, amiralului Sisoiev. La acest eveniment au participat, din partea sovieticilor, amiralul de flotă N. D. Sergheev, șeful Statutului Major al Flotei Maritime Militare a U.R.S.S., fost comandant al Flotei Mării Negre, viceamiralul Ivan Semionovici Rudnev, membru al Consiliului militar, șeful Direcției politice a Flotei Mării Negre, alte persoane din comandamentul flotei. „Masa s-a desfășurat într-o atmosferă caldă prietenească.”²³

În cursul aceleiași zile, marinarii români au vizitat două nave militare sovietice, crucișătorul antisubmarin port-elicoptere „Leningrad” și crucișătorul „Ușakov” (clasa „Sverdlov”), iar seara a avut loc o „întâlnire prietenească” între marinarii români și sovietici la clubul marinarilor din portul Sevastopol.²⁴

Marți dimineata, pe 1 august 1972, grupul de nave militare românești a părăsit Sevastopol, sosind a doua zi la Mangalia.

Anul următor, cu ocazia sărbătoririi Zilei Marinei Române în data de 5 august 1973, prima duminică din luna august, a fost transmisă din timp sovieticilor invitația de a veni în vizită la Constanța, ca răspuns la vizita menționată anterior, a detașamentului de nave militare românești la festivitățile prilejuite de sărbătorirea Zilei Flotei Maritime Militare a U.R.S.S..

În consecință, Comandamentul Flotei sovietice a Mării Negre de la Sevastopol a trimis la Constanța, pentru a desfășura o „vizită oficială de prietenie”, un grup format din trei nave de luptă: crucișătorul purtător de rachete „Amiral Golovko”, distrugătorul purtător de rachete „Nahodcivii” și escortorul „Krasnodarskii Komsomolet”. Comandantul marșului pentru grupul de nave sovietice a fost desemnat viceamiralul Boris Efremovici Iamcovoii, șeful de Stat Major la Flotei sovietice din Marea Neagră. Vizita a început vineri dimineata, pe 3 august 1973 și s-a încheiat marți după-amiază, în data de 7 august 1973.²⁵

În aceeași zi în care navele sovietice au acostat în portul Constanța, pe 3 august 1973, viceamiralul Iamcovoii, însoțit de un grup de ofițeri, a făcut vizite protocolare la președintele Comitetului executiv al municipiului Constanța, s-a întâlnit cu comandantul Marinei Militare, contraamiralul Sebastian Ulmeanu și cu șeful Școlii Militare de Ofițeri activi de marină „Mircea cel Bătrân”, contraamiralul Ilie Ștefan. La bordul crucișătorului „Golovko”, amiralul sovietic a primit în vizită de răspuns pe reprezentanți ai autorităților locale și militare. A doua zi, s-a organizat o ceremonie de depunere de coroane de flori la Monumentul Victoriei și la Monumentul eroilor marinari sovietici din municipiul Constanța.²⁶

Navele sovietice și echipajele acestora au participat la festivitățile prilejuite de Ziua marinei Republicii Socialiste România. Ambasadorul U.R.S.S. la București, V. I. Drozdenko, și viceamiralul Iamcovoii au reprezentat statul sovietic la tribuna oficială.²⁷

Pe timpul staționării navelor sovietice la Constanța, pentru marinarii sovietici s-au organizat vizite la monumente istorice, la Muzeul de istorie și arheologie, la Muzeul Marinei Române din Constanța și în stațiunile turistice de pe litoral Mamaia, Eforie și Mangalia, precum și diverse „întâlniri” cu marinari militari români (întreceri între echipe sportive ale echipajelor sovietice și ale marinarilor militari-ilor români și spectacole comune ale ansamblurilor artistice militare românești și sovietice). Navele sovietice au fost deschise la vizită, fiind vizitate de către reprezentanți ai autorităților locale, militari români, locuitori ai orașului Constanța și grupuri de elevi (pionieri).²⁸

În 1976, sovieticii au invitat la sfârșitul lunii iulie, într-o vizită oficială cu durata a 5 zile, atât pe români, cât și pe bulgari. Marina militară a României a fost reprezentată la Sevastopol de grupul de nave format din 2 nave vânătoare de submarine (V.Sm.-1 și V.Sm.-2) și nava hidrografică 113 (Ex. „Slt. Ioan Ghiculescu”) în calitate de navă comandant, iar bulgarii au avut în portul militar din Crimeea navele „Smeli”, „Derzki” și nava hidrografică 61 (din 1986 „Amiralul Branimir Ormanov”).

Grupul de nave românești sub comanda șefului de Stat Major al Comandamentului Marinei Militare, contraamiralul Mihai Aron,

a plecat joi dimineața, 22 iulie 1976 către Sevastopol și au ajuns a doua zi, de această dată ca urmare a invitației primite din partea ministrului apărării al U.R.S.S., mareșalul Andrei Antonovici Greciko, pentru a participa la festivitățile prilejuite de sărbătorirea Zilei Flotei Maritime militare Sovietice.²⁹

La Sevastopol, navele românești au executat activități de protocol și au participat la „la diverse manifestări consacrate sărbătorii Zilei Flotei maritime militare”, organizate de Flota sovietică din Marea Neagră. Pentru prima dată (și cel mai probabil așa a fost), navele românești mici și neimpresionante au fost deschise vizitei cetățenilor sovietici din Sevastopol.³⁰ În perioada vizitei, contraamiralul Mihai Aron s-a întâlnit din nou cu amiralul Groșkov, comandantul suprem al marinei sovietice.³¹ Navele românești și bulgărești au plecat din Sevastopol marți, 27 iulie 1976.

Următoarea vizită oficială „de prietenie” a unor nave sovietice s-a desfășurat între 5 și 9 august 1977, tot de Ziua Marinei Române.

Grupul de nave sovietice, care a venit la Constanța, era format din crucișătorul „Krasnii Krim” și distrugătorul „Bravii”. Comandantul marșului a fost contraamiralul Iorin Aleksandrovici Stadnicenko. Sovieticii nu au mai trimis pe șeful de Stat Major al flotei, ci un comandant de mare unitate.

Imediat după acostarea navelor, contraamiralul Stadnicenko a făcut vizite protocolare primarului municipiului și consulului general al U.R.S.S. din Constanța. Ulterior, a depus coroane de flori la Monumentul „Victoriei”, Monumentul marinarilor sovietici și la Cimitirul eroilor sovietici din Constanța. După masă, amiralul sovietic s-a întâlnit cu Comandantul Marinei Militare, contraamiralul Ulmeanu Sebastian.³²

În vara anului 1978, pentru a se răspunde invitației de participare la sărbătorirea Zilei Flotei Maritime militare a U.R.S.S., Comandamentul Marinei Militare a trimis la Sevastopol același grup de nave românești (V.Sm.-1, V.Sm.-2 și N.H.-113). Vizita s-a desfășurat în perioada 28 iulie la 1 august 1978. Referitor la această vizită, comunicatul din presa românească a avut doar câteva rânduri și a fost emis post-eveniment.³³ La rândul lor, marinarii bulgari au fost prezenți la Sevastopol cu aceleași nave.

Vizitele de răspuns ale marinei sovietice în portul Constanța s-au desfășurat în anii următori cu nave de instrucție (antrenament) și nave-școală de tip velier.

În anii 1979, 1981 și 1982, portul Constanța a fost vizitat de către o navă-școală (de antrenament) a marinei sovietice, care executa marș de instrucție în Marea Neagră.

Escala primei nave școală sovietice, nava de antrenament „Gangut”, o navă cu deplasament de 5.000 t, s-a desfășurat între 24 și 28 septembrie 1979, comandantul marșului fiind căpitanul de rangul întâi, F. V. Blinov. Navă școală militară sovietică a sosit la Constanța luni dimineața și a plecat vineri dimineața.³⁴

În anul 1981, sovieticii au venit la Constanța cu nava-școală „Hasan”. Aceasta a intrat în port marți dimineața, 18 august 1981, și a plecat sâmbătă, 22 august 1981. De această dată, comandantul marșului a fost viceamiralul G. L. Nevolin.³⁵

Între 21 și 25 septembrie 1982, nava-școală militară sovietică „Perecop”, având la bord pe comandantul marșului, căpitanul de rangul întâi, N. M. Pitulainin, a făcut o escală în portul Constanța. Nava a acostat în port marți dimineața și a plecat sâmbătă.³⁶

De fiecare dată, conform protocolului vizitei, în ziua sosirii navelor în portul Constanța, la puțin timp după acostarea la cheu, comandantul marșului, însoțit de un grup de ofițeri sovietici, a făcut vizite protocolare primarului municipiului Constanța, comandantului marinei militare și comandantului Institutului de marină „Mircea cel Bătrân”. După încheierea acestor vizite, s-au desfășurat ceremoniile de depunere de jerbe de flori la Monumentul Victoriei și la Monumentul marinarilor sovietici din Constanța. Pentru elevii marinari sovietici s-au organizat vizite în Constanța și în stațiunile de pe litoralul românesc al Mării Negre, vizite ale navelor-școală, precum și întâlniri între elevii sovietici și cei ai Institutului de marină „Mircea cel Bătrân”.

În anul 1982, sovieticii au sărbătorit ziua marinei pe data de 25 iulie. Pe cale diplomatică, la București, s-a primit solicitarea ca un „detașament de nave” din Marina Militară Română să participe la Sevastopol, la festivitățile prilejuite de sărbătorirea Zilei Flotei Maritime Militare a U.R.S.S. Propunerea marinei, trans-

misă prin eşaloanele superioare, privind participarea la Sevastopol în perioada 22 la 26 iulie 1982, cu 2 nave din Divizionul 146 Dragoare de bază și puitoare de mine și plase, piuitorul de mine și plase 274 și dragorul de bază 15, a fost aprobată în luna mai, iar persoana desemnată să participe a fost comandantul Centrului 39 Scafandri, contraamiral Ilie Ștefan.³⁷

Informații despre această vizită oficială au fost publicate în presa centrală de la București după încheierea vizitei, sub forma unei corespondențe transmise de Moscova pe 27 iulie 1982.

Până în 1990, nicio navă de luptă a Marinei Militare nu a fost în vizită în U.R.S.S.. Singurele vizite au fost cele ale navei-școală „MIRCEA”.

Marșurile de instrucție ale navei-școală „Mircea” în Marea Neagră, în perioada 1986-1990

Prezența românească în porturile sovietice de la Marea Neagră în perioada 1986-1989 s-a concretizat în vizite oficiale și escale ale navei-școală „Mircea”. În cadrul marșului de instrucție din perioada 15 iulie la 14 august 1986, nava-școală „Mircea” a vizitat porturile Istanbul (21-24 iulie), Sevastopol (29 iulie – 1 august), Odessa (4-6 august) și Varna (11-13 august).³⁸

„Mircea” era pentru prima dată la Odessa și la Varna. Vizita de la Varna a fost prima vizită oficială a unei nave militare românești în Bulgaria, din întreaga perioadă a Războiului Rece.

Nava-școală „Mircea” a plecat în marș de instrucție pe 15 iulie 1986, comandantul marșului fiind căpitanul de rangul 1, Drăgușin Ilie. După vizita la Istanbul, o staționare de 2 zile în rada Eforie Nord pentru reprovizionare și o inspecție a comandantului marinei, contraamiralul Ioan Mușat, „Mircea” a plecat către portul sovietic Sevastopol.

În dimineața zilei de marți, 29 iulie 1986, la 2 zile după ce sovieticii sărbătoriseră Ziua Marinei, „Mircea” a intrat în portul Sevastopol. După acostare, o delegație de ofițeri au efectuat vizite oficiale la autoritățile orașului și la Comandamentul Flotei sovietice a Mării Negre. Românii au oferit un dineu la bordul lui „Mircea”, la care au participat din partea sovieticilor contraamiralul Stanislav Georgievici Alekseev, reprezentat al Comandamentului

Flotei Mării Negre, fost comandant al Diviziei de submarine, însoțit de câțiva ofițeri. La rândul lor, sovieticii au oferit un dejun la bordul navei de patrulare „Bezukoriznennii” (Această navă avea să viziteze Constanța în 1991). Echipajul navei-școală „Mircea” a vizitat orașul Sevastopol și a participat la spectacole oferite de către sovietici.

Vizita în portul Odessa s-a desfășurat în aceleași condiții.

În 1987, marșul de instrucție al navei-școală a fost mai scurt, între 4 și 29 iulie. Pe timpul marșului de instrucție, „Mircea” a făcut escale în porturile Burgas, Suhumi și Sevastopol (25-28 iulie 1987). Pentru „Mircea” a fost prima dată când a intrat în portul bulgăresc Burgas și portul sovietic (georgian) Suhumi.³⁹ Conducătorul marșului a fost șeful de stat major al Comandamentului Marinei Militare și primul locțiitor al comandantului marinei române, contraamiralul Iordache Constantin. Perioada vizitei la Sevastopol a coincis cu sărbătorirea de către sovietici a Zilei Marinei.

Contraamiralul Iordache Constantin a fost în vizită la autoritățile de stat din Sevastopol și la Comandamentul Flotei sovietice din Marea Neagră, unde a fost primit de către șeful de stat major, viceamiralul Valentin Egorovici Selivanov. A fost depusă o coroană de flori la Monumentul „Gloriei” din Complexul Memorial Sapun-Gora. Pentru echipajul navei-școală „Mircea” au făcut organizate excursii la locurile istorice ale orașului Sevastopol și evenimente culturale comune cu marinarii sovietici. „Mircea” a fost vizitată de către civili și militari din Sevastopol.⁴⁰

În anul 1988, pavilionul navei-școală „Mircea” a fluturat în porturile Varna (29 iulie – 1 august), Istanbul (2-5 august), Novorossisk (10-13 august) și Odessa (16-18 august), cu ocazia vizitelor efectuate pe timpul marșului de instrucție în Marea Neagră. Marșul de instrucție al navei-școală „Mircea” din vara anului 1988 s-a desfășurat între 28 iulie și 20 august 1988. Comandatul marșului a fost căpitanul de rangul 1, Enăchescu Corneliiu, șeful Direcției Hidrografice Maritime Constanța. „Mircea” era pentru prima dată acostat la dană în portul Novorossisk.

Vizitele au fost escale cu durata de 2 la 3 zile, fără vizite oficiale la autoritățile civile și

militare din orașele port respective. Între vizita la Istanbul și cea de la Novorossisk, nava-școală „Mircea” a staționat o zi în rada portului Constanța pentru reprovizionare. Pe timpul staționării în porturile Varna, Istanbul, Novorossisk și Odessa, marinarii românii au vizitat orașele și instituțiile de învățământ de marină din Bulgaria și Turcia. Nava-școală „Mircea” a fost deschisă pentru vizită în porturile Varna, Novorossisk și Odessa.⁴¹

Pentru marșurile de instrucție ale navei-școală „Mircea”, în vara anilor 1988 și 1989, nu au fost publicate în presa românească comunicate de presă cu informații referitoare la aceste voiaje.

În cadrul marșului de instrucție al navei-școală „Mircea” din vara anului 1989 au fost planificate și executate escale și vizite oficiale în porturile Varna (18-20 iulie), Istanbul (24-26 iulie) și Sevastopol (29 iulie – 1 august). Conducătorul marșului a fost șeful de stat major al Comandamentului Marinei Militare și primul locțiitor al comandantului marinei române, contraamiralul Iordache Constantin. Perioada vizitei la Sevastopol a coincis cu sărbătorirea de către sovietici a Zilei Marinei lor. Informațiile privind marșul de instrucție în Marea Neagră al navei-școală „Mircea” nu au fost publicate în presa românească. În schimb, în revista marinei sovietice este menționată vizita lui „Mircea” la Sevastopol, dar nu se menționează faptul că ar fi participat la festivitățile organizate de către sovietici cu ocazia Zilei Marinei.

După intrarea în portul Sevastopol și tragerea celor 21 de salve de tun pentru „salutul națiunii”, nava-școală „Mircea” a acostat la ora 09.33 la dana desemnată. Pentru întâmpinarea navei „Mircea” se aflau pe dană șeful Statului Major al Flotei Mării Negre, viceamiralul V. Selivanov, care era însoțit de 10 ofițeri, un pluton de militari și o fanfară. În aceeași zi, contraamiralul Iordache Constantin a fost în vizită protocolară la oficialitățile orașului Sevastopol și la comandantul Flotei Mării Negre, amiralul Mihail Nikolaevici Hronopulo. O delegație a marinarilor români a depus o coroană de flori la Monumentul „Gloriei” din Complexul Memorial Sapun-Gora. Nava-școală „Mircea” a fost vizitată de către aproape 1000 de persoane, locuitori ai orașului sovietic și marinari sovietici. Seara, românii au oferit un dineu la

bordul navei, la care a participat viceamiralul Selivanov, însoțit de trei ofițeri superiori, printre care și comandantul navei „Krasnii Kavkaz”. Pe 30 iulie 1989, între 08.30 și 12.30, marinarii români au participat la Ziua Marinei Sovietice. Pentru membrii echipajului navei și elevii aflați în stagiul de practică la bordul navei-școală „Mircea”, au fost organizate excursii pe litoralul sudic al Peninsulei Crimeea (Yalta) și la locurile istorice ale orașului Sevastopol. Au avut loc, în această perioadă, o serie de evenimente culturale, comune cu marinarii sovietici. Pe timpul staționării în portul Sevastopol, marinarii românii au vizitat nava mare antisubmarin „Krasnii Kavkaz”, navă care fusese în vizită la Constanța în vara anului 1987.⁴²

Vizitele navelor de luptă sovietice la Constanța din anii 1987 și 1989

În dimineața zilei de marți, 16 iunie 1987, navele mari antisubmarin (fregatele) sovietice „Azov” și „Krasnii Kavkaz” au sosit într-o vizită oficială „amicală” în portul Constanța. La bordul navei „Azov” se afla șeful Statului Major al Flotei Mării Negre, viceamiralul Valentin Egorovici Selivanov. Amiralul sovietic, însoțit de un grup de ofițeri sovietici, a efectuat o vizită oficială la primăria municipiului Constanța și a fost primit la Comandamentul Marinei Militare. Au fost depuse coroane de flori la Monumentul Victoriei, Monumentul ostașilor sovietici și Monumentul marinarilor sovietici din Constanța. Membrii echipajelor celor două nave au vizitat instituții de învățământ și unități militare, obiective economice, cultural-turistice și monumente istorice din municipiul Constanța și de pe litoralul românesc al Mării Negre. Navele sovietice au plecat din Constanța vineri dimineața, 19 iunie 1987.⁴³ De această dată, în cadrul vizitei la Constanța, sovieticii au organizat vizite la bordul navelor lor de război sovietice, atât pentru marinarii militari români, cât și pentru locuitorii orașului.

În perioada 24-28 aprilie 1989, două nave militare sovietice, distrugătorul „Oceakov” și fregata „Razitelnii”, sub comanda locțiitorului comandantului Flotei sovietice a Mării Negre, viceamiralul Vitalii Petrovici Larionov, au efectuat o vizită oficială la Constanța. Amiralul sovietic, însoțit de un grup de ofițeri de

la cele două nave, a fost primit la Ministerul Apărării Naționale. Acesta a făcut vizite protocolare primarului municipiului Constanța și locțiitorului comandantului Marinei Militare pentru Pregătire de Luptă și Învățământ, contraamiralul Iordache Constantin. Au fost depuse coroane de flori la monumentele din Constanța: al victoriei, al ostașilor sovietici și al marinarilor sovietici. Echipajele navelor au vizitat Instituții de învățământ și unități militare, obiective economice, cultural-turistice și monumente istorice din municipiul Constanța și de pe litoralul românesc al Mării Negre. Navele sovietice au fost vizitate de cetățeni și marinari români. La bordul navelor sovietice s-au organizat expoziții dedicate lui V.I. Lenin și marinei sovietice, iar în oraș au fost proiectate filme sovietice de lung metraj.⁴⁴

Prima vizită la Constanța a navelor sovietice după desființarea Tratatului de la Varșovia a avut loc în vara anului 1991, între 15 și 19 august. La sărbătorirea zilei marinei române au fost prezente 2 nave militare sovietice: nava mare antisubmarin „Azov” și nava de patrulare „Bezukoriznennii”. Grupul de nave sovietice se afla la Constanța, sub pavilionul șefului de Stat Major al Flotei sovietice din Marea Neagră, viceamiralul Gheorghi Nikolaevici Gurinov.

Vizitele navelor sovietice în Republica Populară Bulgaria

Relațiile sovieto-bulgare au fost mult diferite de cele pe care U.R.S.S. le-a avut cu România în domeniul naval. În domeniul diplomației navale, ca și în cazul României, prima vizită oficială a unor nave sovietice în Bulgaria s-a desfășurat în octombrie 1953, iar prima vizită oficială a navelor bulgărești în U.R.S.S. a fost în vara anului 1955, la manifestările dedicate Zilei Marinei Sovietice.

Ca și în cazul României, următoarea vizită oficială a unor nave sovietice în Bulgaria a avut loc în august 1964, pentru participarea la Ziua Marinei Bulgare. Pentru prima dată, conform uzanțelor diplomatice, bulgarii au întors vizita în luna decembrie a aceluiași an 1964, față de românii care au făcut această acțiune diplomatică în 1967.

În toamna anului 1953, o escadră a Flotei sovietice din Marea Neagră, formată din 6 nave mari, a vizitat portul Burgas (19-22 oc-

tombrie). Următoarea vizită oficială a avut loc în vara anului 1964.

La Ziua Marinei Bulgare, în 1964, sovieticii au trimis de la Sevastopol la Varna, un grup de nave format din crucișătorul „Mihail Kutuzov” și distrugătorul „Naporistii”. Comanda acestui grup a fost asigurată de către locțiitorul comandantului flotei sovietice, viceamiralul Vasili Filipovici Cealii. Era prima dată când sovieticii participau la festivitățile organizate de către marinarii bulgari cu prilejul sărbătoririi Zilei Marinei.

Spre deosebire de români, bulgarii au trimis nave militare în afara Mării Negre, pentru vizite sau serviciul de luptă alături de sovietici. Prima vizită postbelică a unei nave militare bulgare în străinătate a avut loc la începutul anului 1957. Distrugătorul de escadră „Georgi Dimitrov” a dus în Albania o delegație guvernamentală condusă de Anton Iugov. La bordul navei s-a aflat și comandantul marinei, contraamiralul Branimir Ormanov. Anterior plecării în voiaj, nava bulgară „Georgi Dimitrov” a fost la Sevastopol pentru pregătirea tehnicii, aprovizionarea cu piese de schimb și pregătirea echipei de comandă privind traversarea strâmtorilor și navigația prin mările Egee, Mediterană și Adriatică.⁴⁵ Distrugătorul de escadră „Georgi Dimitrov” a executat marșuri de instrucție în Marea Neagră, în anii 1958-1959, cu escale la Odessa și Constanța.

Următoarea și singura vizită oficială pe care au efectuat-o navele militare ale marinei bulgare în străinătate, în afara Mării Negre, până în 1989, a fost vizita din 1966 a fregatelor „Druzki” și „Smeli”, în Egipt.

Similar cu românii, bulgarii au participat pentru prima dată cu nave la manifestările prilejuite de sărbătorirea Zilei Marinei Sovietice în 1955. A fost prezent la Sevastopol un grup de nave având ca navă comandant distrugătorul „Georgi Dimitrov”. Ca și în cazul României, grupul de nave bulgare a executat vizita sub comanda comandantului marinei, contraamiralul Branimir Ormanov.⁴⁶ Până în 1970, nu au mai fost astfel de participări.

Prima vizită oficială la Sevastopol, care nu a avut legătură cu participarea la sărbătorirea marinei sovietice, a avut loc în decembrie 1964. Între 4 și 12 decembrie 1964, distrugătoare ușoare „Derzki” (31) și „Smeli” (32) au efectuat

o vizită la Sevastopol, ca răspuns la vizita navelor sovietice din luna august a aceluiași an.

Din 1970, aproape toate vizitele oficiale ale navelor bulgare la Sevastopol au fost prilejuate de participarea la sărbătorirea Zilei Marinei Sovietice. Bulgarii au participat cu grupuri de 4 nave în 1970 și 1972 și cu 3 în anii 1976, 1978, 1983 și 1985.⁴⁷ Cel mai probabil, comandantul marinei bulgare a fost prezent la manifestări. De asemenea, au mai fost două marșuri de instrucție ale navei-școală a marinei bulgare „Nikola Iokov Vaptarov” în Marea Neagră, cu vizite la Sevastopol în perioadele 2 la 4 iulie 1968 și 9 la 11 iulie 1972.

De cealaltă parte, în perioada 1964-1989, grupuri de nave sovietice au fost prezente în portul Varna de 7 ori, pentru a participa la manifestările organizate de către bulgari cu ocazia Zilei Marinei. În majoritatea situațiilor, comandantul Flotei sovietice din Marea Neagră a fost prezent în Bulgaria, iar atunci când nu a fost prezent, acesta a fost reprezentat de către șeful său de stat major. În afară acestor evenimente, sovieticii au fost de mai multe ori în „vizită de afaceri” la Varna sau la Burgas, pentru a participa la aplicațiile Tratatului de la Varșovia sau la activități de planificare a acestora.

În 1967, la Ziua Marinei Bulgare sovieticii au participat cu crucișătorul „Grozniî” și nava mare antisubmarin „Soobrazitelniî” și distrugătorul „Naporistii”. Navele au staționat la

Varna între 12 și 15 august 1967. Crucișătorul „Grozniî” a staționat și la Burgas (15-19 august 1967). „Grozniî” avea să se întoarcă la Varna în toamna aceluiași an, pentru a participa la sărbătorirea de către bulgari a Zilei Independenței de Stat (22 septembrie 1967).

În perioada 9 la 12 august 1969, „la invitația ministrului apărării populare al R.P. Bulgaria, generalul de armată Dobri Djurov”, sovieticii au fost la Varna cu un grup de 5 nave, crucișătorul „Dzerjinskii”, 2 distrugătoare, „Naporistii” și „Nahodciibii”, nava de patrulare SKR-27 și o navă de asigurare logistică, probabil tanc maritim. După încheierea vizitei, grupul de nave sovietice a plecat în Marea Mediterană pentru serviciul de luptă.⁴⁸

Între 9 și 13 august 1974, un grup de nave format din fregata „Smetlivii” și distrugătorul „Soznatelnii”, sub comanda comandantului flotei, viceamiralul N.I. Hovrin, a fost la Varna. În 1979, grupul de nave sovietice a fost constituit din nava mare antisubmarin „Oceakov” și distrugătorul „Bezzavetnii”. Grupul a efectuat vizita sub pavilionul comandantului flotei, amiralul N. I. Hovrin, în perioada 10 la 13 august 1979.

Pentru a reprezenta marina sovietică la Ziua Marinei Bulgare din vara anului 1981, comandantului Flotei Mării Negre, amiralul N. I. Hovrin, s-a deplasat la Varna cu un grup de 2 nave, crucișătorul ușor „Amiral Ușakov” și fregata „Ladnii”. Navele au staționat în portul

Crucișătorul „Grozniî”

Distrugătorul „Belknap”

bulgar Varna, în perioada 7 la 10 august 1981.

În 1984, grupul de nave sovietice, prezent la Varna pentru Ziua Marinei Bulgare, a fost condus de către noul comandant al flotei, amiralul A. M. Kalinin. Navele mari antisubmarin „Kerci” și „Crasnii Cavcaz” au vizitat portul bulgar Varna, în perioada 10 la 14 august 1984.

Următoarea participare a sovieticilor la Ziua Marinei Bulgare a fost în vara anului 1989. Grupul de nave al Flotei Mării Negre, format din nava mare antisubmarin „Kerci” și fregata „Deeatelnii”, aflate de această dată sub pavilionul șefului de stat major al flotei, viceamiralul V.E. Selivanov, a vizitat portul Varna în perioada 11 la 15 august 1989.

În perioada 1969-1989, navele militare bulgare au traversat strâmtorile turcești de mai multe ori. În 1969, 2 dragoare maritime au însoțit 4 nave sovietice, pe timpul serviciului acestora în Marea Mediterană. Era perioada în care sovieticii încercau să impună aliaților lor din Tratatul de la Varșovia constituirea flotelor unite din Marea Neagră, respectiv din Marea Baltică. România a refuzat să participe la această construcție sub umbrela alianței, însă bulgarii au participat pe măsura capacității operaționale a marinei lor. Bulgarii erau mult mai susținuți în domeniul naval de către sovietici decât românii. În următorii 10 ani, navele militare bulgare au părăsit Marea Neagră de 3 ori. Cel puțin cele 2 distrugătoare ușoare au

fost integrate în grupuri de nave sovietice pentru a executa prezența navală a Tratatului de la Varșovia în Marea Mediterană.

În perioada 1965-1985, marea majoritate a vizitelor străine în porturile bulgărești Varna și Burgas au fost efectuate de către sovietici. În această perioadă, principalul port maritim al Bulgariei, Varna, a fost vizitat de un număr mai mic de nave străine (exceptând cele sovietice), decât portul românesc Constanța.

În ceea ce privesc statele din afara Mării Negre care au trimis nave în vizită oficială în Bulgaria, în portul Varna, Franța a fost cea mai prolifică, 5 vizite, urmată de Polonia 4, Marea Britanie și Republica Democrată Germană 2 și Iran, Peru și India cu câte o vizită.

Prima vizită a unei nave americane în Bulgaria a avut loc abia în 1991, când distrugătorul „Belknap” (CG-26) a staționat în portul Varna, în perioada 16 la 20 august 1991.

NOTE

¹ Cel mai probabil vizita la Varna a avut același tipar ca cele de la Gdynia și Constanța. Pentru vizita în Polonia a navelor sovietice, vezi: Piotr Mi-
erzejewski, *Eskadra przyjaźni – Wizyta zespołu okrętów radzieckich w Gdyni w 1953 roku* (Escadra

prieteniei – Vizita unui detașament de nave sovietice în Gdynia în 1953), publicat on-line la 1 noiembrie 2020 pe site-ul „Facta Nautica” (<https://facta-nautica.graptolite.net/press1/Czkalow.html>).

² Comandamentul Marinei Militare, *Documentar cu date și evenimente din istoricul Marinei Militare (perioada 1945 - 1961)*, vol. 2, Mangalia, 1979, pp. 175-176.

³ *Scînteia*, anul XXIII, nr. 2797, duminică 18 octombrie 1953, p. 1.

⁴ *Scînteia*, anul XXIII, nr. 2797, marți 20 Octombrie 1953, p. 2.

⁵ Comandamentul Marinei Militare, *Documentar cu date și evenimente din istoricul Marinei Militare (perioada 1945 - 1961)*, vol. 2, Mangalia, 1979, pp. 175-176.

⁶ *Adevărul din Altai* (Альта́йская Правда), nr. 248 (9621), marți 20 octombrie 1953, p. 4. <http://irbis.akunb.altlib.ru:81/pm/pm000035/1953248.pdf>

⁷ *Scînteia*, anul XXIV, nr. 3345, marți 26 iulie 1955, p. 4.

⁸ *Flota Patriei*, anul X, nr. 64 (471), joi 28 iulie 1955, p. 2.

⁹ *Scînteia*, anul XXIV, nr. 3345, marți 26 iulie 1955, p. 4; *Munca*, anul XI, nr. 2416, marți 26 iulie 1955, p. 4; *România Liberă*, anul XIII, nr. 3360, marți 26 iulie 1955, p. 3; *Steagul Roșu*, anul II, nr. 411, marți 26 iulie 1955, p. 3; *Flota Patriei*, anul X, nr. 64 (471), Joi 28 iulie 1955, p. 2. Un fapt semnificativ de remarcat este faptul că în comunicatele publicate este folosit termenul de „comandor” în loc de „căpitan de rangul 1”, atât pentru ofițeri bulgari, cât și pentru un ofițer sovietic

¹⁰ *Scînteia*, anul XXXIV, nr. 6354, joi 20 august 1964, p. 1

¹¹ *Scînteia*, anul XXXIII, nr. 6355, vineri 21 august 1964, p. 1.

¹² *Scînteia*, anul XXXIV, nr. 6356, sâmbătă 22 august 1964, p. 7.

¹³ *Registrul Istoric al Dn. 146 D.B.*, f. 21.

¹⁴ *Scînteia*, anul XXXVII, nr. 7554, vineri 15 decembrie 1967, p. 3.

¹⁵ *Scînteia*, anul XXXVII, nr. 7557, luni 18 decembrie 1967, p. 4

¹⁶ *Scînteia*, anul XXXVII, nr. 7560, joi 21 decembrie 1967, p. 6.

¹⁷ Față de români, bulgarii au fost reprezentați la sfârșitul lunii iulie 1970 la Sevastopol de către patru nave: „SMELI”, „DERZKI”, „POBEDA” și „MB-650”. Nu cunoaștem dacă a fost transmisă o invitație și către români sau dacă aceștia au refuzat să participe în contextul reacțiilor tensionate dintre București și Moscova

¹⁸ *Scînteia*, An XLI, nr. 9222, vineri 28 iulie 1972, p. 7.; nr. 9223, sâmbătă 29 iulie 1972, p. 7.

¹⁹ *Registrul Istoric al Diviziei 42 Maritime*, f. 230 (v).

²⁰ *Scînteia*, anul XLI, nr. 9226, marți 1 august 1972, p. 6.

²¹ *Scînteia*, anul XLI, nr. 9222, vineri 28 iulie 1972, p. 7.; nr. 9223, sâmbătă 29 iulie 1972, p. 7;

²² *Scînteia*, anul XLI, nr. 9226, marți 1 august 1972, p. 6.

²³ *Scînteia*, An XLI, nr. 9227, miercuri 2 august 1972, p. 6.

²⁴ *Scînteia*, An XLI, nr. 9227, miercuri 2 august 1972, p. 6.

²⁵ *Scînteia*, an XLII, nr. 9590, sâmbătă 4 august 1973, p. 7; nr. 9594, miercuri 8 august 1973, p. 7.

²⁶ *Scînteia*, an XLII, nr. 9590, sâmbătă 4 august 1973, p. 7; nr. 9594, miercuri 8 august 1973, p. 7.

²⁷ *Scînteia*, an XLII, nr. 9592, 6 august 1973, p. 1.

²⁸ *Apărarea Patriei*, anul XXIX, nr. 32, iulie-decembrie 1973, p. 7.

²⁹ *Scînteia*, anul XLV nr. 10551, vineri 23 iulie 1976, p. 5.

³⁰ *Scînteia*, anul XLV nr. 10554, marți 27 iulie 1976, p. 6.

³¹ *Scînteia*, anul XLV nr. 10555, miercuri 28 iulie 1976, p. 6.

³² *Scînteia*, anul XLVI, nr. 10875, sâmbătă 6 august 1977, p. 5.

³³ *Scînteia*, anul XLVII, nr. 11180, marți 1 august 1978, p. 3.

³⁴ *Scînteia*, anul XLVIII, nr. 11535, marți 25 septembrie 1979, p. 5.

³⁵ *Scînteia*, anul LI, nr. 12127, miercuri 19 august 1981, p. 5.

³⁶ *Scînteia*, anul LII, nr. 12466, miercuri 22 septembrie 1982, p. 5; nr. 12470, 26 septembrie 1982, p. 5.

³⁷ *Registrul Istoric al Diviziei 42 Maritime*, f. 78.

³⁸ Ciorbea, Valentin, *Istoricul navelor școală „Mircea”*, Ed. A.N.M.B., Constanța, 1999, pp. 326 – 331; *Scînteia*, anul LV, nr. 13679, vineri 15 august 1986, p. 5; *România Liberă*, anul XLIV, nr. 12994, vineri 15 august 1986, p. 5.

³⁹ *Scînteia*, anul LVI, nr. 13956, duminică 5 iulie 1987, p. 5; nr. 13977, joi 30 iulie 1987, p. 5; Valentin Ciorbea, *op. cit.*, pp. 336-337.

⁴⁰ Vezi: *Colecția marină*, Revista marinei URSS (Морской сборник, Журнал военно-морского флота СССР), nr. 11, noiembrie 1987 (Ноябрь 1987, 11), p. 15.

⁴¹ Valentin Ciorbea, *op. cit.*, pp. 340-344.

⁴² *Idem*, pp. 346-348.

⁴³ *Scînteia*, anul LVI, nr. 13940, miercuri 17 iunie 1987, p. 5; nr. 13943, sâmbătă 20 iunie 1987, p. 5.

⁴⁴ *Scînteia*, anul LVIII, nr. 14523, sâmbătă 29 aprilie 1989, p. 5. Vizita navelor sovietice la

Constanța a fost relatată de către un ofițer sovietic în revista marinei sovietice. Vezi: Căpitan de rangul 2 E. Privalov (Капитан 2 ранга Е. ПРИВАЛОВ), *Pe meridianul Constanței* (На широте Констанцы) în *Colecția marină*, Revista marinei URSS (Морской сборник, Журнал военно-морского флота СССР), nr. 8, august 1989 (Август 1989, 8), pp. 71- 73.

⁴⁵ Vezi: *На 3 февруари преди 64 години завършва походът до Албания на най-големия български военен кораб*, 2021 (<https://www.more-to.net/novini.php?n=433952&c=06>).

⁴⁶ *Scînteia*, anul XXIV, nr. 3343, sâmbătă 23 iulie 1955, p. 4; *România Liberă*, anul XIII, nr. 3360, marți 26 iulie 1955, p. 4.

⁴⁷ Navele bulgare au fost prezente la Sevastopol după cum urmează: în perioada 28 iulie – 1 august 1970: distrugătoarele ușoare „DERZKI” (31) și „SMELI” (32), submarinul „POBEDA” (42) și tancul MB-650; în perioada 28 iulie – 1 august 1972: „DERZKI” (31) și „SMELI” (32), submarinul „SLAVA” (41) și nava școală 421; în perioadele 23-27 iulie 1976, 27-31 iulie 1978 și 29 iulie – 2 august 1983: „DERZKI” (31), „SMELI” (32) și nava hidrografică 61; în perioada 26-29 iulie 1975: „DERZKI” (31), „SMELI” (32) și nava hidrografică „ADMIRAL BRANIMIR ORMANOV” (401).

⁴⁸ *Scînteia*, anul XXXVIII, nr. 8149, 7 august 1969, p. 16; *Flacăra Iașului*, anul XXV, nr. 7122, 7 august 1969, p. 8.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ ÎN 2024

În anul 2024, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM) s-a remarcat printr-o activitate științifică fructuoasă, participând la manifestări de prestigiu la nivel național și internațional. Prin comunicările susținute de cercetătorii săi și prin organizarea unor conferințe și simpozioane de anvergură, institutul a contribuit semnificativ la dezbaterile și analiza problemelor esențiale din domeniul istoriei militare.

Astfel, cu prilejul aniversării a 75 de ani de la crearea NATO, institutul nostru a organizat, în perioada 2-4 aprilie 2024, conferința internațională „NATO – 75 years of Collective Defence. Understanding the Past to Approach the Future”. Evenimentul a reunit reputați istorici și specialiști în relații internaționale din centre de cercetare și universități de prestigiu atât din țară, cât și din străinătate, printre care universitățile George Washington, Harvard, Oxford, Science Po, King's College, London School of Economics, Universitatea Complutense din Madrid, Colegiul NATO de la Roma, Universitatea din Padova, precum și cercetători din partea institutelor militare din Germania, Turcia, Polonia, Olanda, Letonia, dar și a centrelor universitare din Cluj, București și Iași. Conferința a oferit o platformă pentru aprofundarea dialogului științific și a cercetării privind originile, procesul de înființare, istoricul și evoluția NATO, cu scopul de a contribui la o mai bună înțelegere a rolului și capacității de adaptare a alianței la actualele provocări de securitate.

În perioada 15-16 mai 2024, s-a desfășurat la Istanbul cel de-al treilea simpozion româno-turc de istorie militară cu tema „Romania in the Ottoman-Russian Wars”. Evenimentul științific a fost organizat de Institutul de istorie militară „Fatih”, în parteneriat cu institutul nostru și cu Academia Turcă de Științe, reprezentând o componentă importantă a cooperării științifice în domeniul istoriei militare dintre România și Republica Turcia. Simpozionul a reunit istorici, cercetători și specialiști din institute de cercetare și centre academice civile și militare din România, Turcia și Ucraina. Participarea cercetătorilor ISPAIM a fost marcată prin comunicările susținute de dr. Tudor Vișan-Miu, „Military perspectives on the importance of the Romanian territory during the Crimean War”, și Vlad-Cristian Gheorghiță, „Planning for War: Romania's view of the Ottoman Army, 1914-1916”.

ISPAIM a organizat la 26 iunie 2024, în sala „Oglinzilor” a Cercului Militar Național, simpozionul științific „Protecția patrimoniului istoric și cultural în timp de război”. Activitatea a avut loc în contextul vizitei delegației Oficiului Istoric din cadrul Statului Major al armatei italiene, parte a programului bilateral de cooperare. La eveniment, în cadrul căruia au fost ținute comunicări și s-au desfășurat dezbateri, au participat reprezentanți din partea unor importante instituții care contribuie la prezervarea memoriei istorice: Arhivele Militare Naționale Române, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Institutul de Istorie a Artei „George Oprescu” al Academiei Române, Banca Națională a României, Facultatea de Istorie a Universității din București, Insti-

tutul Național al Patrimoniului, Muzeul Municipiului București și Fundația Europeană „Nicolae Titulescu”. Discuțiile au abordat modalități de protejare a patrimoniului cultural istoric împotriva distrugerilor provocate de război și soluții pentru preservarea acestuia, ilustrate prin studii de caz și experiențe instituționale relevante, în contextul actualelor provocări de securitate.

ISPAIM și Comisia română de istorie militară au organizat, la 29 august 2024, masa rotundă cu tema „1944 – Armata română între fronturi”. Evenimentul a avut loc în cadrul celei de-a IV-a ediții a Congresului Național al Istoricilor Români, organizat la Chișinău și Suceava, în perioada 27 – 31 august, de către Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, împreună cu Universitatea de Stat din Moldova, Academia Română și Comitetul Național al Istoricilor din România. Activitatea a fost dedicată împlinirii a 80 de ani de la Actul de la 23 August 1944, punct de cotitură pentru destinul României în secolul al XX-lea. Cercetătorii ISPAIM au fost prezenți cu următoarele comunicări: dr. Sorin Cristescu, „Primele zile ale ofensivei sovietice de pe frontul Iași Chișinău (20-23 august 1944) consemnate în jurnalul de operațiuni al Grupului de armate german Sūdukraine”; dr. Tudor Vișan-Miu, „De la Axă la Aliați: actul de la 23 august 1944 în memorialistica militară”; dr. Șerban Liviu Pavelescu, „Ofensiva aeriană de bombardament strategic anglo-americană din vara anului 1944. Obiective, mijloace și metode de acțiune, efecte. O analiză din perspectiva teoriei și practicii războiului aerian”.

Totodată, institutul nostru a organizat, în perioada 5-7 noiembrie 2024, conferința internațională „Challenges of Adapting the Military in Times of Conflict. National Experiences and Case Studies”, eveniment desfășurat în parteneriat cu Institutul de istorie militară „Fatih” din Republica Turcia. Lucrările conferinței au reunit istorici militari și specialiști din institutele de istorie militară și studii strategice, precum și reprezentanți ai mediului universitar și academic din regiunea balcanică, respectiv din Albania, Bulgaria, Macedonia de Nord, Muntenegru, Republica Moldova, Serbia, Turcia și România. Participarea cercetătorilor ISPAIM a fost marcată prin comunicările susținute de dr. Tudor Vișan-Miu, „Romania after the Territorial Unification: Planning for the Next War, between Expectations and Realities (1920-1940)”, și dr. Andreea-Iuliana Bădilă, „Between Insecurity, Autonomy and Limits in the Military Alliance of the Communist Bloc. Transformations and Particularities in Romania's Defense System”.

La 12 noiembrie 2024, cu ocazia centenarului Colegiului Național Militar „Ștefan cel Mare”, ISPAIM a organizat simpozionul internațional „Modele de educație militară în Europa în secolele XIX-XXI” la Câmpulung Moldovenesc. Evenimentul a reunit istorici militari și cercetători din Franța (Academia Militară Saint-Cyr), Austria (Academia Națională de Apărare din Viena), Germania (Centrul pentru Istorie Militară și Științe Sociale din Potsdam), alături de profesori și elevi ai colegiului gazdă.

În data de 14 noiembrie 2024, ISPAIM a coordonat secțiunea de istorie militară din cadrul celei de-a VI-a ediții a conferinței „Gândirea Militară Românească”, desfășurată sub egida Statului Major al Apărării, la Cercul Militar Național, în perioada 13-14 noiembrie. Masa rotundă „Statul Major al Apărării la 165 de ani. Adaptare, transformare și viziune strategică (1859-2024)” a pus în lumină momente semnificative din activitatea Statului Major, cu accent pe contribuțiile acestuia în marile conflicte ale secolelor XIX și XX. Dintre cercetătorii ISPAIM, dr. Sorin Cristescu a susținut comunicarea „General Ștefan Fălcoianu, personalitate reformatoare de prim rang a armatei române”.

De asemenea, ISPAIM a fost prezent la unele dintre cele mai importante reuniuni și forumuri de dialog științific la nivel internațional din domeniul științelor militare, asigurând prezența și contribuția României la dezbaterile academice de mare anvergură.

Cel de-al 49-lea Congres Internațional de Istorie Militară, desfășurat la Lisabona în perioada 1-6 septembrie 2024, a abordat problematica „Military interventions and political transitions: from the 18th century to the present day”. ISPAIM a fost reprezentat de dr. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, directorul institutului, susținând comunicarea „The role of military in the political transition from an indigenous ruler to a foreign prince. The coup d'état from 11 February 1866 in the Romanian Principalities”, și dr. Daniela Șișcanu, susținând comunicarea „Bessarabia's transi-

tion from being a part of an empire to national independence. The role of the Romanian Army in the process of the unification of Bessarabia with Romania, 1918”.

În cadrul primei conferințe a Consorțiului de Istorie Militară (MHC), desfășurată la Universitatea din Lancaster, Marea Britanie, în perioada 6-8 iunie 2024, dr. Cristina Brăgea a susținut comunicarea „Strained Alliances: Military Relations Between Romania and African States during the Communist Regime”, iar Vlad-Cristian Gheorghită, „The Ideological Dimension of Going to War: Romania's Decision-Making Process in 1916”.

În cadrul celei de a 23-a conferințe anuale a Grupului de Lucru privind Studiarea Conflictelor (CSWG) din cadrul Consorțiului Parteneriatului pentru Pace, cu tema „Shaping Armed Forces for Conflict and War. Education, Training and Lessons-learned Processes before, during and after Military Deployment. Implications for policymakers”, desfășurate în perioada 11-13 iunie 2024, dr. Cristina Brăgea a susținut comunicarea „Echoes of War. Romanian Military Medicine amidst Foreign Models Influence (1916-1919)”.

În cadrul conferinței internaționale „Between East and West: The Power of Memory and Remembering of Rome. Continuity of Past and the Role of Authority in the Middle Ages” organizată la Universitatea „Mikolaja Kopernica” din Toruń, Polonia, în perioada 17-19 iunie 2024, dr. Alexandru Madgearu a susținut comunicarea „The Roman Army as a Model for the Romanian Revolution in Transylvania, 1848-1849”.

În cadrul Conferinței Anuale a Societății Internaționale de Științe Militare, găzduită de Universitatea de Apărare a Suediei, Stockholm, în perioada 10-12 septembrie 2024, dr. Tudor Vișan-Miu a susținut comunicarea „Romania after the territorial unification: planning for the next war, between expectations and realities (1920-1940)”.

Cercetătorii ISPAIM au mai susținut comunicări în cadrul unor conferințe naționale organizate de instituții academice.

În cadrul Conferinței Naționale „România la răscruce: 23 august 1944. Noi evaluări la 80 de ani de la evenimente”, organizată de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București la Casa Academiei Române în ziua de 20 iunie 2024, dr. Tudor Vișan-Miu a susținut comunicarea „Din zilele lui august 1944...”: istorie și propagandă în memoriile generalului Dumitru Dămăceanu”.

În cadrul Conferinței Naționale „70/60: Două reviste academice, două aniversări istorice. Studii și Cercetări de Istoria Artei – Revue Roumaine d'Histoire de l'Art”, organizată de Institutul de Istoria Artei „George Oprescu” al Academiei Române în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române, dr. Sorin Cristescu a susținut comunicarea „Ion Stoica Dumitrescu (1886-1956), pictor de prim rang al Războiului de Întregire”.

În cadrul Conferinței-semnal „Războiul Crimeii (1853-1856) și crearea statului român modern – elemente de interes strategic privind echilibrul de securitate în sud-estul Europei. Actualitatea unei viziuni de securitate regională și globală”, organizată de Statul Major al Apărării prin Muzeul Militar „Ștefan cel Mare”, filiala Moldova, Iași, a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, desfășurată în Sala Mare de Conferințe din Cercul Militar Iași în ziua de 28 iunie 2024, dr. Sorin Cristescu a susținut comunicarea „Pacea de la Paris din 1856 – un aranjament de securitate temporar pentru echilibrul de putere în Sud-estul Europei”.

În cadrul conferinței „Miniștrii de externe – decidenți și instrumente ale politicii externe a României”, organizată de Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în perioada 8-9 iulie 2024, dr. Andreea-Iuliana Bădilă a susținut comunicarea „Perspective de politică externă ale României la ONU. Obiective și provocări în mandatul lui Corneliu Mănescu (1961-1972)”.

În cadrul sesiunii naționale de comunicări științifice „Armata Română și anul de răscruce 1944”, organizată cu prilejul Zilei Arhivelor Militare, 26 iulie 2024, dr. Sorin Cristescu a susținut comunicarea „Rapoartele colonelului Eugen Tilichi, atașatul militar român la Berlin (decembrie 1943 – iulie 1944)”.

În cadrul conferinței anuale a Facultății de Istorie a Universității din București, desfășurată în perioada 8-9 noiembrie 2024, dr. Șerban Pavelescu a susținut comunicarea „Confruntare politică și ideologică și cooperare. Relațiile bilaterale româno-turce în anii Războiului Rece”.

În cadrul conferinței naționale „Comunismul românesc”, ediția a XIII-a, organizate de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității – CNSAS, Facultatea de Istorie a Universității din București și Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, în perioada 18-19 noiembrie 2024, dr. Andreea-Iuliana Bădilă a susținut comunicarea „Actul final de la Helsinki și problematica drepturilor omului în regimul lui Nicolae Ceaușescu. Între duplicitate, concesi și consecințe politice”.

În cadrul ediției a IX-a a Conferinței Naționale „Tradiție, Istorie, Armată”, organizată de Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, 19 noiembrie 2024, dr. Sorin Cristescu a susținut comunicarea „Colonelul Constantin Zagoriț (1882-1944), analistul cel mai temeinic al bătăliei de la Turtucaia (19 august / 1 septembrie – 24 august / 6 septembrie 1916)”, iar dr. Tudor Vișan-Miu, „Ioanichie Filimon, infanterist, ofițer de stat-major și șef al Casei Militare Regale”.

Mai amintim și participarea la o altă serie de activități cu temă istorică organizate de instituții de profil din țară:

În cadrul simpozionului „Evoluția problematicii Rezervei Oștirii Române de la domnitorul Alexandru Ioan Cuza până în prezent”, organizat de Asociația Națională a Cadrelor Militare în Rezervă și în Retrăgare „Alexandru Ioan Cuza” la Cercul Militar Național, la 23 ianuarie 2024, dr. Sorin Cristescu a prezentat o comunicare privind rolul domnitorului Alexandru Ioan Cuza în constituirea și consolidarea statului român modern, iar dr. Tudor Vișan-Miu a prezentat o comunicare privind rolul său în organizarea armatei române.

În cadrul mesei rotunde „Memorie și Istorie. Prizonieri teleormăneni în Alsacia și Lorena (1916-1918)”, organizată de Societatea de Științe Istorice, filiala Teleorman, la Centrul Multifuncțional pentru Tineri din municipiul Alexandria, la 22 aprilie 2024, dr. Sorin Cristescu a prezentat o comunicare referitoare la contextul participării României la Marele Război.

În cadrul simpozionului „1944-2024. Arc peste timp”, dedicat împlinirii a 80 de ani de la repatrierea prizonierilor americani și britanici din România, organizat de Asociația Română pentru Propaganda și Istoria Aeronauticii în parteneriat cu Asociația „Historical Events” din Statele Unite, la 6 mai 2024, dr. Șerban Pavelescu a prezentat comunicarea „Constantin Băzu Cantacuzino – asul aviației militare românești”.

În cadrul Adunării festive a Asociației Diplomaților Militari în Rezervă și Retrăgare „Alexandru Ioan Cuza” consacrate aniversării a 165 de ani de la înființarea primei structuri de informații militare din Armata României, la 11 noiembrie 2024, în sala de spectacole a Cercului Militar Național, dr. Sorin Cristescu a prezentat comunicarea „Contextul istoric politic regional și european care a dus la Unirea Principatelor Române și înființarea Corpului de Stat Major General”.

Anul 2024 a reprezentat pentru Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară o perioadă de implicare în promovarea cercetării științifice în domeniul științelor militare și al istoriei militare, atât pe plan național, cât și internațional. Participarea institutului la unele dintre cele mai importante reuniuni și forumuri de dialog științific a fost marcată de contribuții valoroase ale cercetătorilor săi, care au susținut comunicări relevante pe teme de interes strategic și istoric. Mai mult, prin organizarea și implicarea activă în conferințe, simpozioane și mese rotunde, ISPAIM a reafirmat rolul său de instituție de referință în domeniul studierii fenomenelor istoriei militare.

VLAD-CRISTIAN GHEORGHÎĂ*
TUDOR VIȘAN-MIU**

* Asistent de cercetare, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

** Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

